

revitalisatie van het kloosterdorp

Het nieuwe Wonder van Aduard

COLOFON

- Buro Greet Bierema
Tuin- en landschapsarchitectuur
Vriesburgerweg 20
8475 EK Nijeholtpade
Tel. 0561-688920
E-mail jansen-bierema@planet.nl

- DAAD Architecten B.V.
Postbus 5
9410 AA Beilen
Tel. 0593 582450
fax 0593 582451
E-mail info@daad.nl
Website www.daad.nl

- Ben Raaijman
Burg. Hoogenboomlaan 70
1718 BK Hoogwoud
Tel. 0226 353649
E-mail benraaijman@xs4all.nl
Website www.openbaarleven.nl

najaar 2009

INHOUD

3	INLEIDING HET WONDER VAN ADUARD
8	ANALYSE ADUARD IN DE GESCHIEDENIS / ADUARD IN 2009
38	CONCEPT LANDSCHAP/ RAND/ DORP
56	UITWERKING DIVERSE PLEKKEN LANDSCHAP/ RAND/ DORP
104	OVERZICHT PLAN ONTWIKKELINGS SCENARIO'S
112	BIJLAGEN DIVERSE ONDERDELEN
131	LITERATUUR LIJST VAN GERAADPLEEGDE LITERATUUR EN BRONNEN

INLEIDING

HET WONDER VAN ADUARD

Aduard is een dorp met een rijke geschiedenis. Hoewel deze geschiedenis veel verder teruggaat en er nadien ook veel gebeurd is, is de stichting van een klooster in 1192 bepalend voor het dorp geweest. Over de geschiedenis van het omvangrijke klooster en de betekenis ervan voor het ommeland is al veel geschreven. Met een museum en verschillende historische verenigingen in het huidige dorp moge het duidelijk zijn dat deze geschiedenis ook vandaag de dag nog een belangrijke rol speelt. Binnen een instituut als de RUG hebben ook de immateriële aspecten van het kloosterleven een vervolg gekregen. Wie het landschap van Middag Humsterland onderzoekt zal al snel op sporen van de ontginning en de waterhuishoudkundige ontwikkelingsgeschiedenis van de kloosterlingen stuiten. In Aduard zelf echter is van het klooster niet veel terug te vinden. De gebouwen zijn, op de voormalige ziekenzaal na, gesloopt en de hergebruikte kloostermoppen kun je tot in de wijde omtrek terugvinden in kerken en woningen. Ook de omringende structuur van het voormalige kloostercomplex, met muren, grachten en torens, is slechts met een tekening in de hand terug te vinden. Na 1594 is er eerst een borg op het kloosterterrein gebouwd en daarna groeide er op organische en pragmatische wijze een dorp overheen.

Aduard is een levendig dorp. In en om dat dorp zijn een aantal zaken gaande. Zo wordt er gesproken over een rondweg aan de oostzijde van het dorp waarmee de doorgaande weg een totaal ander karakter kan krijgen. De historische verenigingen hebben, als Platform Erfgoed Aduard, de handen ineen geslagen en zoeken een geschikt onderkomen om de geschiedenis van het dorp te kunnen tonen. Er vinden tijdelijke manifestaties plaats om in en met het dorp zichtbaar te maken wat de omvang en impact van het kloostercomplex moet zijn geweest. En er zal, als onderdeel van een grotere kunstmanifestatie in Middag Humsterland, een kunstwerk in Aduard worden opgericht. De betrokkenheid van de bevolking bij al deze en andere projecten is groot. In dit kader heeft de gemeente Zuidhorn opdracht gegeven aan een drietal ontwerpers uit verschillende disciplines om de lopende en toekomstige ontwikkelingen in te passen in een plan waarmee de bijzondere kloostergeschiedenis van het dorp voor het voetlicht

kan worden gebracht. Greet Bierema doet dit vanuit de discipline landschapsarchitectuur, Ben Raaijman vanuit de beeldende kunst en Rob Hendriks vanuit de architectuur. Procesmatig ondersteund door Tiem van Dalen en Adriaan Velsink werkten zij aan een visie die *Het Nieuwe Wonder van Aduard* is gaan heten.

Het Nieuwe Wonder van Aduard bevat drie onderdelen waarop uitspraken gedaan zijn. Het betreft de inrichting van de openbare ruimte, de locatiekeuze voor het *Aduard Steengoed Erfgoed* (ASE) en het kunstproject voor Aduard. Bij elk van deze onderdelen is de kloostergeschiedenis het vertrekpunt en vormen actuele kwesties in het dorp de aanleiding in de planvorming. De voorliggende eindrapportage bevat analyses en waarderungen van de huidige situatie, programmatische uitspraken op diverse relevante onderdelen en doorkijkjes die de basis vormen voor de uitvoeringsfase.

Klooster in gebruik, Vaals in Nederland

Kloosterruïne, Villers la Ville in België

Klooster herbouwd als kunstproject , Ihlow in Duitsland

Klooster in gebruik als museum, Ter Apel in Nederland

INLEIDING

HET WONDER VAN ADUARD

Van de talrijke kloosters die er ooit in Nederland (en daarbuiten) gebouwd zijn, zijn er niet veel meer over. Enkelen zijn nog in gebruik, anderen hebben een nieuwe bestemming gevonden, verruïneren, zijn afgebrand of gesloopt. Afhankelijk van de staat waarin de gebouwen zich bevinden, programmatische wensen, economische belangen en/of cultuur-historische ambities wordt een benaderingswijze vastgesteld. Zijn de gebouwen nog in redelijk goede staat dan ligt bij vertrek van de kloosterlingen een herbestemmingsopgave voor de hand, is deze niet te vinden dan kan een door de natuur overwoekerde ruïne toeristisch interessant zijn. Is het klooster gesloopt, maar de plek nog open, dan zou een draadmodel op ware grootte een suggestie van het volume kunnen geven, zoals in enkele kunstprojecten geprobeerd is. Maar in een geval als Aduard, waarbij niet alleen nagenoeg het gehele klooster gesloopt is, maar ook de fundamenteën zijn overbouwd door een dorp op een geheel eigen plan, is het buitengewoon lastig iets van de fysieke structuur en de volledige omvang van het complex zichtbaar te maken. Bovendien is er weliswaar veel onderzoek naar de kloostergebouwen gedaan, maar noch geschriften, noch archeologisch onderzoek heeft tot op heden tot een eensluidend beeld van het complex opgeleverd. We weten dus niet precies hoe het ooit was, hoe het klooster tot stand kwam, groeide, afbrokkelde en verdween. En misschien is het ook niet erg dat er mysteries blijven, dat er af en toe nog nieuwe informatie gevonden wordt en dat het klooster vooral in onze hoofden aanwezig is. In deze studie doen wij dan ook geen poging 'de' waarheid te achterhalen, maar tonen wij de verschillende verhalen en nodigen uit nieuwe lagen aan de geschiedenis toe te voegen.

Klooster is verdwenen en overbouwd door dorp,
Aduard in Nederland

INLEIDING

HET WONDER VAN ADUARD

Van de gebouwen resteert weinig, maar in het landschap en op het niveau van het dorp is de contour van het kloosterterrein nog wel terug te vinden. De wierde waarop het complex gebouwd is, is nog waarneembaar in de hoogteverschillen ter plaatse van de voormalige ziekenzaal. Daarnaast is de vijfhoek die de wierde omsloot en de contour van het kloosterterrein vormde vanuit de lucht, en na enig speurwerk ook ter plekke, bij benadering te reconstrueren. De eerste ambitie van het *Het nieuwe Wonder van Aduard* is het beter leesbaar en ervaarbaar maken van deze kloosterterreinsbegrenzing. Tussen vijf hoekpunten scheidden een gracht en een muur het klooster van de buitenwereld. Er moet een enorm verschil tussen de wereld binnen en die buiten het klooster zijn geweest. Uitgangspunt in deze visie is dit sterke onderscheid opnieuw op te roepen, de bewoner of bezoeker scherp te laten voelen wanneer hij/zij het kloosterterrein betreedt of verlaat. Dit gebeurt door de ringgracht opnieuw aan te zetten en tot dominant ruimtelijk element te maken, door typische Aduarder bruggen over de gracht te ontwerpen en door de gracht opnieuw in verbinding te brengen met de grotere waterstructuur via de opnieuw uit te graven Lindt. Verder krijgen straten en stoepen een duidelijk eigen behandeling binnen het kloosterterrein en worden de noorder- en de zuiderpoort als entrees gemarkeerd. De Burgemeester Seinenstraat krijgt in dit kader een nieuwe bestrating van deur tot deur, waarbij elke bewoner de gelegenheid krijgt een bij het woningtype passende stoep aan te leggen.

De tweede ambitie betreft de bepaling van de plek en het volume van het *Aduard Steengoed Erfgoed*, zoals het *Historisch Centrum Erfgoed Aduard* (HCEA) uit de opdrachtomschrijving ondertussen door het Platform Erfgoed Aduard genoemd is. In tegenstelling tot eerdere verkennende studies en in lijn met het integraal meerjaren ontwikkelingsplan voor het erfgoed van Aduard zoals in juli 2009 opgesteld door het platform, gaan we hier niet uit van het ontwerp en de bouw van één groot nieuw volume, maar van het functioneel en inhoudelijk op elkaar afstemmen van een verzameling bestaande gebouwen. Bij voldoende belangstelling zal het ASE, als netwerk van gebouwen, in de loop der tijd uit te breiden zijn met nieuwe voorzieningen en plekken. Het voorma-

lige kloosterterrein wordt zo als geheel een dynamische toeristische attractie, terwijl ook het dorp van de voorzieningen gebruik kan maken. Ten noorden van het centrale herkenningspunt, de voormalige ziekenzaal, vindt een herinrichting van het terrein plaats om bezoekers informatie over het dorp te verschaffen, zo mogelijk het ooit opgegraven rioolstelsel te bekijken en kleinschalige buitenevenementen te kunnen organiseren. Dit is ook de locatie voor het nieuwe kunstwerk van Aduard.

De voormalige ziekenzaal vormt het belangrijkste overblijfsel van het klooster. Dit gebouw is nu in gebruik als Hervormde Kerk. Omdat dit boekwerk zich richt op het revitaliseren van het kloosterdorp gebruiken we voor dit gebouw de term ziekenzaal.

ANALYSE

impressie kwelderlandschap rond Aduard (ca. 1100)

ANALYSE

ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

HET LANDSCHAP

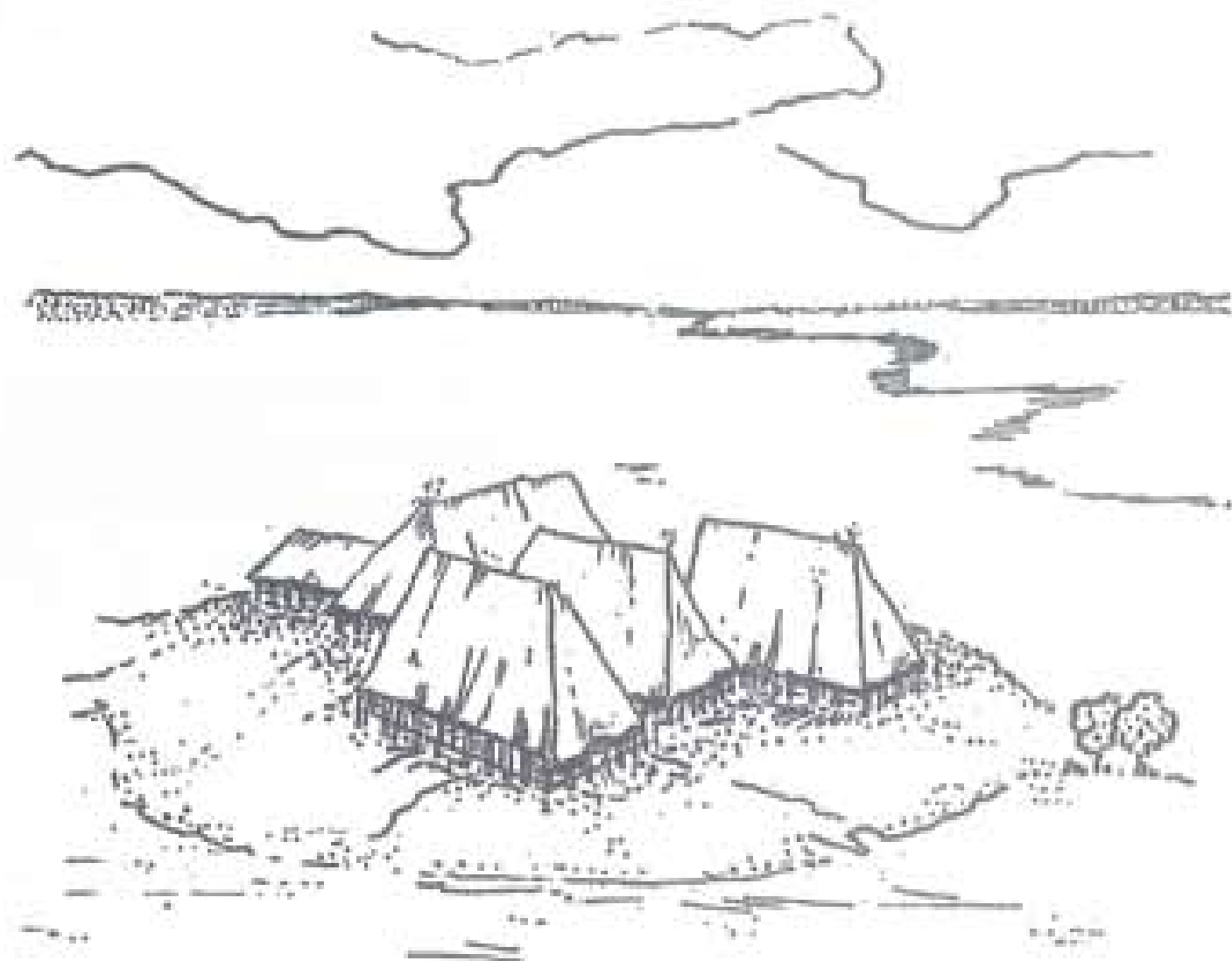
Aduard wordt omgeven door een eeuwenoud landschap dat lange tijd onderhevig is geweest aan de voortdurende dynamiek van de zee en haar getijden. De zee vormde er een landschap van kreken, prielen en natuurlijke hoogten. Aduard zelf bevond zich op een landtong tussen twee inbraakarmen van de Lauwerszee (De Riet en het Peizerdiep). Ten noorden van deze landtong werden twee eilanden gevormd: Humsterland en Middag. Deze (schier) eilanden werden van elkaar gescheiden door het brede dal van de inbraakarm de Kliefsloot en aan de noordzijde afgesloten door de zeearm de Hunze (het tegenwoordige Reitdiep). Het kwelderlandschap noordelijk van Aduard was niet statisch maar veranderde snel door de steeds eroderende en sedimenterende werking van stromend water op onbedijkte kwelders. Ten zuiden van Aduard gingen de zeekleigronden over in de moerassige wolden (klei-op-veengronden).

Ondanks het onvoorspelbare karakter van dit zeekleilandschap vestigden de eerste mensen zich al vrij vroeg (zesde eeuw voor Christus) in dit gebied. De onbedijkte kwelders werden gebruikt als veeweide en de lagere delen als hooiland. Het bleef echter nodig zich te beschermen tegen de regelmatige overstromingen en daarom wierp men wierden op. Deze hadden toen uiteraard nog niet hun hedendaagse hoogte en grootte. De wierde van Aduard vormde waarschijnlijk het zuidelijke einde van een wierdenreeks gelegen op de westoever van het Peizerdiep en behoorde daarmee tot het relatief jonge wierdenlandschap (na de tweede eeuw voor Christus) ten zuiden van Langeweer.

De natuurlijke afwatering van het zeekleigebied vond plaats via een stelsel van kreken en prielen en om de afwatering te verbeteren werd dit systeem verdicht door rechte verbindingsstukken te graven. Dit leidde tot de onregelmatige blokvormige structuur die nu als zo kenmerkend voor Middag-Humsterland wordt beschouwd. Dit proces heeft vermoedelijk geen eeuwen geduurd en er moeten in de Romeinse tijd al kleine dijkjes zijn geweest. Het woldgebied werd pas vanaf de tiende eeuw ontgonnen in een rationele strokenverkaveling.

Het vervoer vond hoofdzakelijk plaats over water en de wierden werden door wegen met elkaar verbonden. Deze oudste wegen zijn te herkennen aan hun slingerende karakter, dat werd bepaald door de natuurlijke hoogten van het kwelderlandschap. Toen de invloed van de zee na een relatief rustige periode rond het jaar duizend weer toenam en het in cultuur gebrachte land gevaar liep, is men begonnen om heel Middag en Humsterland te bedijken (vermoedelijk in de elfde eeuw). Dit waren relatief hoge, doorgaande dijken die grote gebieden tegen overstroming konden beschermen. Hiermee kwam een einde aan een periode van continue invloed van de zee op het landschap.

Dit eeuwenoude landschap is vandaag nog in grote lijnen terug te zien. De grote invloed van het water zien we in het voortkronkelende Reitdiep en ook zijn de voormalige waterlopen nog te herkennen in verschillende laagtes in het landschap. Daarnaast is de blokvormige verkaveling nog aanwezig, en ook ten zuiden van Aduard is de kenmerkende strokenverkaveling dominant. Wel doorsnijden latere ingrepen zoals het Aduarderdiep (1400) en het Van Starckenborghkanaal (1938) het open landschap, en vooral door de barrièrewerking van deze laatste ingreep lijkt Aduard haar relatie met het landschap (van Middag-Humsterland) te hebben verloren.

*Reconstructie van de wierde van Eyzinge in de eerste fase van ophoging
(naar A.E. van Giffen)*

ANALYSE

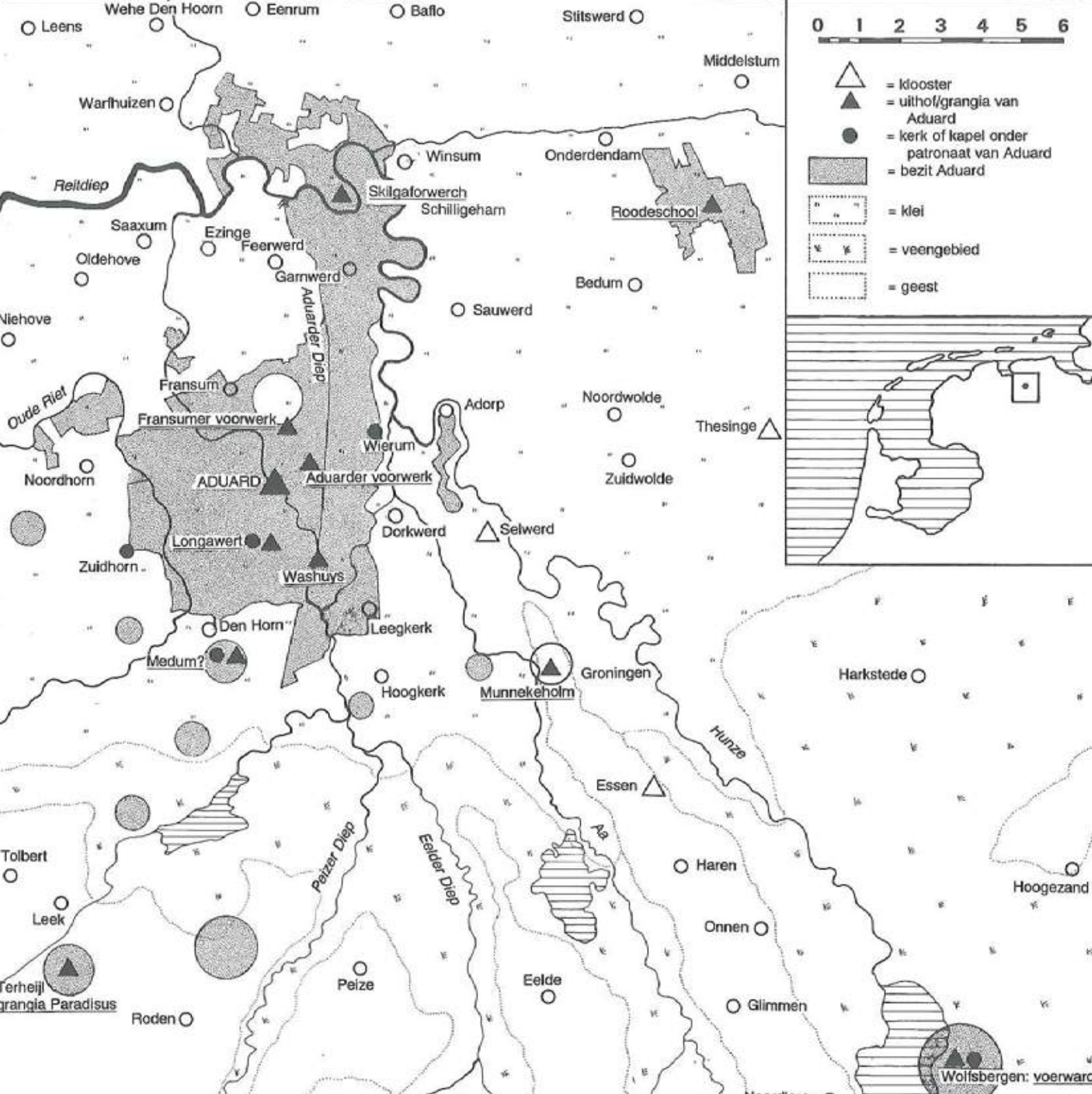
ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

WIERDEPERIODE TOT CA 1192

Wierden zijn ontstaan doordat de talrijke overstromingen de bewoners van het zeekleilandschap dwongen hun met mest en huisafval enigszins verhoogde woongebieden met zoden verder op te hogen. De wierden werden niet alleen steeds hoger maar ook steeds groter van omvang, wat er voor zorgde dat verschillende woonheuvels aaneengroeiden tot nederzettingen: de dorpswierden. Een volledig ontwikkelde dorpswierde “had oorspronkelijk in het centrum op de kruin een open ruimte, waar in veel gevallen een zoetwatervijver (fehting, feit of dobbe) was aangelegd. De boerderijen lagen vaak straalsgewijs rondom deze centrale ruimte met het woongedeelte bovenaan en de stal op de flank van de terp met de achterzijde naar de ringweg gericht” (Barends, 2000). De afbeelding op pagina 12 die de reconstructie toont die professor van Giffen van de wierde van Ezinge maakte, geeft een idee hoe zo’n wierde er uit heeft kunnen zien.

Hoewel algemeen mag worden aangenomen dat er sprake was van een dergelijke situatie in Aduard is hier weinig tot niets over bekend. Op de hoogtekaart is er een duidelijk hoogteverschil aan te wijzen maar door het vele omwoelen van de grond door de eeuwen heen is moeilijk te traceren waar de wierde zich precies heeft bevonden of dat er misschien twee wierden waren. De wierde van Aduard is zelfs zo onzichtbaar geworden dat zij in sommige overzichtsboeken niet eens is opgenomen (Miedema, 1983). Het echte Nieuwe Wonder van Aduard zou volgens deskundige Jan Delvigne dan ook zijn als men duidelijk zicht zou krijgen op de wierdeperiode van Aduard.

Dat er toch een wierde moet zijn geweest is echter zeker: de toponiemen Adawerh, Aedtwerth, Adwar(h), Aduwart, Aduwert, Adward, Adewert(h), Aedwardt die allen het vroegmiddeleeuwse woord voor wierde in zich dragen zijn hier een bewijs van. Ook het archeologisch onderzoek ondersteunt dit. Hoewel de oudste wierden stammen uit de vierde en derde eeuw voor Christus stammen de vroegst gevonden resten in Aduard (het zogenaamde ‘terpenaardewerk’) uit 200 tot 400 na Christus.

ANALYSE

ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

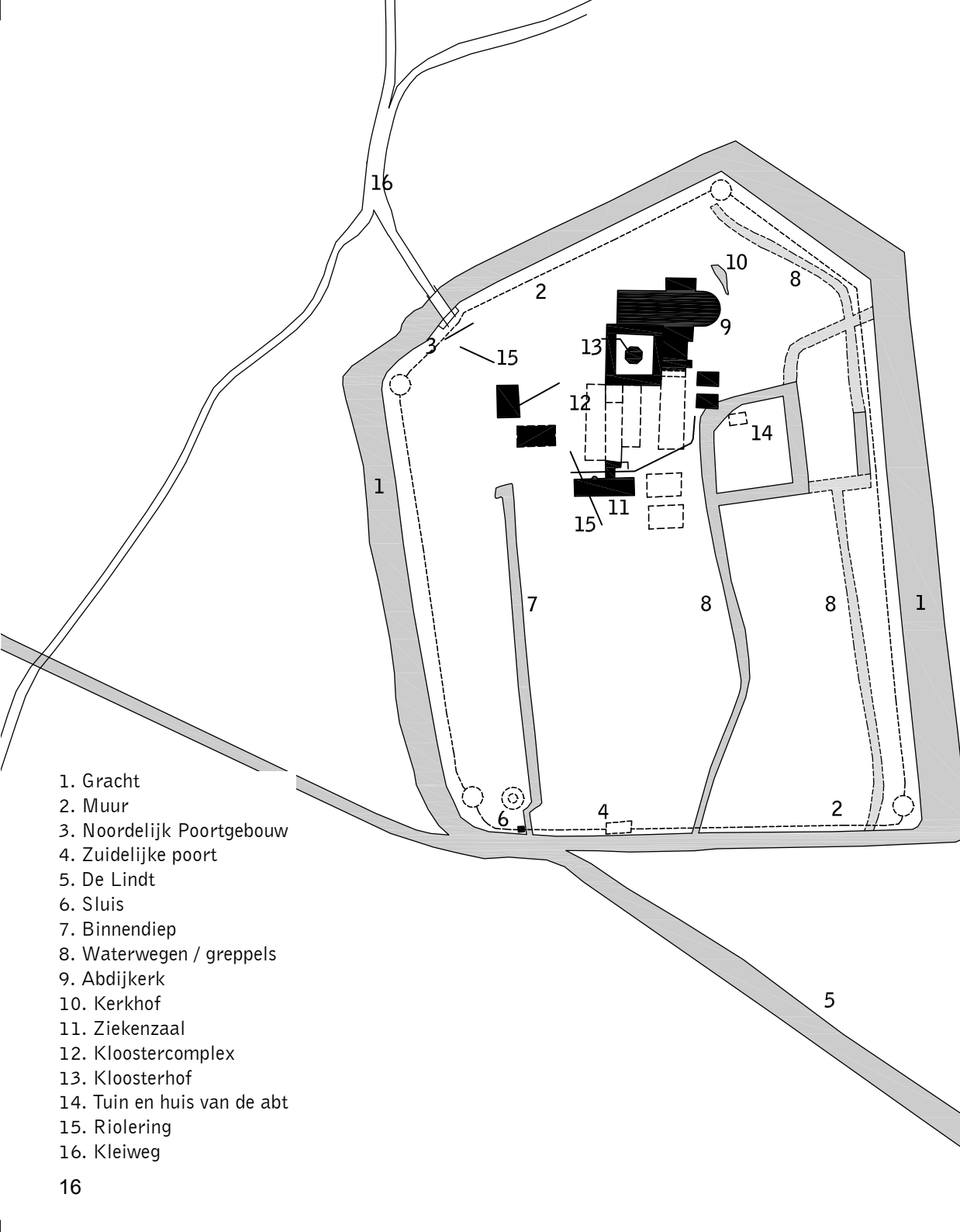
HET KLOOSTER EN HET LANDSCHAP

Het Klooster Aduard werd gesticht vanuit het Klooster Klaarkamp bij Rinsumageest (1192). Men ging op zoek naar een gebied dat relatief gemakkelijk in ontwikkeling kon worden gebracht. De vruchtbare zeekelegronden waren al dichtbevolkt en daarom moest men genoeg nemen met de schijnbaar waardevolle moerassige gronden aan de rand hiervan. Deze waren zonder al te grote inspanningen succesvol voor de landbouw te maken. De wierde van Aduard was bovendien een plek waar men de beschikking had over een vaarweg terwijl tegelijkertijd de voeten droog konden worden gehouden. Aduard lag strategisch dicht bij de stad Groningen en bovendien was haar uitvalsgebied al enigszins in cultuur gebracht.

De monniken hebben vermoedelijk eerst het eigen terrein beschermd en omgeven door een ringdijk. Vanuit deze beschermde enclave werd de verdere ontginning van de kwelders ter hand genomen, vaak in samenwerking met de landstreek. Dit gebeurde door de geleidelijke omdijking van open kwelders en de aanleg van sloten en afwateringssluissjes. De infrastructuur die werd aangelegd is vandaag nog te herkennen aan de naam: munnikewegen- of vaarten. De landerijen die tot stand kwamen werden beheerd door conversen in de zogenaamde voorwerken, die door de bedijking niet langer op wierden hoefden te worden gebouwd. Voorbeelden hiervan zijn het Aduarder voorwerk en het Fransumer voorwerk. Maar de invloed van de kloosterlingen reikte verder. Zo waren er voorwerken in Roodeschool, Schillingeham en Langeweer. Sommigen, zoals Lagemeeden en Leegkerk hadden ook een tichelwerk. In deze tichelwerken maakten de kloosterlingen goed gebruik van de zware zeelei die uitermate geschikt was voor het bakken van baksteen (de zogenaamde kloostermoppen). Het zuidelijke grondgebied van het klooster (het noorden van Drenthe) bestond uit uitgestrekte venen en bossen. Hier vond veenontginning plaats en de verworven turf werd vanuit Wolfsbergen en Everswolde geëxploiteerd en naar de tichelwerken gebracht, zoals die in Ter Helle bij Roden. In het 'Refugium' in Groningen (de Munnekeholm) werd het overschot aan producten verhandeld. Daarnaast dreef het klooster handel met Friese steden en Duitsland.

De kloosterlingen moesten ook zorgen dat het land ontwaterd en het water bevaarbaar bleef. Zo trokken ze de grillige loop van het Peizerdiep recht tussen Hoogkerk en Nieuwe brug en groeven ze vanaf de Nieuwe Brug naar het Zuiden de Zuidwending, de Gave en de Munnikevaart om zo verbinding te krijgen met het Leekstermeer, dat toegang gaf tot Drenthe. Toen het Peizerdiep begon te verzanden groef men de Lindt naar waar het Peizerdiep nog bevaarbaar was. Ook groef men een verlenging in noordwestelijke richting naar de zeearm de Riet. De verbindingen met de buitenwereld waren voor het klooster zeer belangrijk en deze werden op deze wijze zeker gesteld. Toen ook de Kliefsloot verzandde, bedacht men na enkele andere pogingen rond 1400 een definitieve oplossing voor dit probleem. De Kliefsloot werd bij Saaksum afgesloten en voor de afwatering van het zuidelijk gebied groef men het 8 kilometer lange Aduarderdiep dat bij Aduarderzijl in het Reitdiep uitmondde. Dit betekende ook dat het bochtige, tijdrovende tracee van het Reitdiep niet meer hoefde te worden gebruikt. Toen ook de Riet bleef verzanden besloot men deze af te dammen en in te polderen. Hierdoor was er een kortere route over land naar de Friese landen mogelijk (van Groningen via Dorkwerd, Aduard en Zuidhorn): de Kleiweg, Heerweg of Hogeweg. Buiten het klooster moet aan deze weg al vrij vroeg een pleisterplaats zijn ontstaan (de huidige Herberg onder de Linden). Omdat men in het oosten het Aduarderdiep over moest steken werd hier een brug gebouwd: de Steentil.

Eind zestiende eeuw had het Sint Bernardusklooster door zijn huur-, ruil- en aankooppolitiek een grondgebied verworven van 6.000 tot 7.000 hectare dat zich uitstreekte van Leegkerk tot Winsum. In dit gebied waren de rechtspraak en bestuur in handen van het klooster en ook controleerden zij de waterstaat (het Aduarder Zijlvest). Daarnaast lag hun invloed in het feit dat zij hun waterstaatkundige kennis en kennis van landbewerking overdroegen aan de bevolking. Maar toen in 1594 de reformatie werd doorgevoerd nadat Groningen ingelijfd was bij de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd het hele grondgebied bezit van de provincie en bleef er in fysieke zin bijna niets van het ooit zo machtige Sint Bernardusklooster over.

1. Gracht
2. Muur
3. Noordelijk Poortgebouw
4. Zuidelijke poort
5. De Lindt
6. Sluis
7. Binnendiep
8. Waterwegen / greppels
9. Abdijkerk
10. Kerkhof
11. Ziekenzaal
12. Kloostercomplex
13. Kloosterhof
14. Tuin en huis van de abt
15. Riolering
16. Kleiweg

ANALYSE

ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

KLOOSTERPERIODE 1192- 1594

Er kan maar weinig met zekerheid worden gezegd over de precieze inrichting van het Cisterciënzerklooster Sint Bernardus. Ten eerste omdat de Bibliotheek (en daarmee het archief van het Klooster zelf) nog tijdens de kloosterperiode in vlammen is opgegaan en ten tweede omdat het hele kloostercomplex (op de voormalige ziekenzaal na) vanaf 1580 tot op de laatste steen is hergebruikt. Niets is er meer en wat nog resteert bevindt zich diep in de grond. De belangrijkste bronnen voor onze hedendaagse kennis zijn dan ook het archeologisch onderzoek van Prof. A.E. van Giffen (1939-1941) en daarnaast de onvolledige kronieken van het klooster zelf en de geschriften van Ubbo Emmius.

De contouren van het kloostercomplex zijn echter wel duidelijk, omdat hierop het latere dorp is ontstaan. De vorm van het complex is vijfhoekig en vermoedelijk is deze vorm bepaald door de vorm van de wierde en de ligging van een zeearm (Peizerdiep). Een kloostercomplex werd gewoonlijk omringd door een verdedigingsmuur- en gracht; vooral de gracht, die op sommige plekken 24 meter breed moet zijn geweest is nog te herkennen in kleine slootjes. Ook het tracee van de 1 meter dikke kloostermuur is te benaderen; op deze muur bevonden zich vier torens. De noordelijke toegang tot het klooster is nog te traceren doordat er in het noorden resten van de brug (over de gracht) zijn gevonden. Deze poort vormde de belangrijkste toegang over land en is daarom waarschijnlijk een grote (dubbele) poort geweest die toegang bood aan voetgangers en reizigers te paard. Over de precieze locatie van de zuidelijke poort lopen de meningen uiteen. Waarschijnlijk is wel dat zij permanent gesloten was. De zuidkant van het klooster bood namelijk geen toegang tot het land, maar tot het water. Door een sluis in de kloostermuur ging men vanaf het verbindingskanaal de Lindt (de vaarweg naar het zuiden) de binnenhaven (het Binnendiep) binnen. Water was van groot belang voor het klooster en stroomde via het zuiden het klooster binnen. Er moeten binnen het complex meerdere greppels en sloten zijn geweest, al zijn deze moeilijk te traceren.

Van een van de belangrijkste onderdelen van het complex, de Abdijkerk uit 1263, zijn restanten gevonden die er op wijzen dat de

kerk groter moet zijn geweest dan de Martinikerk in Groningen. Helaas kan ook hier over details weinig met zekerheid worden gezegd. Ten oosten van de kerk heeft zich een kerkhof bevonden dat begrensd werd door een greppel. In het zuiden was de kerk verbonden met een uitgebreid weefsel van gebouwen (zoals een keuken, eetzaal, slaapzaal en natuurlijk een ziekenzaal) welke relatief zeker kunnen worden gelocaliseerd aan de hand van de standaardplattegrond zoals die in de meeste Cisterciënzerkloosters werd toegepast. Van enkele van deze gebouwen zijn resten opgegraven, zoals van het vierkante kloosterhof. In het midden van de hof zijn resten gevonden van wat vermoedelijk een soort watervoorziening was. Daarnaast zijn er resten gevonden van nog twee meer westelijk gelegen gebouwen, maar naar hun functie kan alleen gegist worden.

In de negentiende eeuw is de oude pastorie afgebroken, een gebouw dat fundamenteën van een middeleeuws gebouw bevatte waarvan men vermoedt dat het het huis van de abt was. Op deze plek heeft de abt namelijk een tuin met labyrint voor zich laten aanleggen die omringd werd door een gracht waarvan wel resten zijn teruggevonden.

Het kloostercomplex heeft waarschijnlijk functies bevat als een bakkerij, smederij, weverij, bierbrouwerij, een rechtsgebouw en gevangenis, voorraadschuren, een molen, moestuinen en visvijvers maar hier is niets van terug te vinden. Naast dit imposante complex bovengronds, moet er ook een fascinerende wereld ondergronds zijn geweest: er zijn namelijk resten van een riolering gevonden die wijzen op een ingenieus systeem van hoofdtakken en kleinere vertakkingen. Een dergelijk systeem moet onder het hele klooster hebben gelegen. Al met al moet het Cisterciënzerklooster Sint Bernardus een indrukwekkende bijna stedelijke aanblik hebben gegeven vanuit het groene, open landschap.

ANALYSE

ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

MEER ACADEMIE DAN KLOOSTER...

door Kuno Binnendijk

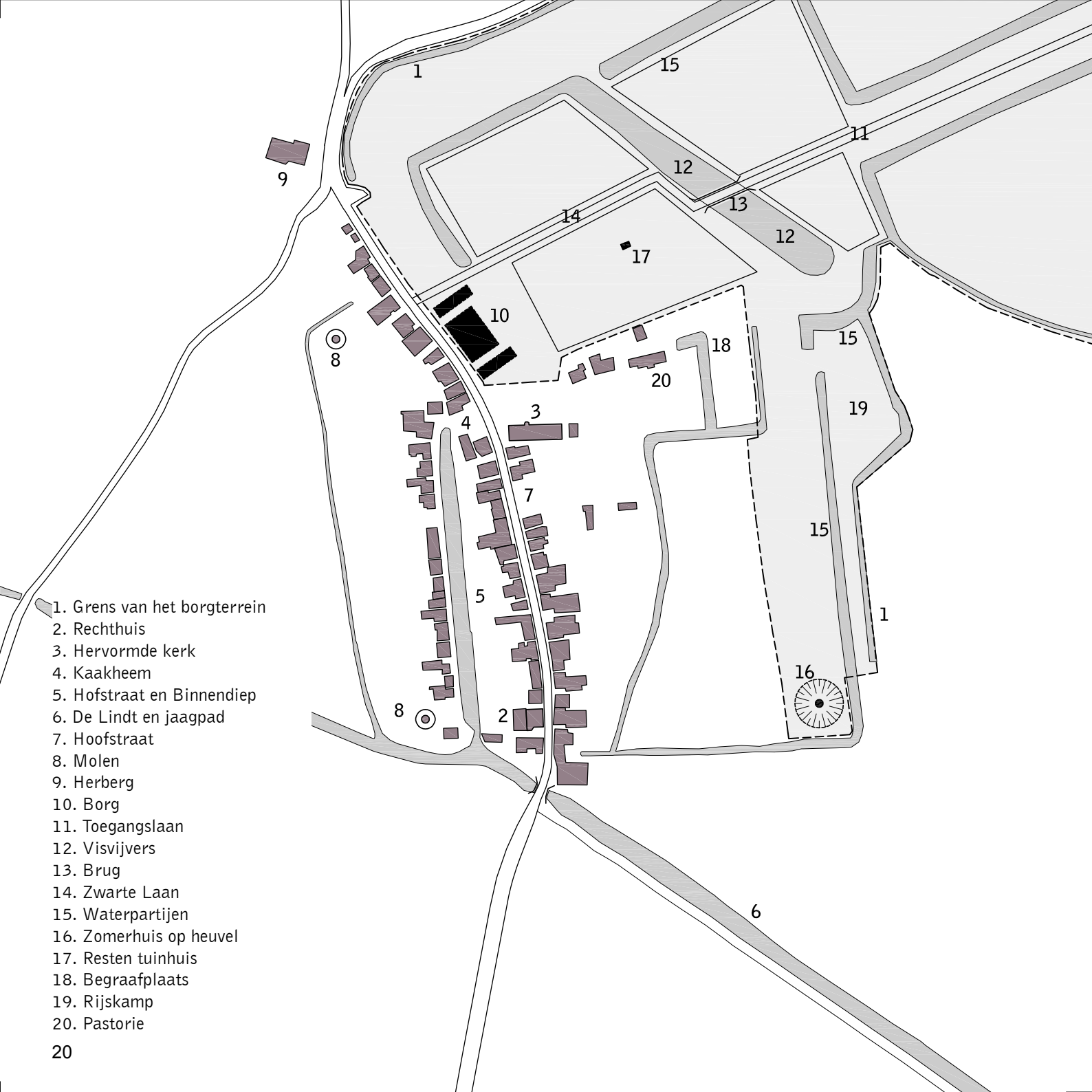
Onder de indruk van alle waterstaatkundige werken, politieke en maatschappelijke bemoeienissen die de Aduarder abdij in de vier eeuwen van haar bestaan met grote voortvarendheid heeft bewerkstelligd, zou je bijna vergeten dat dit grote klooster ook een gemeenschap van monniken was die leefde onder de regel van Benedictus. Behalve het zeven maal daags gemeenschappelijk zingen en bidden van de getijden en het lezen van de bijbel en de geschriften der kerkvaders (lectio divina), werden de koormonniken – in tegenstelling tot de lekenbroeders, de conversen – geacht God te zoeken in stilte, afzondering en contemplatie. Juist de Cisterciënzer orde was, en is nog steeds, gericht op een spiritueel leven, afgewend van wereldse besognes. Dat dubbele karakter, godsbezinning in heilige stilte enerzijds en energiek vormgeven aan de omringende wereld anderzijds, vinden we terug in het leven van één van de grootste leiders van het eerste uur van de orde van Cîteaux, Bernardus van Clairvaux, die bekend is om zijn meditatieve en mystieke geschriften maar ook vanwege zijn enorme politieke invloed in het toenmalige Europa.

Zoals veel kloosters bezat de Sint Bernardusabdij een onderwijsinstituut voor de opleiding en vorming van eigen monniken, zowel binnen de muren als aanvankelijk ook in de buurt van Bedum, de Rode School. Aannemelijk is dat daar op den duur ook onderwijs werd gegeven aan zonen van de adel en de goeie burgerij. Het klooster van Aduard stond al spoedig na zijn stichting wijd en zijd bekend als centrum van intellect. In 1236 gaf een Engelse monnik, Ricardo de Busto, zijn professoraat in Parijs op om in te treden in de Sint Bernardusabdij. Niet lang daarna, in 1295, arriveerde de Italiaanse graaf en bisschop Emmanuel van Cremona, doctor zowel in kerkelijk als civiel recht, in de abdij om daar de rest van zijn leven te blijven. Beiden zijn later zalig verklaard.

Onder het abbatiaat van Henricus van Rees (1449-1485) groeit de abdij uit tot een verzamelplaats van humanistisch georiënteerde academici die bijna allemaal waren gepromoveerd aan Italiaanse universiteiten. Vermaardheid op Europees niveau genoten in ieder geval de homo universalis Rudolf Agricola en Wessel Gansfort, bij leven reeds geëerd met de bijnaam 'Lux

Mundi', het licht der wereld. Vermeldenswaard is ook de aanwezigheid van Alexander Hegius, rector van de Deventer Lebuinusschool, die daar de jonge Desiderius Erasmus tot zijn leerlingen mocht rekenen. Het geleerde gezelschap debatteerde in wisselende samenstelling soms maanden achtereen in de abdij over onderwijsvernieuwing, de waarde van de Griekse filosofen en de Romeinse schrijvers, over de positie van de paus en het nut van sacramenten (en dus van priesters). Uitgerekend binnen de dikke muren van het Aduarder klooster werd aldus menig heilig huisje op losse schroeven gezet. Verder studeerde men op het perfecte Latijn, men leerde elkaar Grieks en - voor die tijd nog uitzonderlijker – Hebreeuws. 'Wie toen een geleerde zocht,' schrijft de bediende van Wessel Gansfort later als oude man, 'moest hem zoeken in Aduard en nergens anders in heel Friesland. In die tijd was Aduard meer academie dan klooster.'

Het staat vast dat het werk van de deelnemers aan de Aduarder Kring of Academie een hele, jongere generatie van grote geleerden in Duitsland en de Nederlanden heeft gevormd dan wel beïnvloed: Reuchlin, Erasmus, Melanchton, Buschius, Torrentius, Ulsenius en Alardus van Amsterdam, om er enkelen te noemen. Het is niet overdreven om te stellen dat de bevrijdende invloed van het humanisme via het klooster van Aduard over Noord-Europa is gekomen. De eerst in 1614 opgerichte Rijksuniversiteit Groningen legt haar oorsprong dan ook ondubbelzinnig in de activiteiten van de Aduarder Kring.

1. Grens van het borgterrein
 2. Rechthuis
 3. Hervormde kerk
 4. Kaakheem
 5. Hofstraat en Binnendiep
 6. De Lindt en jaagpad
 7. Hoofstraat
 8. Molen
 9. Herberg
 10. Borg
 11. Toegangslaan
 12. Visvijvers
 13. Brug
 14. Zwarte Laan
 15. Waterpartijen
 16. Zomerhuis op heuvel
 17. Resten tuinhuis
 18. Begraafplaats
 19. Rijskamp
 20. Pastorie
- 20

ANALYSE

ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

BORGPERIODE 1594 - 1815

Door de oorlogshandelingen rondom de stad Groningen brandde in 1580 een groot deel van het klooster af. Toen Maurits in 1594 Groningen veroverde en de Reformatie werd ingevoerd, kreeg de provincie de bezittingen van het klooster Sint Bernardus in handen. Het kloostercomplex werd langzaam maar zeker helemaal afgebroken en op de contouren ontstond het dorp Aduard. De kloostermoppen werden niet alleen hergebruikt binnen Aduard zelf maar zijn ook te vinden in het omringende gebied, bijvoorbeeld in de kerk van Oldehove of bij de fortificaties van Groningen. De provincie, die de nieuwe machthebber was geworden, stelde een redger (rechter) aan in het dorp en in 1597 werd er een rechthuis in het zuiden van het voormalige kloosterterrein gebouwd. In 1602 werd er ook een woonhuis voor de redger gebouwd, hoewel de meningen verschillen over de precieze locatie hiervan.

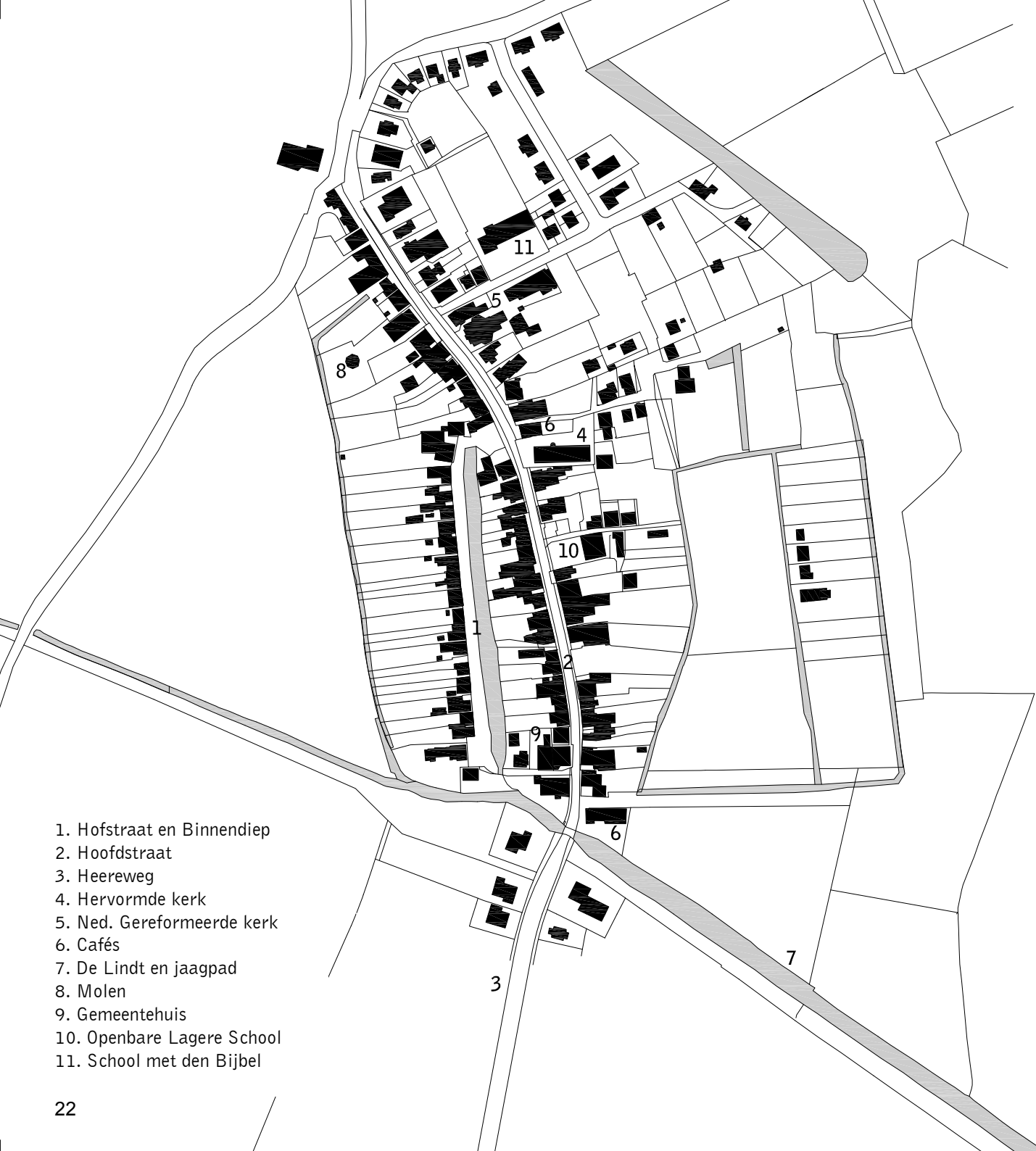
Het nieuwe dorp dat allerlei voorzieningen nodig had zorgde ervoor dat één voormalig kloostergebouw bewaard bleef voor de toekomst; de voormalige ziekenzaal werd in gebruik genomen als Nederlands Hervormde kerk en als school. Op de plek van de voormalige tuin van de abt werd de pastorie gebouwd. De open ruimte voor de kerk werd een plek van samenkomst waar tevens de voltrekking van de rechtspraak plaats vond (kaak=schandpaal). Het Binnendiep en de Lindt bleven in gebruik en de Hofstraat vormde het middelpunt van alle bedrijvigheid. Hier werden dan ook de eerste dorpswoningen gebouwd, van welke de binnenmuren en de zij- en achtergevels vaak opgetrokken werden uit kloostermoppen.

Begin zeventiende eeuw kreeg Aduard haar tweede beeldbepalende element: de Hoofdstraat (Groote Straat, Aduarder Straat, en nu: Burgemeester Seinenstraat) werd verhoogd aangelegd en er werd een stenen brug over de Lindt gebouwd. Het werd een straat met stoepen en aan weerszijden bebouwing. Hier ontwikkelde zich de bedrijvigheid, hoewel Aduard over het algemeen (tot in de twintigste eeuw) als een landbouwgemeenschap kan worden beschouwd. De molens bevonden zich in het westen van het dorp. De plek van de huidige Herberg onder de Linden fun-

geerde als pleisterplaats aan de doorgaande weg van Groningen naar Friesland (de Kleiweg).

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw kreeg de adel in heel Groningen meer bestuursmacht, zo ook in Aduard. In 1700 vestigde jonker Evert Joost Lewe zich in Aduard, waar hij het huis van de redger betrok. Dit huis ontstond uit de verbouwing van een zeventiende eeuws huis (en bevond zich vermoedelijk op de plek waar vandaag de Ned. Gereformeerde kerk staat). Lewe breidde zijn grondbezit uit en deed meerdere ingrepen om tot een groots en statig landgoed te komen. Zo kocht hij in 1713 het kerkhof en in 1743 de voormalige wandelhof van de abt. In die tijd bevond het huis zich aan de westkant van de hoofdstraat en om het huis met de tuin te verbinden liet Lewe de hoofdstraat naar het westen verleggen (een bocht in de straat is daarvan het gevolg). Vanaf de noordelijke Heereweg strekte zich een lange, indrukwekkende zichtas – de Lange Laan – (tevens toegangslaan) uit tot de borg maar de jonker moest in deze as helaas een knik aanbrengen omdat de begraafplaats pas later naar het zuiden verlegd mocht worden. De weg die vanaf de knik naar het huis liep werd de Zwarte Laan genoemd. Veel van de waterpartijen uit de kloosterperiode zijn hergebruikt als afgrenzing van het borgterrein of als visvijvers.

Het uiteindelijke borgterrein moet een uitgestrekt gebied zijn geweest van tuinen, bossen en groenlanden. Op het terrein bevonden zich tevens een brouwhuis, hondenhokken, een schathuis of schuur, stallingen met wijnstokken en druivenkas, een herenhok, een duiventil, een zomerhuis aan de gracht, een Turkstent, een appelhof, een rijkskamp met tuin en een zomerhuis op een berg. Vanaf deze heuvel had de jonker uitzicht over zijn hele bezit en kon hij tot de Martinitoren van Groningen kijken. Toen de borg in 1815 geheel werd gesloopt, bleven er van deze bijzondere geschiedenis enkel sporen in de verkaveling over.

1. Hofstraat en Binnendiep
2. Hoofdstraat
3. Heereweg
4. Hervormde kerk
5. Ned. Gereformeerde kerk
6. Cafés
7. De Lindt en jaagpad
8. Molen
9. Gemeentehuis
10. Openbare Lagere School
11. School met den Bijbel

ANALYSE

ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

HET DORP 1815-1945

Eind achttiende eeuw kwam er een einde aan de privileges van de adel. Aduard zou vanaf dat moment bestuurd worden door een gemeentebestuur met een burgemeester. Aduard werd een relatief welvarende landbouwgemeente en het dorp groeide van 1.203 inwoners in 1796 naar 1.849 in 1914.

Naast de bedrijvigheid van het Binnendiep in de Hofstraat groeide ook in de Hoofdstraat (nu Burg. Seinenstraat) de bedrijvigheid en deze straat kreeg een steenachtig, nauw, bijna stedelijk karakter. Het contrast tussen de stenige voorkanten en de groene achterkanten van de huizen aan deze straat was en is nog steeds zeer groot. Het dorp kende een zeer uitgebreid winkelaanbod en de Hoofdstraat bevatte naast de gebruikelijke bakker, slager en kruidenier bijvoorbeeld ook een smederij, een manufacturenzaak, een rijwielzaak en een postkantoor. Ook werd op deze plek de markt gehouden.

In het dorp waren meerdere cafés zoals het café voor de Hervormde kerk (dat overigens in 1941 werd afgebroken omdat het het zicht op de kerk belemmerde) en café Steenhuizen. Deze laatste bevond zich bij de brug over de Lindt en was voorzien van een kleine kade. Hier bevond zich de opstapplaats voor de snik (een zeilschip voor de binnenvaart) naar Groningen en mede daardoor was het belangrijke plek voor samenkomst in het dorp. Tot 1890 bevond de Openbare Lagere School zich in de voormalige ziekenzaal, maar in 1891 kreeg zij aan de Burg. Seinenstraat een nieuw gebouw met schoolplein. Daarnaast is er in deze straat een Franse School geweest en werd er in 1876 aan de Schoolstraat (de vroegere Zwarte Laan) een 'School met den Bijbel' gebouwd.

In 1843 werd de Friesestraatweg aangelegd en in 1845 werd Aduard middels de Grindweg hieraan verbonden. Door deze goede verbinding nam het gebruik van de trekschuit af; het vervoer over land zou steeds belangrijker worden. In 1870 werden alle wegen in Aduard dan ook bestraat. In de grote vaart der volkeren bleef Aduard echter achter; in de industrialisatiegolven vanaf 1900 werd het dorp overgeslagen. Toen Aduard in 1938

aan het Van Starckenborghkanaal kwam te liggen zorgde dit wel voor extra bedrijvigheid aan het water.

In 1903 werd er een nieuw gemeentehuis gebouwd (gelegen naast het voormalige rechthuis). De dorpsuitbreiding vond vooral plaats langs de Hoofdstraat en kenmerkte zich door vrijstaande huizen omgeven door tuinen. Het karakter van de zuidelijke Grindweg (nu Heereweg) vormde door haar twee bomenrijen, sloten en bruggetjes een groot contrast met de stenige Hoofdstraat. In deze periode werd er een nieuw gebouw voor de Gereformeerde kerk aan de Burg. Seinenstraat gerealiseerd (1914) en de Hervormde kerk werd van 1917-1928 grondig 'teruggerestaureerd' naar een middeleeuws gebouw (zie Bijlagen). Dit mag worden beschouwd als een eerste stap in het zichtbaar maken van de kloostergeschiedenis.

1. Burg. Seinenstraat
2. Hervormde kerk
3. Gedempte Lindt
4. Hofstraat
5. Bedrijventerrein
6. Supermarkt
7. Garage
8. Voormalige café schipper
9. Kerkhof

ANALYSE

ADUARD IN DE GESCHIEDENIS

HET DORP 1945-2009

De modernisering van het dorp zet in na de Tweede Wereldoorlog. Dan pas worden er waterleiding, gas en riolering aangelegd en worden de wegen verbeterd. Met de modernisering verandert ook het economische karakter van Aduard. Niet langer zou zij een agrarische gemeenschap zijn; vanaf dat moment zouden nijverheid en handel de boventoon gaan voeren. Hoewel Aduard niet zeer gunstig gelegen is wist het dorp toch door persoonlijke relaties grote bedrijven als Vroom en Dreesmann en Van Denderen aan zich te binden. Na de oorlog groeide de bevolking enorm en ook Aduard groeide stapsgewijs door. Het aantal huizen nam van 658 in 1964 toe tot 1.012 in 1990. Van een agrarische gemeenschap zou Aduard veranderen in een forensendorp. Langzaam zou de open structuur verdwijnen en zou het dorp zich over de grenzen van het klooster- en borgcomplex uitbreiden.

Een andere belangrijke oorzaak voor de transformatie die Aduard heeft ondergaan in de laatste helft van de twintigste eeuw is het toegenomen autoverkeer en het scheppen van ruimte daarvoor. De Hoofdstraat (vanaf 1962 Burg. Seinenstraat geheten) vormt een belangrijke schakel in de verbinding tussen de Friesestraatweg en Middag-Humsterland en deze straat is voor een goede doorstroming van het (zware) verkeer heringericht in de jaren zestig. De hoogteverschillen zijn verdwenen doordat de weg is geasfalteerd en ook de stoepen die fungeerden als afscherpende voorruimte voor de woningen moesten het veld ruimen. Een van de gevolgen is dat de Hervormde kerk, voormalige ziekenzaal in een laagte is komen te staan, wat haar allure geen goed doet. Ook de karakteristieke lindenbomen (die altijd voor rechthuizen werden geplaatst) voor het voormalige rechthuis aan het begin van de Burg. Seinenstraat zijn verdwenen. Een ander gevolg was dat de Heereweg een breder profiel kreeg waardoor zij haar vroegere karakter kwijtraakte. In het kader van het scheppen van ruimte voor de auto werd in 1952 de brug over de Lindt voorzien van een betonnen overspanning en in 1973 werd de brug helemaal gesloopt en de Lindt zelf over 100 meter gedempt. Ook het Binnendiep aan de Hofstraat werd gedempt; dit werd parkeerterrein.

Naast grote ingrepen in de openbare ruimte zijn er ook vele markante gebouwen verdwenen. Molens verloren hun functie, café Schipper werd afgebroken, een oud blok arbeiderswoningen aan de Burg. Seinenstraat werd gesloopt voor een garage en de Openbare Lagere School moest plaatsmaken voor een supermarkt. De twee kastanjes die vroeger op het schoolplein stonden werden verplaatst naar de gedempte kop van de Lindt, dat als parkje werd ingericht. De oude waterstructuren werden veelal gedempt en gevuld met groen, speelplaatsen of parkeerplekken. De kern van het dorp is nog steeds de Burg. Seinenstraat en hoewel haar aanbod geslonken is zijn er toch nog diverse winkels. De levendigheid in Aduard is echter verdwenen, en dit komt misschien omdat er nergens meer een centraal punt van samenkomst is. Ook de Kaakheem, waarop in 1985 het oorlogsmonument is geplaatst, fungeert niet als een echt plein. Op dit moment vinden de dorpsactiviteiten vooral plaats in dorpshuis de Meeden, aan de noordzijde van het dorp. Voor de toekomst zijn er hoopvolle ontwikkelingen. Zo wordt er een rondweg aangelegd waardoor het verkeer om Aduard heen wordt geleid en waardoor de kwaliteit in het dorp weer zou kunnen toenemen.

ANALYSE

ADUARD IN 2009

SPOREN VAN HET KLOOSTER

Wanneer we op zoek gaan naar de resten van de Kloosterperiode in Aduard zullen we deze bovengronds niet aantreffen. Wat rest zit voornamelijk in de grond; het voormalige kloosterterrein van Aduard heeft een hoge archeologische waarde toegekend gekregen en enkele delen hiervan bezitten zelfs de status van beschermd rijksmonument. In het Verdrag van Malta (16 januari 1992) is bepaald dat dit soort (Europees) erfgoed beschermd moet worden om onder meer de risico's op aantasting van dit erfgoed te beperken. Een belangrijk uitgangspunt van het verdrag is dat het archeologisch erfgoed zoveel mogelijk in de bodem (in situ) bewaard blijft. Alleen als het ongestoord bewaard blijven van de archeologische resten in de bodem niet mogelijk is, moet de in de bodem aanwezige informatie door middel van opgravingen worden veiliggesteld. Het is dus niet mogelijk om de archeologische vondsten in Aduard zomaar op te graven en zichtbaar te maken, nog afgezien van het feit dat deze vondsten zich vaak onder particuliere gebouwen of in tuinen bevinden.

Ook de algemene Monumentenwet van 1988 is gericht op behoud en bescherming. Met een voorstel tot modernisering van de monumentenzorg (2007) is er echter meer aandacht gekomen voor een maatschappelijk relevantere rol van monumenten, en hoe monumenten een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling van de omgeving. Zeker in *Het Nieuwe Wonder van Aduard* zou de intrinsieke waarde van archeologie veel betekenis kunnen hebben. Naast het feit dat de geschiedenis zo letterlijk zichtbaar wordt in de openbare ruimte, kan zij ook een educatieve en toeristische functie vervullen.

Naast het zichtbaar maken van de archeologie (zoals de fundamenten van de Abdijkerk of de oude riolering) zijn er ook nog andere lijnen en structuren waar op kan worden ingezet in het zichtbaar maken van de geschiedenis. Het klooster vormde een 'stedelijke' enclave in het groene, open landschap; er was sprake van een harde overgang tussen het klooster en het landschap. Niet alleen was er sprake van een scheiding, het klooster had ook een duidelijke binding met het landschap. Het is dan ook belangrijk om (ontginnings)lijnen vanuit het klooster wederom met

het landschap (of andersom) te verbinden. Op het niveau van de overgang tussen klooster en ommeland zijn ook karakteristieken terug te brengen. Het klooster was namelijk omringd door een dik muurwerk en een brede gracht. Het verschil tussen buiten en binnen moet zeer groot zijn geweest. Binnen het klooster zelf zijn ingrepen zeer moeilijk te realiseren omdat de dorpsstructuur zich niets aantrekt van de oude kloosterstructuren. Het belangrijkste doel zal er dan ook in gelegen zijn het terugbrengen van (het karakter van) belangrijke structuren en plekken.

Allereerst zou het enige gebouw dat daadwerkelijk resteert, de ziekenzaal, wederom een belangrijke positie aan het dorpsplein (Kaakheem) moeten krijgen. Bovendien is het het enige gebouw dat met haar oost-west oriëntering terugverwijst naar de Abdijkerk. Het gebied waar ooit de Abdijkerk en de omringende gebouwen hebben gestaan is nu grotendeels privé eigendom. Mochten zich hier in de toekomst ontwikkelingen voordoen dan zijn er verschillende mogelijkheden voor herontwikkeling die refereren aan het kloosterverleden. Naast het terugbrengen van deze centrale plekken zijn ook de waterstructuren binnen het complex belangrijk; zo zou de voormalige binnenhaven weer duidelijk als zodanig herkenbaar moeten zijn. Bij al deze ingrepen blijft voorzichtigheid geboden en zal archeologische begeleiding noodzakelijk zijn.

17

ANALYSE

ADUARD IN 2009

SPOREN VAN DE BORG

Hoewel het uitgangspunt van *Het Nieuwe Wonder van Aduard* de kloostergeschiedenis is, kan ook de markante geschiedenis van de borg niet worden vergeten. Helaas resteren ook hier weinig fysieke elementen. Toch kan de aanwezigheid van de borg wel op verschillende niveaus zicht- en voelbaar worden gemaakt.

In tegenstelling tot het klooster strekte de borg zich ver uit tot in het landschap. De toegangsweg de Lange Laan is dan ook niet gericht op het dorpscentrum, maar richt zich naar het landschap en vormt zelfs een zichtlijn met het Aduarder Voorwerk. Het borgterrein vormde een 'luisterrijk buitenverblijf', bestaande uit bos en tuinen, hoven, singels, lanen, groenlanden, een appelhof en een hertenkamp. Door deze groenheid en uitgestrektheid moet de borg een geheel andere aanblik hebben gehad dan het klooster. Het enige wat vandaag van deze periode resteert, is de grens aan de oostkant, van waaruit ook nu nog helemaal naar Groningen kan worden gekeken. Ondanks het groene karakter ging de borg toch niet op in het landschap, omdat zij duidelijk begrensd was door waterpartijen en sloten, waarvan er een bij de begraafplaats nog aanwezig is.

Nog duidelijker dan van het landschap was de borg afgeschermd van het op de resten van het klooster ontstane dorp. Borg en dorp moeten twee totaal verschillende werelden zijn geweest. Dit is een karakteristiek die vrij moeilijk zichtbaar is te maken. Wel is het belangrijk om historische plekken die al sinds het begin van de zeventiende eeuw een rol spelen in het dorp, zoals het rechthuis en het Kaakheem in het plan op te nemen.

Binnen het borgterrein zijn de structuren grotendeels verdwenen, hoewel sommige kavelgrenzen nog wel herinneren aan deze periode. De zichtas van de Lange Laan is zeer karakteristiek en het zou dan ook van grote waarde zijn deze in de toekomst beter zichtbaar te maken. De verlenging van deze as, de Zwarte Laan (nu: Schoolstraat) is nog wel aanwezig. Ook de borggebouwen zijn geheel verdwenen, op de resten van een klein tuinhuisje na.

In de oosthoek (tussen de Rietboord en de Wessel Gansfoortstraat – overigens vroeger de zuidelijke Lange Laan van de borg) bevindt zich nog een groen gebied met wandelpad, waar vroeger de Rijskamp met tuin was. De visvijvers in het noordoosten zijn gedempt, maar zijn ondanks de bouw van twee woningblokken nog wel herkenbaar. De visvijvers vormen samen met de Lange Laan een zeer sterk visueel element, dat bij toekomstige ontwikkelingen mogelijkheden biedt om ook in de noordoosthoek van het dorp een tweede geschiedenis van Aduard te doen herleven.

ANALYSE

ADUARD IN 2009

SPOREN VAN HET DORP ROND 1940

De belangrijkste structuren van het dorp stammen al van voor 1815. Zo is er Hofstraat met het Binnendiep (stammend uit de kloostertijd) en de Burg. Seinenstraat (uit de borgperiode). Op deze plekken vond en vindt nog steeds de meeste bedrijvigheid plaats; zij kunnen dan ook worden gezien als de aders van het dorp. Een andere karakteristiek van het dorp is de openheid naar het landschap, die nu door uitbreiding helemaal verdwenen is.

Zeer belangrijk waren de verschillende ontmoetingsplekken. Het Kaakheem nam hierin een belangrijke plek in, maar ook cafés zoals Café Steenhuizen (later café Schipper) waren belangrijke openbare plekken waar het dorpsleven zich afspeelde. Dit soort plekken zijn bijna allemaal verdwenen in Aduard en het zou dan ook van waarde zijn hier opnieuw in te investeren.

Samenhangend hiermee kan worden gezegd dat veel van de markante historische bebouwing in de loop der tijd is verdwenen. De molens die het agrarische karakter van Aduard weerspiegelden zijn allemaal afgebroken, de school aan de Burg. Seinenstraat is gesloopt, café Schipper en het tegenovergelegen brouwhuis zijn verdwenen en veel zestiende eeuwse arbeiderswoningen zijn opgeruimd. De twee schoolgebouwen aan de Schoolstraat bestaan nog en ook de kerken bleven bewaard; deze zijn dan ook uitermate belangrijk voor de historische continuïteit van het dorp. Over het algemeen kan worden geconstateerd dat er in Aduard geen nieuwe markante bebouwing voor in de plaats kwam. In plaats daarvan werden de leegtes gevuld met bijvoorbeeld een supermarkt of een garage, op een wijze die niet past bij het oude straatbeeld.

eenvoudige woning

handelswoning

vrijstaande woning

voornamen woning

uitzondering

dissonant

ANALYSE

ADUARD IN 2009

DE BURG. SEINENSTRAAT

De belangrijkste straat van Aduard kent een lange geschiedenis (hoewel zij pas vanaf 1962 de Burg. Seinenstraat is geheten). Sinds de zeventiende eeuw kan de straat worden beschouwd als de ader van het dorp waar de bedrijvigheid zich concentreerde. Verschillende gebouwtypen stonden zij aan zij: winkels, woningen en openbare gebouwen. De straat had ook de functie van markt, waarbij de rijbaan in tweeën werd gedeeld. Vandaag is veel van de bedrijvigheid verdwenen, maar toch kan aan de meeste panden nog een bedrijfsverleden worden afgelezen. Ook zijn veel panden minstens 100 jaar oud, waardoor de straat nog steeds een historische sfeer uitstraalt. Helaas zijn nieuwe invullingen in de straat qua typologie niet altijd even goed gekozen.

De structuur van de Burg. Seinenstraat wordt bepaald door hoekverdraaiingen: dit zien we terug in twee (flauwe) bochten en een rechtstand (zie Bijlagen). De huizen in deze straat zijn in groepen ten opzichte van elkaar gedraaid. Daarnaast is er een duidelijke tweedeling aanwijsbaar in het karakter van de straat: zuidelijk van het Kaakheem staat de bebouwing aan weerszijden dicht opeen aan de stoep. Noordelijk is hier alleen sprake van aan de westzijde. Aan de overkant staat de bebouwing in een tuin.

Het middelpunt van de straat wordt gevormd door het Kaakheem. Dit is een bijzondere ruimte met een bijzondere bebouwing. Het historische verleden van Aduard wordt hier zichtbaar in de voormalige ziekenzaal, de hergebruikte kloostermoppen en de heldewit gestucte gebouwen. Het museum St. Bernardushof genereert hier enige bedrijvigheid passend voor een dorpsplein, het Oorlogsmonument toont dat dit een belangrijke centrale denkplek is. Dit monument sluit het Kaakheem tegelijkertijd wel af, doordat het zich met de rug naar het plein keert. Vroeger was de Kaakheem het plein voor de kerk, maar nu is zij ruimtelijk hiervan gescheiden, onder andere door de Burg. Seinenstraat. De straat is namelijk bij herinrichting in de jaren zestig opgehoogd, waardoor de voormalige ziekenzaal in een laagte staat en ook het Kaakheem veel lager is komen te liggen. De verhoogde weg fungeert als een scheiding en verbindt beide gebieden niet.

Door deze herinrichting heeft de straat een geheel andere aanblik gekregen. Doordat de bebouwing ontdaan is van de karakteristieke stoepen (vaak voorzien van hekken of stoeppalen) is het hele beeld van de straat veranderd. Het stenige karakter is bewaard gebleven, maar kent een mindere kwaliteit. Vroeger was er een duidelijk contrast tussen de rode stenen van de straat en het heldere wit van de gestucte gevels, van de goten en gootlijsten, de kozijnen en witte hekjes. Nu overheersen grijs tinten in de asfaltering en bebouwing. Verder werd de straat altijd al gekenmerkt door weinig groen: alleen voor de kerken bevonden zich bomen, was er een Beatrixboom bij het Kaakheem en zorgden knotlinden in het noorden en zuiden van de straat voor een visuele afsluiting. Een belangrijke karakteristiek van de straat, namelijk het contrast tussen de steenachtige voorzijde en de groene achterzijde (diepe achtertuinen) bestaat tot op de dag van vandaag.

ANALYSE

ADUARD IN 2009

VERSNIPPERDE INITIATIEVEN

Geschiedenis is in Aduard overal en tegelijkertijd ook bijna nergens te vinden. Er zijn weinig historische resten, maar zo kun je wel op allerlei plekken kloostermoppen tegenkomen. De kloostergeschiedenis is daardoor verweven met het dorp; sinds kort worden er zelfs weer kloostermoppen gebakken! In de openbare ruimte van het dorp hebben op verschillende plekken aanvullende initiatieven plaatsgevonden bedoeld om meer betekenis aan (de historie van) het dorp te geven. Zij zijn zeer belangrijk in verband met het saamhorigheidsgevoel. Deze initiatieven zijn in twee groepen te verdelen. In de eerste plaats zijn er de gedenktekens en in de tweede plaats projecten die (onderdelen van) de geschiedenis van het dorp proberen te duiden. Deze initiatieven hebben allen op prominente plekken vorm gekregen.

Zoals de tekening met de groene punten laat zien concentreren de initiatieven zich op drie plekken. Een eerste plek is de plek waar de Abdijkerk ooit heeft gestaan. Een tweede plek is te situeren rond de voormalige ziekenzaal en het Kaakheem. De derde plek bevindt zich in het zuiden van Aduard: bij het vroegere rechthuis ("Zuiderpoort") en de Lindt. De foto's (op pagina 36) geven een indruk wat er gebeurt op deze drie locaties.

1. Noordpeil, Kaakheem

2. Bankje de Lindt / Heereweg

3. Schildering abdijfundamenten, Schoonstraat

4. Ziekenzaal, Burg. Seinenstraat

5. Voormalig Rechthuis met kloostermoppen

6. Scheepsmast, Hofstraat

7. Oorlogsmonument, Burg. Seinenstraat

8. Installatie Abdijkerk, Abdijsstraat

9. Bestrating Burg. Seinenstraat

ANALYSE

ADUARD IN 2009

VERSNIPPERDE INITIATIEVEN

De initiatieven op de plek van de Abdijkerk geven weer waar deze enorme kerk precies gestaan heeft, doordat de teruggevonden fundamenteën op het asfalt zijn geschilderd. Ook geeft een (tijdelijke) installatie een idee van hoe de Abdijkerk er uit moet hebben gezien. Het verleden wordt hierdoor zichtbaar gemaakt en krijgt een plek in de hoofden van de bevolking, maar helaas blijft het moeilijk om op deze wijze de schaal en ook de sfeer van de vroegere Abdijkerk te ervaren. De voormalige ziekenzaal is op dit moment de enige plek waar dit eventueel zou kunnen.

Op de tweede plek zijn er verschillende initiatieven aan te wijzen. Het centrale probleem is dat het Kaakheem en de voormalige ziekenzaal geen ensemble meer vormen en dat er nauwelijks meer sprake is van een plein. De aangebrachte windroos versterkt de pleinvorm wel, maar verwijst niet naar de havenkom. Het Oorlogsmonument staat met de rug naar het Kaakheem, waardoor het plein wordt afschermd. Daarnaast belemmert het monument het zicht op de imposante gevel van de voormalige ziekenzaal. In de zomer wordt dit effect nog eens versterkt door de bomen die voor het gebouw zijn geplaatst. Daarnaast is de voormalige ziekenzaal door de ophoging van de Burg. Seinenstraat in een laagte komen te staan, waardoor de verbinding met het Kaakheem geheel verdwenen is. De pogingen om deze overgang vorm te geven hebben een rommelig karakter. Aan de noordzijde van de ziekenzaal is een interpretatie van een kruidentuin tot stand gekomen. Dit geeft een zekere rust aan het gebied en refereert ook aan het kloosterverleden, maar is waarschijnlijk niet historisch correct. Op het Kaakheem is tevens geprobeerd de geschiedenis van de vroegere binnenhaven zichtbaar te maken. Met hagen is er een trekschuit gevormd en er is een mast op het plein geplaatst. De trekschuit belemmert echter de (historische) openheid tussen het plein en het (gedempte) binnendiep.

Op de derde plek hebben de initiatieven weer een ander karakter. Het voormalige rechthuis verwijst naar de dorpsgeschiedenis van Aduard en vormt een belangrijke historische plek (centrum van gemeentelijke macht). Deze plek zou wederom een plek van betekenis moeten worden in Aduard.

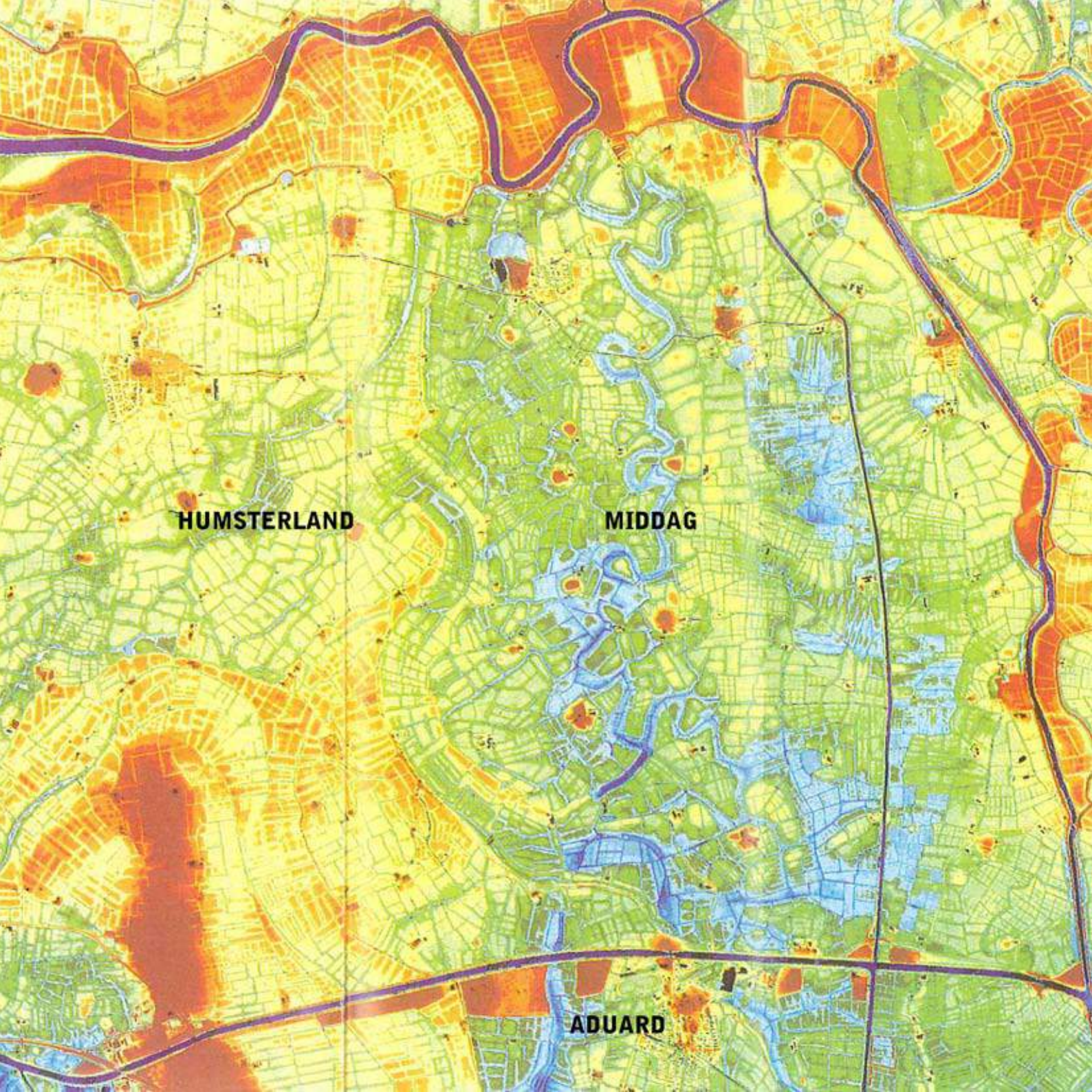
Daarnaast is er in het zuiden van de dorp nog een belangrijk initiatief: een hardstenen bankje van dorpsbelang gesitueerd bij de voormalige brug over de Lindt. Het bankje staat in de huidige situatie op een logische plek, maar als de Lindt weer open gegraven wordt, zal er een nieuwe prominente plek moeten worden gezocht.

Samenvattend kan worden gezegd dat Aduard veel verschillende, veelal waardevolle initiatieven kent. Er is echter geen algemene lijn aan te wijzen: overal zijn verbijzonderingen aangebracht (met name in het straatprofiel) zonder dat duidelijk wordt wat deze markeringen proberen te duiden. De initiatieven hebben verschillende doelen, verwijzen naar verschillende tijdslijnen en zijn tot stand gekomen vanuit verschillende methodes waardoor het geheel een versnipperd en onoverzichtelijk karakter krijgt.

CONCEPT

HUMSTERLAND

MIDDAG

ADUARD

De context van *Het Nieuwe Wonder van Aduard* is zeer breed, mede doordat de opgave zeer veelzijdig is. Niet alleen aan de openbare ruimte van het dorp, maar ook aan de plaatsing van *Aduard Steengoed Erfgoed* (ASE) en de locatie van het Aduarder kunstwerk moet een invulling worden gegeven. Deze opgaven gaan verder dan de contouren van het klooster. Grofweg kan worden gesteld dat waar het Nieuwe Wonder ophoudt, de gebiedsvisie Groningen-Zuidhorn - in 2009 in opdracht van de gemeente Zuidhorn opgesteld door Bosch-Slabbers & EZ-Steedenbouw - doorgaat. Maar binnen de context van het Nieuwe Wonder zou Aduard ook kunnen worden beschouwd als een centraal punt dat bijvoorbeeld niet alleen met Ezinge, maar ook met het Middag-Humsterland en zelfs met (de kloostergeschiedenis van) Noord-Nederland en Duitsland in verbinding staat.

Hoe kan Aduard binnen deze verschillende opgaven worden positioneerd? Het idee van Aduard als poort naar Middag-Humsterland is bijvoorbeeld niet sluitend voor alle opgaven. Bovendien is in het begin van de twintigste eeuw de fysieke poort van Aduard doorsneden door het Van Starckenborghkanaal, waardoor deze positie verzwakt is. Het bijzondere van Aduard is dat zij op meerdere niveaus dan alleen het geografische met het omringende landschap verbonden is. We zien dit terug niet alleen in de ontginningen van de kloosterlingen, maar ook in de spreiding van hun kennis en kunde over het gehele gebied. Bovendien fungeerde het klooster als een verzamelplaats van wetenschappers en filosofen. Vandaag zien we deze geschiedenis nog terug in het Museum Sint Bernardushof waar bezoekers een verdiepingsslag kunnen maken en waar men onder andere informatie krijgt over de invloed van het klooster op het landschap. En straks, als ook de archeologie van Aduard meer betekenis krijgt (bijvoorbeeld in de vorm van een actief opgravingsbeleid) zou dit tot nieuwe inzichten en nieuwe kennis kunnen leiden. Het is daarom dat Aduard misschien nog wel meer zou kunnen worden beschouwd als de 'Intellectuele poort' naar het Middag-Humsterland en het omringende gebied.

In deze context is Aduard de plek waar samenwerkingen tussen

het Platform Erfgoed Aduard en het Groninger Forum of de Rijks Universiteit Groningen tot stand zouden moeten komen. Tevens om deze reden is Aduard een zeer geschikte plek voor de start van het ambitieuze kunstenproject voor Middag-Humsterland. Kunst kan namelijk niet alleen helpen de bijzondere geschiedenis van Aduard zichtbaar te maken, zij kan ook als middel dienen om deze geschiedenis voort te zetten. In tijdelijke manifestaties kunnen wederom kennis en creativiteit bij elkaar komen, waardoor het idee van de Intellectuele Poort versterkt wordt.

Met deze 'Intellectuele poort' in het achterhoofd worden in dit hoofdstuk Concept de achterliggende ideeën voor de revitalisering van het kloosterdorp Aduard besproken. Eerst zal worden ingegaan op de hoofdstructuren van het Concept voor Aduard (Landschap/Rand/Dorp) en vervolgens wordt er gekeken naar de invulling van *Aduard Steengoed Erfgoed* en het Aduarder kunstwerk. In het hoofdstuk Uitwerkingen diverse plekken worden de projecten afzonderlijk besproken.

landschap

rand

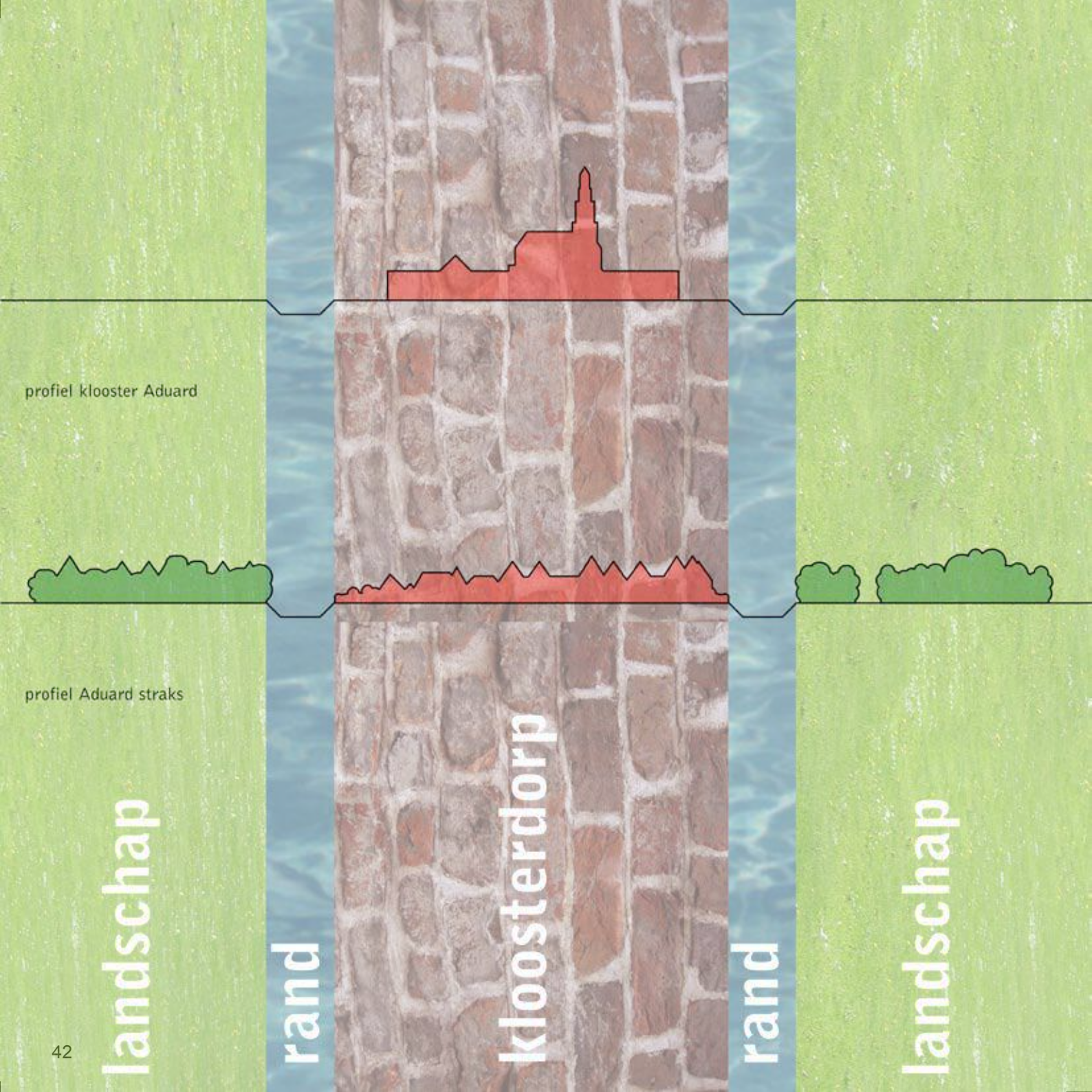
kloosterdorp

rand

landschap

profiel klooster Aduard

profiel Aduard straks

CONCEPT

LANDSCHAP/ RAND/ DORP

Alle voorgestelde ontwikkelingen van deze visie zijn verbonden aan de contouren van het kloosterterrein.

Hierin onderscheiden we drie delen, te weten:

- Het Landschap om het kloosterterrein
- De Rand van het kloosterterrein
- Het Dorp binnen het kloosterterrein

Het concept bestaat uit het duidelijke contrast tussen een stenig kloosterdorp en het groene landschap. Ter plaatse van de rand wordt waar mogelijk de kloostergracht weer zichtbaar gemaakt.

Het Landschap

Op het niveau van het Landschap gaat het om de ligging van het kloosterdorp in de omgeving.

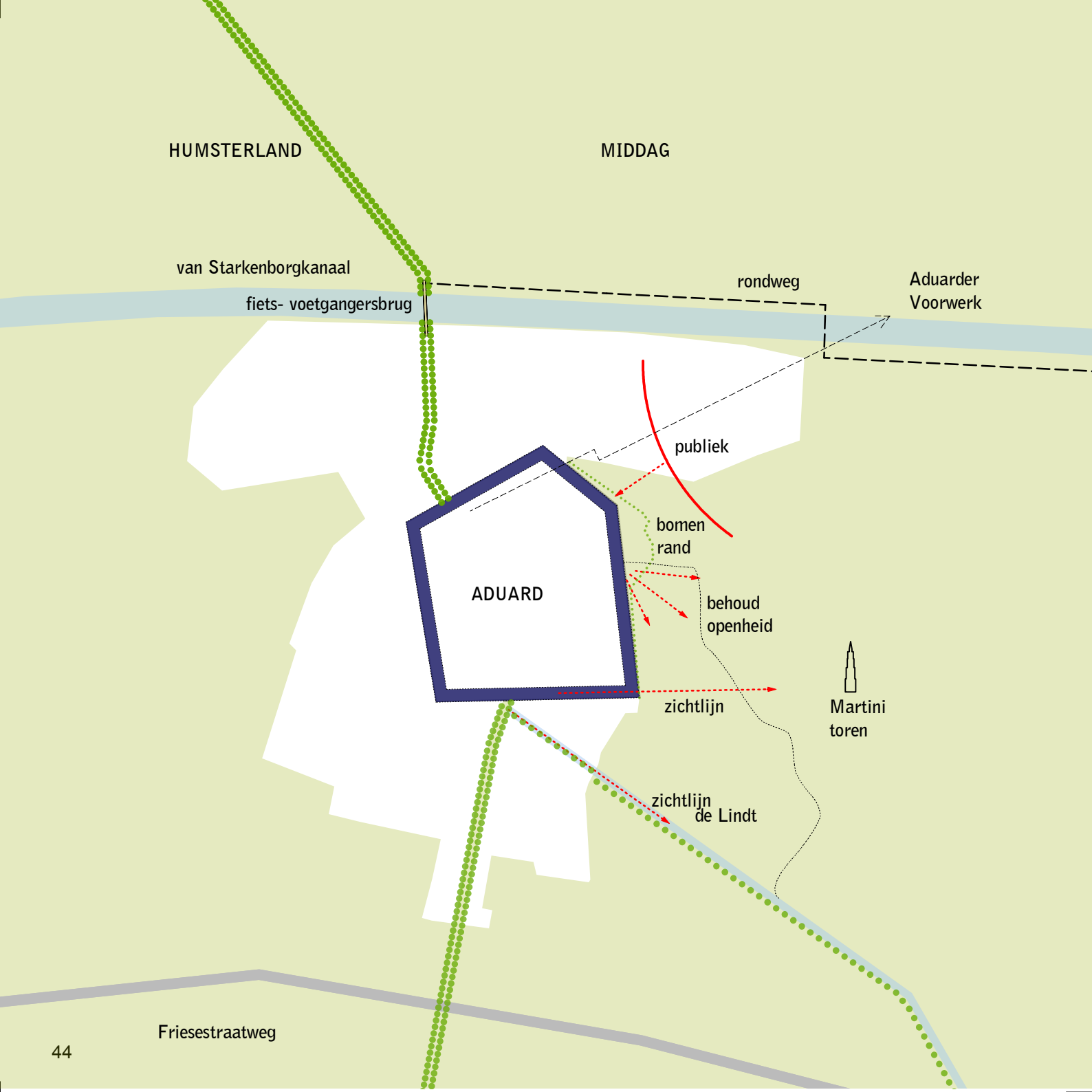
Vroeger lag het klooster als een stenige, stedelijke enclave in het wijde, groene landschap en moet zij vanuit de hele omgeving te zien zijn geweest. Vanuit het klooster was goed zicht op het omringende gebied. Ook de Martinatoren moet goed te zien zijn geweest.

De Rand

Het klooster werd omringd door een muur en een gracht die op sommige plekken 24 meter breed was. De overgang tussen binnen en buiten het klooster was duidelijk vormgegeven. Deze helderheid willen we terugbrengen zodat de overgang weer te ervaren is. Door het terugbrengen van de kloostergracht met typische Aduarder bruggetjes wordt dit een herkenbare structuur.

Het Dorp

Binnen de rand ligt het kloosterdorp. Vroeger vormde dit een stenig contrast met het groene landschap. We willen dit gebied weer tot een duidelijke eenheid vormen door middel van het aanbrengen van een eenduidige klinkerbestrating en het opschonen van het groen. Daarnaast worden bestaande ruimtelijke structuren in het dorp (zoals een plein, hoofdstraat, voormalige haven etc.) weer duidelijk leesbaar gemaakt.

HUMSTERLAND

MIDDAG

van Starckenborgkanaal

fiets- voetgangersbrug

rondweg

Aduarder
Voorwerk

ADUARD

publiek

bomen
rand

behoud
openheid

zichtlijn

zichtlijn
de Lindt

Martini
toren

Frieestraatweg

CONCEPT LANDSCHAP

Het idee van Aduard als stenen enclave in het groen komt het nadrukkelijkst naar voren aan de oostkant van het dorp. Hier is de oorspronkelijke grens van het klooster nog zichtbaar, terwijl de andere grenzen van het klooster in de loop der tijd zijn overbouwd. De heldere overgang tussen het dorp en het landschap kan hier versterkt worden. Ook moeten de belangrijke zichtlijnen vanuit het dorp op het omringende landschap en Groningen worden gerespecteerd. Ook komt de rand van het kloosterdorp zo prominent mogelijk in beeld.

Niet alleen de harde grens tussen landschap en kloosterdorp is van belang, ook de lijnen waarmee Aduard verbonden is met het landschap spelen een rol. De noordelijke en zuidelijke toegangswegen worden weer zichtbaar gemaakt door middel van het aanplanten van bomen aan weerszijden van de weg. Een andere, zeer belangrijke verbinding met het landschap vormt de Lindt. Deze verbinding wordt doorgetrokken tot op het punt waar deze het dorp binnenkomt, zodat Aduard opnieuw aan het water wordt gehecht.

hoekpunten

bruggen

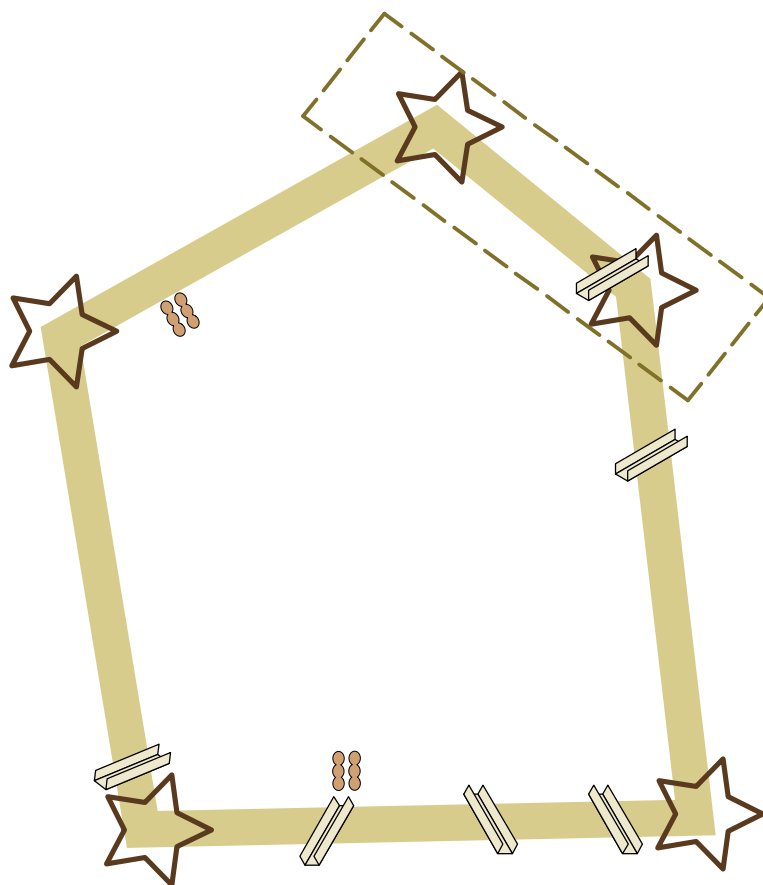
groene poort

gracht

zone visvijver

CONCEPT

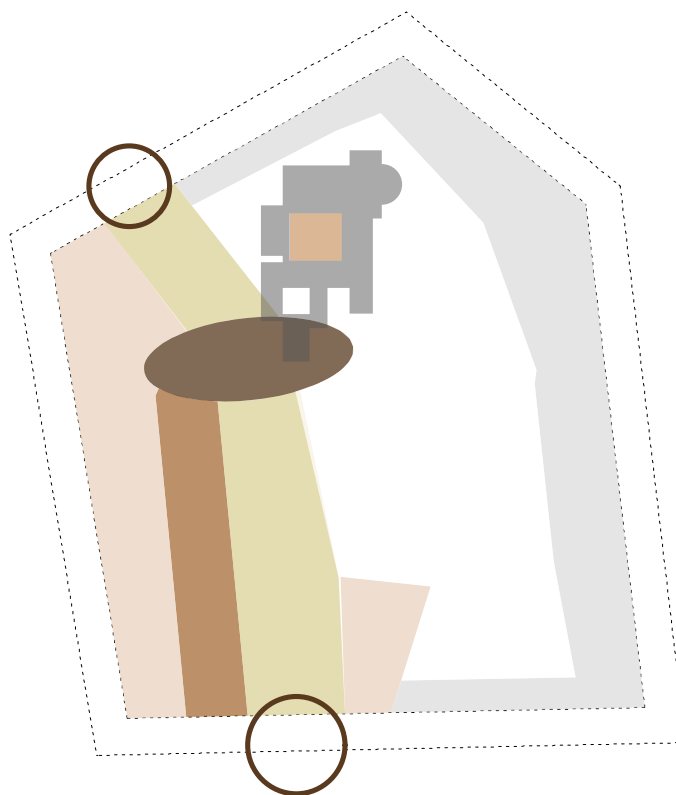
RAND

Het doel van het concept Rand is het accentueren van de grens van het kloosterterrein. De voormalige kloostergracht speelt hierin een belangrijke rol. Door het water over te gaan, wordt deze grens zichtbaar. De gracht rondom het kloostercomplex is voor een deel nog terug te vinden in de vijvers aan de zuidzijde, de sloot aan de oostzijde, een greppel aan de westzijde en in een kruispunt van water in het zuidwesten. Andere delen zijn overbouwd of anderszins verdwenen. Het uitgangspunt van het planvoorstel is om het aanwezige water te verbreden en zo te benadrukken. Waar mogelijk moet de gracht terug worden uitgegraven zodat deze als een continu ruimtelijk element leesbaar wordt.

Het moment van in of uit het klooster gaan wordt nog sterker gemarkeerd als de overgangen over het water met bruggen worden uitgevoerd. Duikers zullen worden vervangen door bruggen, waarmee het omringende water in de beleving weer dominant wordt. Op plekken waar bestaande of nieuwe routes de gracht ontmoeten, worden bruggen geplaatst die als een familie van eigentijdse en typisch Aduarder bruggen moeten worden vormgegeven.

Niet alleen de rand maar ook het karakter van de contouren van het klooster zelf moet worden versterkt. De vijf hoekpunten van het voormalige klooster moeten daarom ook in de loop van de tijd bijzondere, thematische bewerkingen krijgen. Deze bewerkingen kunnen een permanent karakter hebben in de vorm van een gebouw of kunstwerk, maar kunnen ook een tijdelijk karakter hebben in de vorm van een manifestatie. Naast water en bruggen worden de voormalige poorten van het klooster gemarkeerd. In het noorden en zuiden van de Burg. Seinenstraat zullen weer knotlindes worden geplaatst.

- poort
- dorpscentrum
- Hofstraat
- contouren klooster
- kloostertuin
- achtertuinen
- versterken structuur randzones
- ontwikkeling niet van invloed op ruimtelijke structuur

CONCEPT DORP

Het gebied binnen de vijfhoek noemen we het 'kloosterdorp'. De eenheid binnen dit gebied komt tot stand door een andere bestrating en wegprofielbehandeling. Het stenige karakter dat zo ontstaat, zorgt voor een groot contrast met het omringend gebied, waar juist een groen karakter moet worden wordt nagestreefd. Met het kloosterdorp wordt ook aangegeven dat de toekomstige ontwikkelingen in dit gebied gericht moeten zijn op het versterken van de eenheid en de samenhang tussen de verschillende onderdelen.

Dit kan ten eerste worden bewerkstelligd door de Burgemeester Seinenstraat op één manier van zuiderpoort tot noorderpoort te behandelen. Er wordt een nieuw straatprofiel voorgesteld waarbij de overgang van privé- naar publieke ruimte in samenspraak met de bewoners opnieuw wordt ingericht. Het wordt een straat met een verblijfskwaliteit waarin de automobilist 'te gast' is en de verkeersstromen gemengd worden.

Het gebied tussen de Nederlands Hervormde kerk (voormalige ziekenzaal) en het Kaakheem wordt als centrale pleinruimte in het dorp ingericht. Doel is deze ruimte beter geschikt te maken voor diverse doeleinden, de voormalige ziekenzaal een prominere plek te geven, het zicht op de voormalige haven te verbeteren (Hofstraat) en de hoogteverschillen beleefbaar te maken. Met een herinrichting van de pleinruimte ten noorden van de ziekenzaal en de plaatsing van het kunstwerk aldaar wordt een betekenisvolle centrale buitenruimte gemaakt die voor bewoners en bezoekers interessant zal zijn.

Op termijn zal alle bestrating binnen de vijfhoek worden vervangen door één typisch Aduarder bestratingmateriaal. Voor de privé-tuinen worden op enkele plekken voorstellen gedaan met betrekking tot de erfafscheidingen. Indien deze relatief laag gehouden kunnen worden, ontstaan lange zichten door het dorp waarmee de hoogteverschillen zichtbaar worden.

Voor het grootste gedeelte van het kloosterdorp geldt dat het gebied betreft waarbinnen men alert zal moeten zijn op kansen

die zich in de toekomst aandienen. Op de kaart zijn gebieden gemarkeerd waarvoor een bepaalde attentiewaarde geldt. Het betreft een zone tegen de voormalige muur en gracht aan, de plek waar de vroegere kloostercomplex gestaan heeft, het centrale plein, de Hofstraat, de Burg. Seinenstraat en de achterliggende tuinen. Stuk voor stuk zijn het gebieden waarin zich de komende tijd veranderingen zullen voordoen die wellicht mogelijkheden bieden onderdelen van *Het Nieuwe Wonder van Aduard* verder uit te werken. Naast archeologisch onderzoek kunnen er dan nieuwe ruimtelijke kwaliteiten worden geschapen, verbindingen worden gelegd, nieuwe programma-onderdelen geaccomodeerd of vervolgevenementen binnen het kunstproject een plek vinden.

St. Bernardushof Museum

't Hoge Hof

St. Zuiderpoort Klooster Aduard

Voormalige ziekenzaal

CONCEPT

ADUARD STEENGOED ERFGOED

Bij de opening van het Rijksmuseum in 2013 wordt de zogenaamde Aduardkapel weer opengesteld voor het publiek. De Aduardkapel is een reconstructie van het historische Aduarder kerkinterieur. Ook op de Museumplein gevel van het Rijksmuseum is door architect Cuypers een metersgroot tegeltableau aangebracht, ter ere van de Cisterciënzer monniken van Aduard. Welk Nederlands dorp kent zo'n uitzonderlijke plaats in het Rijksmuseum?

In de visie *Het Nieuwe Wonder van Aduard* worden voorstellen gedaan om de kloostergeschiedenis van het dorp in het dorp zelf weer zichtbaar en beleefbaar te maken. Uitgangspunt hierbij is dat de resultaten niet geïsoleerd, maar als onderdeel van de openbare ruimte in het dorp gaan fungeren. Een levend kloosterdorp. De concrete projecten waarvoor in deze studie de programma's worden geformuleerd maken iets van de geschiedenis zichtbaar en geven vooral ook antwoorden op actuele vragen vanuit het dorp. Bovendien zullen zij de toeristisch-recreatieve functie van het dorp zelf en van Aduard als poort naar het omringende gebied versterken. Deze ambities sluiten naadloos aan op die van het Platform Erfgoed Aduard.

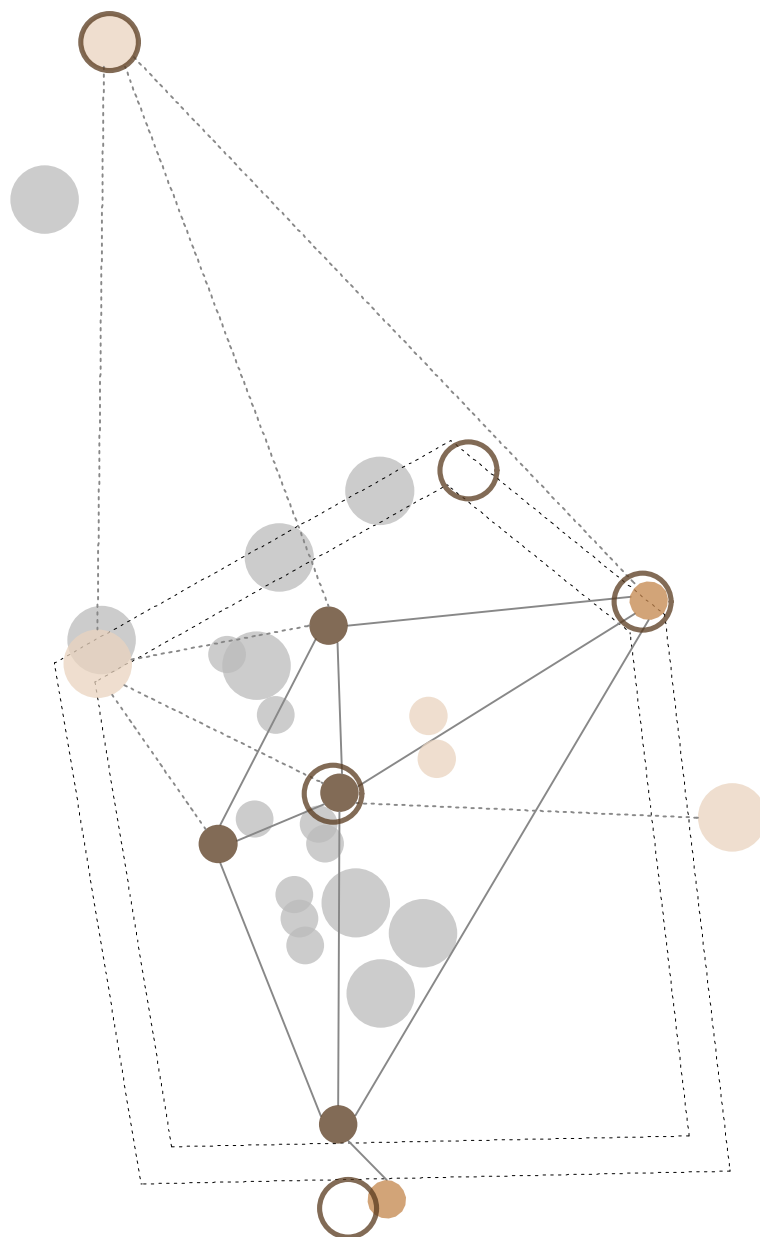
In het Platform Erfgoed Aduard hebben de Stichting Sint Bernardushof, de Historische Vereniging Aduard, de Stichting tot behoud van Aduarder Monumenten en de Stichting Zuiderpoort Klooster Aduard zich verenigd met als leidende motieven: verdieping van de wetenschappelijke kennis betreffende de rol van de middeleeuwse kloosterwereld in het ontstaan van de regio, versterking van de betrokkenheid van de huidige bevolking bij deze historische hoogtepunten en een vergroting van leefbaarheid en economische perspectieven van Aduard en omstreken door een aanzienlijke uitbouw van het erfgoedtoerisme. Onder de noemer *Aduard Steengoed Erfgoed* stellen zij voor te komen tot een cluster van samenwerkende voorzieningen in het kloosterdorp Aduard. De keuze voor het centrale thema kloosterdorp is gebaseerd op de aanzienlijke potentie van het bestaande Aduarder erfgoed evenals de vaststelling dat daarmee een breed en samenhangend thema wordt gepresenteerd. Immers dit onderwerp integreert naast de kloostergeschiedenis veel meer aspecten zoals water-

beheersing en rechtspraak in de middeleeuwen, het ontstaan van de Universiteit, Kerk- en Kloosterarchitectuur en kunstgeschiedenis, evenals aspecten van humanisme, religie en filosofie.

Het Nieuwe Wonder van Aduard biedt een uitgelezen kans om de activiteiten en ambities van het Platform Erfgoed Aduard te koppelen aan de projecten in de openbare ruimte. In eerdere plannen zijn de mogelijkheden van een groot educatief centrum verkend. Hoewel het te betreuren is dat met het om verschillende redenen stranden van dit initiatief de ambities van de historische verenigingen niet eerder verwezenlijkt konden worden, lijkt er op dit moment een situatie te zijn ontstaan waarin niet alleen de verenigingen de handen ineen geslagen hebben, maar waarin ook het plan voor een decentraal historisch centrum naadloos lijkt aan te sluiten bij de gewenste groei van een netwerkstructuur in het kloosterdorp. Het voorstel zoals beschreven in het concept projectplan dat het Platform Erfgoed Aduard in juli 2009 produceerde (en waaruit in dit hoofdstuk vrijelijk wordt geciteerd) is de verdere ontwikkeling van de historische driehoek in Aduard: de voormalige ziekenzaal, thans NH-kerk, het St. Bernardushof Museum en het voormalige Rechthuis (Zuiderpoort), met een integrale verbetering van de panden zelf, met verbeterde facilitaire voorzieningen in of annex de betreffende panden. Het voorstel tot aanpassing en een hernieuwd gebruik van het Hoge Hofgebouw, annex een Kloostertuin in de nabijheid van de voormalige ziekenzaal, versterkt de mogelijkheden voor onderzoek en educatie.

Het historisch centrum wordt in dit voorstel dus ondergebracht in vier bestaande gebouwen. Elk van de gebouwen kan een onderkomen bieden aan specifiek bij de verschillende stichtingen passende activiteiten en tezamen vormen zij een cluster dat over alle faciliteiten waarover een dergelijk centrum zou moeten beschikken. De gebouwen zijn op loopafstand in het centrum van Aduard gesitueerd. Dit zal de toeristische waarde en zichtbaarheid van het erfgoed vergroten en tevens aan het gevoel van authenticiteit bij de inwoners en de bezoekers appelleren. Deze keuze is mede ingegeven om een grotere fysieke verbinding met de oorspronkelijke ziekenzaal van het klooster te verkrijgen en

- Historisch Centrum Erfgoed Aduard als netwerk
- mogelijke nieuwbouw locaties HCEA
- plekken voor (tijdelijke) manifestaties
- publieke ruimte in gebouwen zoals kerken, winkels ect.
- mogelijke positie kunstwerk

CONCEPT

ADUARD STEENGOED ERFGOED

dit, als uniek historisch object, beter in te bedden in de gehele historische context van de regio Aduard. De vier genoemde gebouwen zouden geschikt gemaakt moeten worden voor elkaar aanvullende gebruiksmogelijkheden. In een vervolgtraject dient nader onderzocht te worden hoe dit het best gestalte kan krijgen.

Erfgoedtoeristen willen beleven, ervaren, zelf-doen, combineren en spelend leren. Statische museale opstellingen zijn niet voldoende aantrekkelijk om een groter publiek te trekken. Erfgoedtoerisme is thans voornamelijk een voorjaars- en zomeractiviteit. Echter: erfgoedtoerisme alleen levert onvoldoende economische basis voor een gezonde exploitatie en verantwoorde investeringen. Het *Aduard Steengoed Erfgoed*-concept implementeert attractieve doe-activiteiten op de vier locaties: kloostermoppen bakken, waterbeheerssimulaties, geschiedkundig onderzoek, glas in lood cursussen, toneelvoorstellingen, concerten en dat in een educatieve samenhang.

Met de ruimte ten noorden van de voormalige ziekenzaal als beginpunt kunnen bezoekers straks een wandeling door het dorp maken waarbij zij de verschillende 'satellieten' van het *Aduard Steengoed Erfgoed* aandoen, maar ook het kunstwerk bekijken, aan een tijdelijke manifestatie kunnen deelnemen, een evenement bijwonen, etc. Het netwerk strekt zich ook buiten de grenzen van Aduard uit en legt verbindingen met gerelateerde initiatieven in het Middag Humsterland zoals het Getijden-kunstproject en het Wierdenmuseum in Ezinge. Het plan sluit daarmee ook nauw aan bij een aantal recente ontwikkelingen, zoals de benoeming door de nationale overheid van Aduard tot één van de historische vindplaatsen in Noord-Nederland, de nominatie van het Reitdiepgebied tot Unesco erfgoed en het toenemend belang van grensoverschrijdende activiteiten van Europese regio's. Het concept van *Aduard Steengoed Erfgoed* moet ook ingebed worden in de Europese ontwikkelingen van de Cisterciënzer sites en instituten. De Noord- en Oostzee Cisterciënzer locaties en sites zijn de formule tot een veel kansrijker erfgoedtoeristische ontwikkeling. Interessant binnen *Het Nieuwe Wonder van Aduard* is de potentie van *Aduard Steengoed Erfgoed* als onderdeel van een zich in

de tijd verder ontwikkelend netwerk van punten en verbindingen rondom de kloostergeschiedenis in Noord-Nederland en Duitsland.

Aduard moet een "merknaam" worden: Aduard moet gaan staan voor een dorp waar verschillende dingen te doen zijn die interessant zijn, en dat zichzelf steeds vernieuwd. Een plaats ook waarop je trots bent, die typisch Gronings is, maar die ook een nationale en internationale uitstraling heeft. Kortom: een dorp dat staat voor vermaak en verpozing, maar ook voor serieuze zaken. Een plek waar je nog eens terugkomt.

Naast het erfgoedtoerisme liggen er kansen voor Aduard op het vlak van wetenschap, geschiedenis, archeologie en onderzoek. In deze visie is al aangekaart dat de intrinsieke waarde van archeologie in het bijzonder van veel betekenis zou kunnen zijn in Aduard. Met name in de brede context van Aduard als 'Intellectuele poort' pleiten we dan ook voor een actief opgravingsbeleid dat tot nieuwe inzichten zou kunnen leiden. De gedetailleerde plannen die hiervoor nodig zijn zullen uiteraard tot stand moeten komen in nauw overleg met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, daar het hier om een cultuurhistorische toplocatie gaat. Met Aduard als bakermat voor de huidige RUG ligt het voor de hand de faciliteiten van het *Aduard Steengoed Erfgoed*-project in te zetten als plek voor werkateliers, startpunt voor excursies of als collegieruimte. Ontwikkeling van congres/vergader- en onderzoekfaciliteiten in erfgoed-context is nodig om ook het herfst- en winterseizoen exploitabel te maken. De vergader- en congresstak zal economisch lucratief zijn en het erfgoedtoerisme faciliteren en ondersteunen.

Tenslotte leveren de gebouwen, voorzieningen, kunstuitingen, structuren en routes die in de brede context van *Het Nieuwe Wonder van Aduard* tot stand komen nieuwe kwaliteiten aan de openbare ruimte van het dorp waarvan de bewoners dagelijks gebruik kunnen maken. De keuze voor een kleinschalige aanpak en een open planproces zorgen ervoor dat het plan op elk moment in de tijd 'af' is, en dat er tegelijkertijd bij elk bezoek aan Aduard iets nieuws te zien of te beleven zal zijn.

CONCEPT

GETIJDEN-KUNSTPROJECT

Aduard is op allerlei manieren aan het landschap verbonden. Hoewel de fysieke poort naar het Middag-Humsterland is doorsneden, kent het kloosterdorp nog steeds een belangrijke relatie met dit Nationaal Landschap. Hoewel over deze geschiedenis nu ook al veel te zien en te horen is, zal Aduard in de toekomst echt gaan functioneren als een volwaardig educatief en intellectueel middelpunt in het omringende landschap. In de geest van dit historische en toekomstige functioneren zal het geplande kunstwerk niet alleen maar betekenis krijgen voor Aduard, maar kan zij nu ook worden ingebracht in het grotere geheel van een Kunstenplan voor Middag-Humsterland.

Binnen dit plan wordt op het begrip "getijden" gemunt. De getijden hebben twee gezichten. Enerzijds is het de benaming voor de tijdstippen en gebedsstonden die het ritme van het kloosterleven bepaalden, anderzijds staat het voor de getijdenwerking van eb en vloed, die de locatie van het klooster en het gebied ten Noorden ervan heeft vormgegeven. Het ligt in de bedoeling met het begrip getijden in de hand kunstwerken en manifestaties in Middag-Humsterland te laten groeien vanuit de kloostergeschiedenis. Dit kunnen werken van een permanent karakter zijn, maar ook tijdelijke installaties, evenementen of lezingen. Elk werk laat sporen in het landschap of herinneringen na.

In het kader van een eerste aftrap voorzien we in een ambitieus en concreet project: het ontwerp van een hedendaags getijdenuurwerk voor Aduard. Veel Noord-Europese kloosters en kerken bezitten zo'n getijdenuurwerk, vaak aangevuld met heiligenkalenders en allerlei trivialia die in de tijd uitgezet kunnen worden. Er zal een opdracht worden verstrekt voor een echt getijdenuurwerk, en deze opdracht wordt ingebed in een manifestatie die astronomische klokken en getijdenuurwerken als onderwerp neemt. Voor de financiering en organisatie van opdracht en manifestatie wordt een externe organisatie opgezet: het Getijdenatelier. Financiers en belanghebbenden vormen hierin een bestuur dat de organisatie aanstuurt. Het project in Aduard is niet alleen de eerste in de serie werken van het grotere kunstproject in Middag-Humsterland, maar moet ook binnen het dorp de

aftrap voor een jaarlijks terugkerend kunstevenement vormen dat door het Getijdenatelier (i.s.m. het Groninger Forum) wordt geïnitieerd. De bevolking van Aduard zal betrokken worden bij het opstellen van het programma voor het getijdenuurwerk en de vervolgmanifestaties die de komende jaren in het dorp worden georganiseerd.

UITWERKING

HUMSTERLAND

MIDDAG

Sietse Veldstraweg

van Starckenborgkanaal

Burg. van Barneveldweg

ADUARD

open landschap

1.

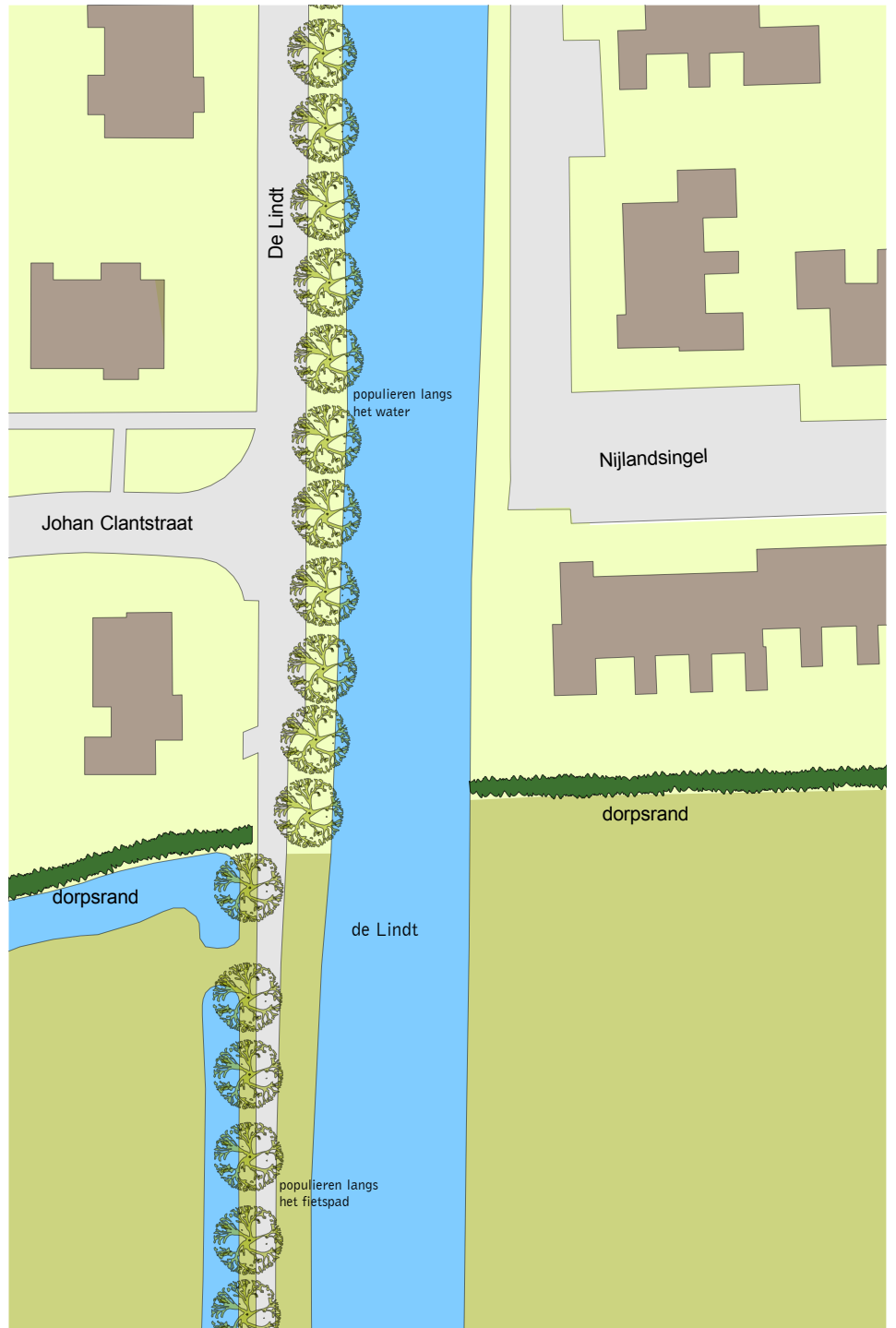
1.

de Lindt

Heereweg

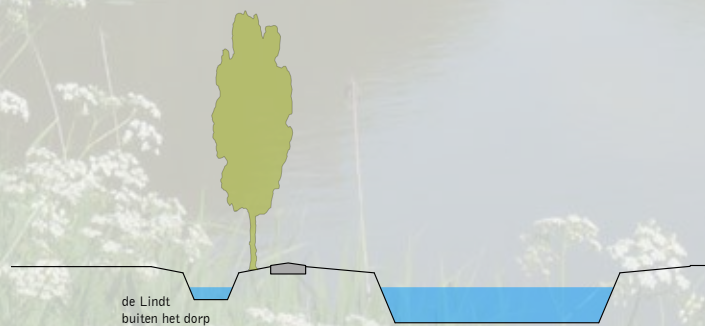
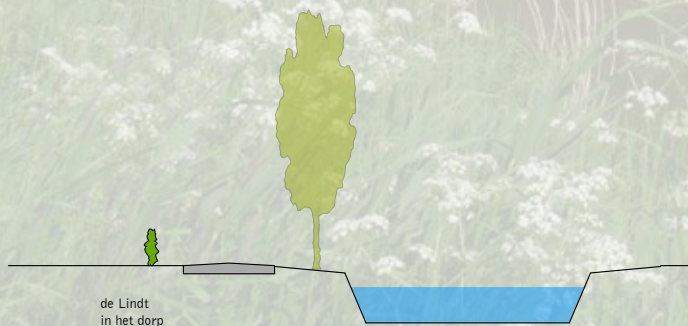
Friesestraatweg

Bij de verschillende uitwerkingen binnen het concept Landschap speelt de positie van het kloosterdorp een belangrijke rol. Zo moet de oostkant zo open mogelijk gehouden worden, zoals ook in de gebiedsvisie Groningen-Zuidhorn wordt gesteld. De zuidelijke toegangsweg, de Heereweg, die de verbinding met de Friesetraatweg vormt, moet geaccentueerd worden met laanbeplanting aan beide zijden van de weg. Hetzelfde geldt voor de Sietse Veldstraweg; op deze wijze wordt de lijn van deze weg, die naar Middag-Humsterland leidt, versterkt. Deze verbinding met het Middag-Humsterland wordt nu doorsneden door het Van Starckenborgkanaal en bij de komst van een rondweg is het van belang dat de fiets- en voetgangersbrug (en daarmee dus de historische verbinding met het landschap) behouden blijft. Bij de realisering van deze rondweg zullen de bezoekers via de oostkant naar het dorp moeten worden geleid. De lengterichting van de Lindt wordt al benadrukt door het bestaande fietspad en zal nog moeten worden geaccentueerd door de enkele rij populieren voort te zetten tot aan de brug.

UITWERKING LANDSCHAP DE LINDT

Door de loop van de Lindt weer te herstellen en door te trekken wordt een landschappelijke verbinding van Aduard hersteld. Tevens zou het de kwaliteit van de ruimte ten goede komen om de brug terug te brengen. Het profiel van de Lindt met een prachtige rij populieren stopt nu bij de dorpsrand. Hier gaat de Lindt over in een parkeerzone. Bij het herstellen van de waterloop wordt ook de rij populieren doorgetrokken. Vanaf de Friesestraatweg wordt op deze manier de loop van de Lindt in het dorp ook zichtbaar en wordt de zuidelijke entree sterk geaccentueerd. Ook ontstaat er vanaf de brug een prachtige zichtlijn over het water het landschap in. De woningen, welke nu met de tuin aan de enigszins rommelige parkzone liggen, veranderen bovendien in woningen met een tuin aan het water.

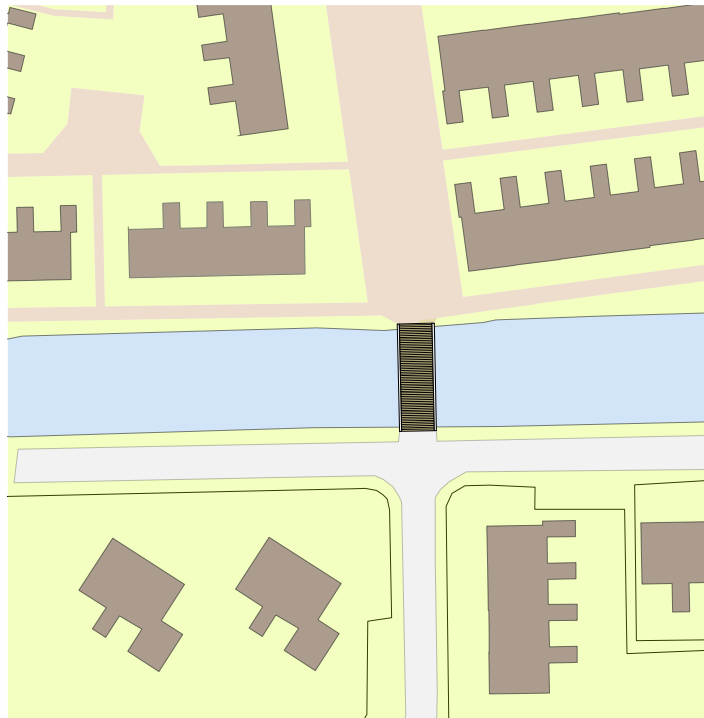
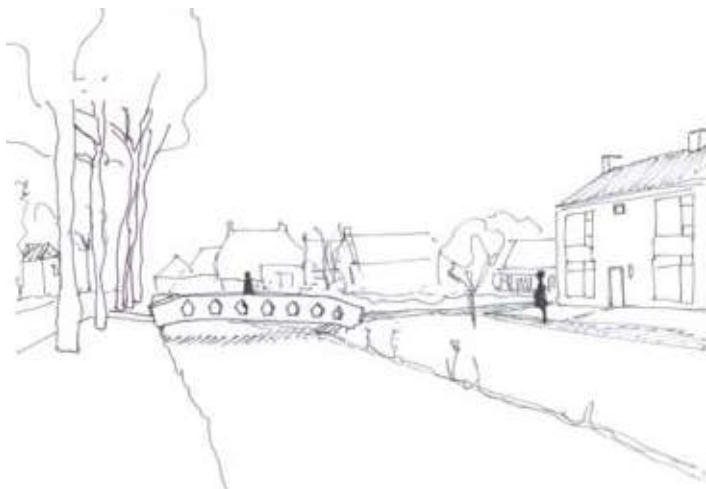
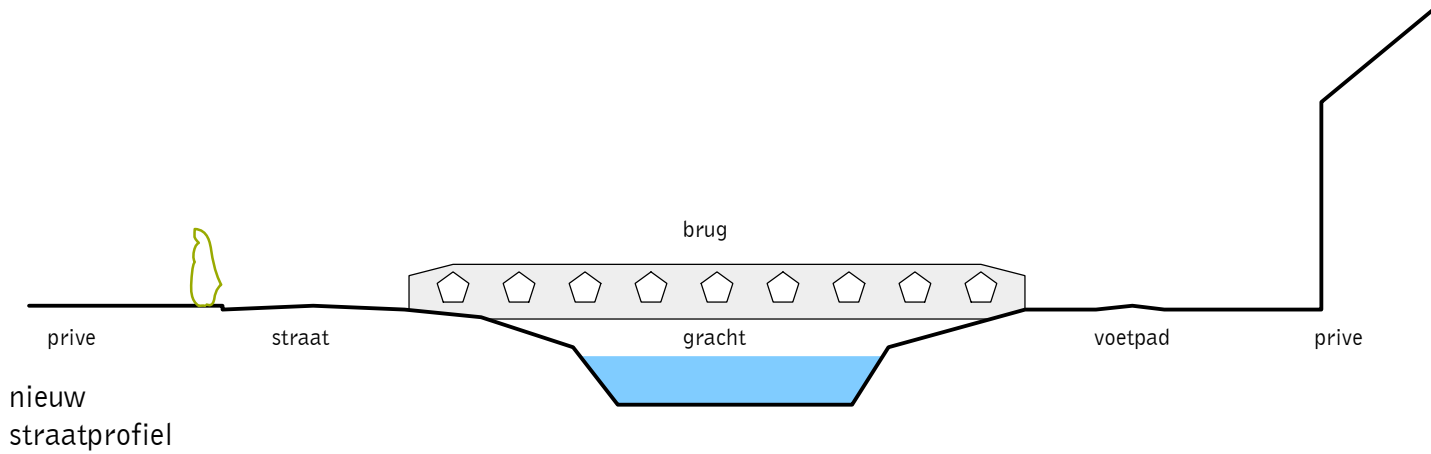

ADUARD

UITWERKING RAND

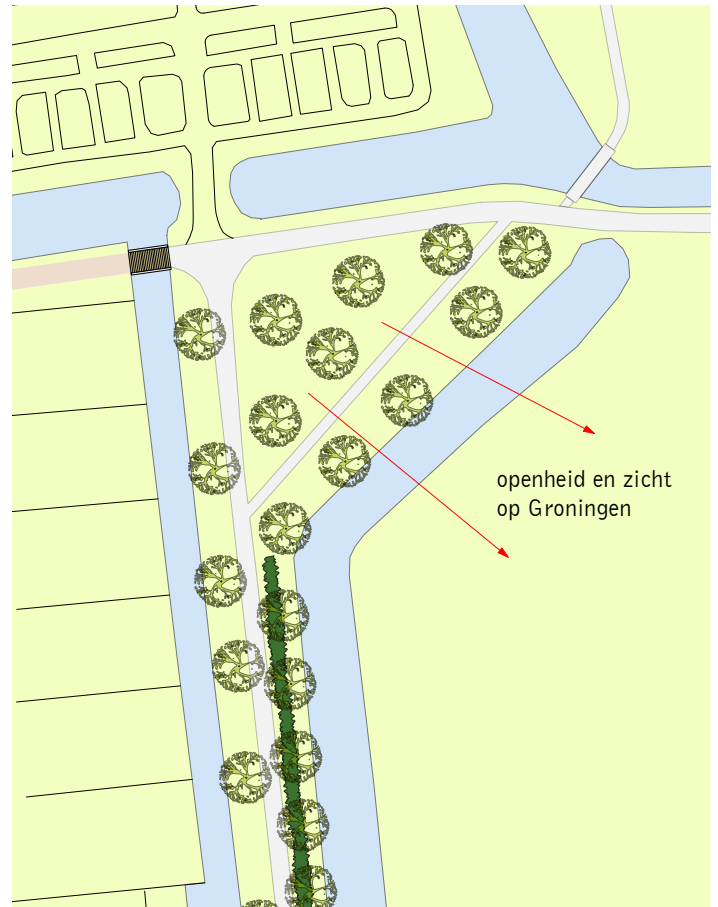
Bij de uitwerkingen binnen het concept Rand wordt eerst de hoofstructuur, de voormalige kloostergracht, behandeld. Van het zuiden naar het oosten en zo naar het noorden en westen worden verschillende plekken in ogenschouw genomen waar ontwikkeling zou kunnen bijdragen aan de accentuering van de Rand. Op de verschillende plekken zullen bruggen worden toegepast om dit effect nog eens te versterken. Na de algemene behandeling van de rand wordt er ingezoomd op de uitwerking van enkele hoekpunten: dit moeten bijzondere plekken worden. Op alle plekken wordt extra aandacht besteed aan het verder uitwerken van het contrast tussen binnen en buiten de vijfhoek van het klooster.

UITWERKING DE RAND ZUIDZIJDE

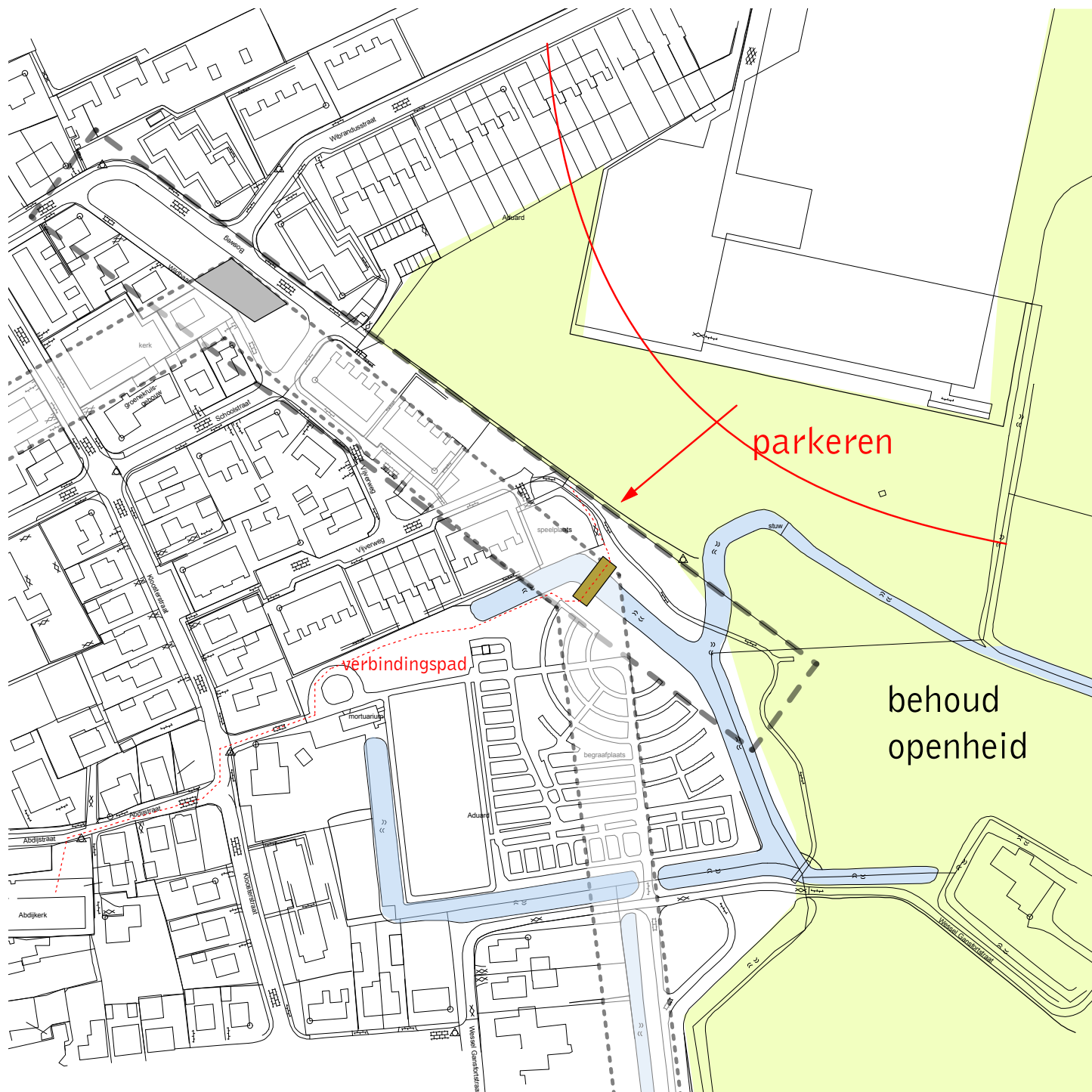
Een zeer belangrijk onderdeel van het plan vormt het terugbrengen van de vroegere kloostergracht, daar waar deze oude waterstructuren nog aanwezig zijn. Aan de zuidzijde van het voormalige kloosterterrein liggen een aantal vijvers op de lijn waar ooit de gracht rond het klooster moet hebben gelopen. Door de vijvers te verbinden zal de gracht voor een groot deel worden teruggebracht. Daarnaast kan het zuidoostelijk hoekpunt, door de huidige beplanting aan de binnenzijde van dit punt te bezien, verscherpt worden. De overgangen over het water, nu vormgegeven als dammen met daarover een weg, worden weer bruggen. Deze bruggen kunnen worden vormgegeven zoals de brug bij het Aduarder Voorwerk.

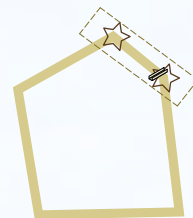
UITWERKING DE RAND OOSTZIJDE

Aan de zuidostrand van het voormalige kloosterterrein bevindt zich nog een sloot. Deze kan verbreed worden waardoor ook hier de kloostergracht zichtbaarder wordt. Ten oosten van de gracht (buiten het voormalige kloostercomplex) bevindt zich een gebied met een zeer groen karakter dat ooit de Rijskamp was. Deze groene rand van het dorp wordt gebruikt als wandelpark en vormt tevens de toegang tot de begraafplaats. De oostrand van het gebied is met bomen en struiken beplant op een parkachtige en gesloten wijze. Slechts een enkele maal is zicht naar het open landschap mogelijk. Zo'n plek bevindt zich ter hoogte van de verbreding: hier kun je in de verte de Martinitoren van Groningen zien liggen, en daarmee toont deze plek de positie van Aduard ten opzichte van de stad. Als men hier enkel de totale struikenlaag verwijdert, ontstaat een schitterend uitkijkpunt naar het landschap. Er kan hier een echte plek worden gecreëerd die bovendien voor voetgangers en auto's goed bereikbaar is zodat de mogelijkheid bestaat hier tijdelijke manifestaties te laten plaatsvinden.

UITWERKING RAND NOORDOOSTZIJDE

De noord-oost gracht van het kloosterterrein is in de borgperiode hergebruikt als visvijver. Hoewel het water vandaag is gedempt, er woningen zijn gebouwd en er een wandelpark met kinderspeelplaats en een groene ruimte is ontwikkeld, zijn de vormen van de gracht/vijver nog steeds te duiden in het stedenbouwkundig patroon. Het gebied biedt veel mogelijkheden om in de toekomst als één gebied te ontwikkelen. Na de voltooiing van de rondweg zullen de gasten van het dorp ook aan deze zijde kunnen worden verwelkomd. Mogelijk kunnen dan ook de twee hoekpunten van het kloostercomplex een nieuwe functie en betekenis krijgen. Voor dit deel zou een beeldkwaliteitsplan geschreven moeten worden waarin een basisstructuur wordt gelegd voor toekomstige ontwikkelingen. Hierin zou de historische laag van de borg meer tot zijn recht kunnen komen: de visvijvers vormen samen met de zichtas van de Lange Laan een sterk visueel element.

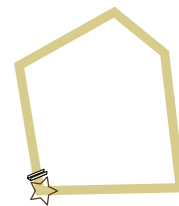
UITWERKING RAND NOORDWESTZIJDE

In het noorden van Aduard zijn nauwelijks sporen van het verleden terug te vinden: de huidige structuur van de Burg. Seinenstraat is hier dominant. Toch ligt ook hier een goede kans om de contouren van het klooster wederom zichtbaar te maken. Zo zou het denkbaar zijn dat bij een toekomstige herstructurering de huidige basisschool OBS Goeman Borgesius (waarvan het speelplein zich op een deel van de gedempte kloostergracht bevindt) een andere locatie krijgt. Dan zou het markeren van de noordelijke kloosterrand een enorme vlucht kunnen nemen. Op deze plek zou dan de kloostergracht kunnen worden hersteld, en deze zou kunnen worden doorgetrokken tot aan de Burg. Seinenstraat. Op deze manier krijgt ook de markering van de voormalige positie van de brug betekenis. Ten noorden van dit gebied zou voldoende openheid moeten worden behouden, zodat de voormalige buitenrand van het kloostercomplex zichtbaar wordt. Dit gebied moet dan ook niet worden ingevuld met nieuwbouw, welke voornamelijk aan de Kleiweg moet worden gesitueerd (met de mogelijkheid tot meerlaagse bebouwing en met de uitzichtzijde naar het Kloostercomplex). Op de open plek die zo ontstaat zou een groenzone kunnen worden gerealiseerd met een wandelpad langs het water. Dit verhoogt zowel de kwaliteit van het dorp als de potentie voor toekomstige nieuwbouw. Wat er op korte termijn in dit gebied kan gebeuren is het aangeven van de locatie van de vroegere Noorderpoort (de hoofdingang van het klooster) door deze plek te markeren met knotlindes.

UITWERKING RAND ZUIDWESTZIJDE

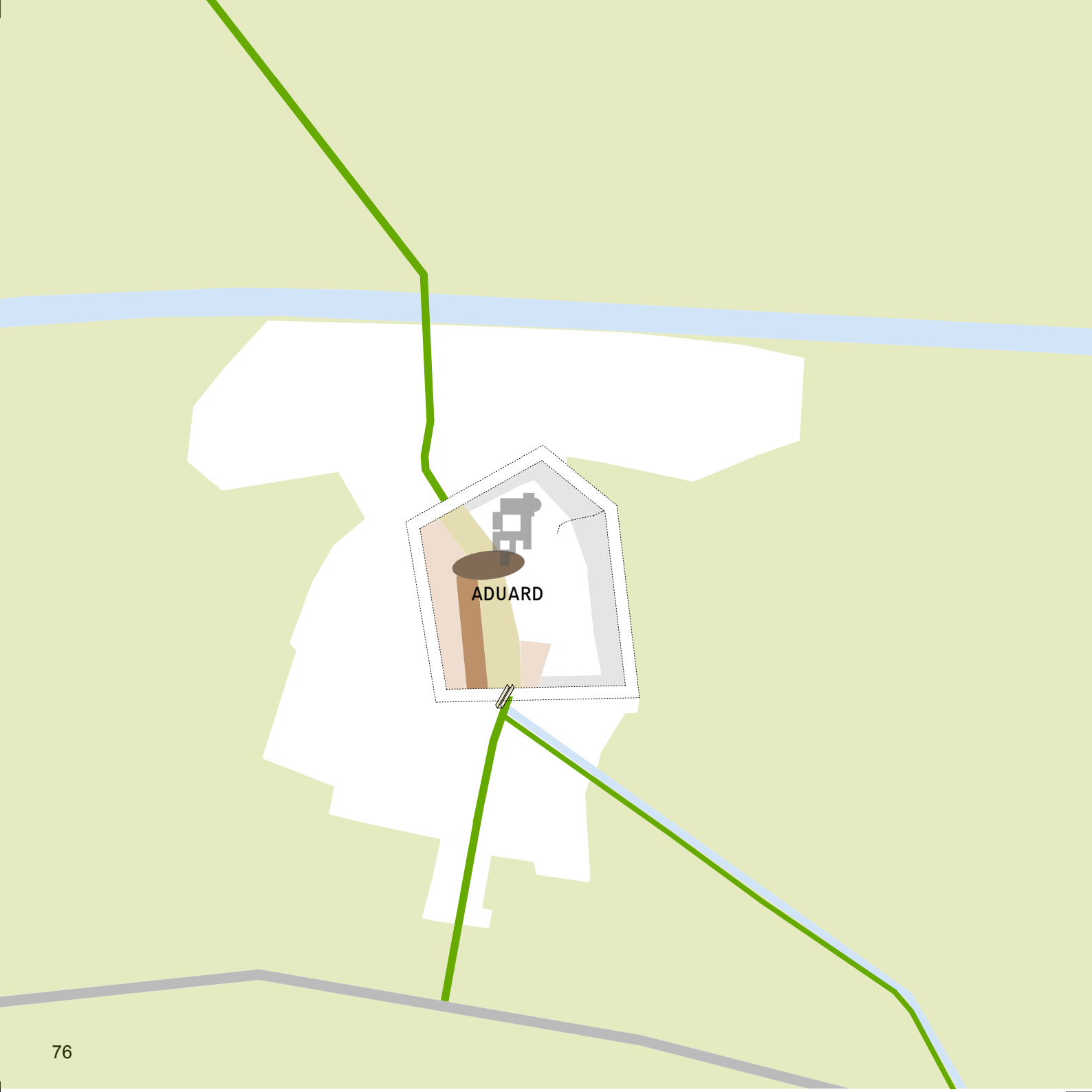
Het zuidwestelijke hoekpunt van het voormalige kloosterterrein vormt vandaag nog steeds een aanwijsbare plek. Vanuit drie zijden komt hier water bijeen. De openbare ruimte is vormgegeven als een grasveld met knotwilgen en een sobere houten beschoeiing langs het water. De privétuinen sluiten daarop aan. Behalve een oude schuur is er relatief weinig bebouwing in het zicht. Bij eventuele ontwikkelingen betreffende de woningen aan de binnenzijde van de hoek zou het thema hoekpunt meegenomen kunnen worden. De huidige kwaliteiten van het gebied zullen worden gehandhaafd en versterkt. Ook hier zal de geschiedenis herleven doordat de westgracht wordt verbreed. Tevens moet een nieuwe brug de beweging van binnen naar buiten het kloosterterrein gaan markeren en versterken.

UITWERKING RAND ZUIDERPOORT

Hoewel de exacte locatie van de zuidelijke poort onbekend is, vormde deze plek heel lang de ingang van het dorp. Vandaag is deze ingang niet meer herkenbaar, maar in het verleden werden de entrees van het noorden en zuiden van Aduard gemarkeerd door middel van knotlindes die aan weerszijden van de weg waren geplant. Het idee is om hier de knotlindes in het straatbeeld terug te brengen; door de vernauwing wordt de ervaring van het binnenkomen in het dorpscentrum ruimtelijk vormgegeven.

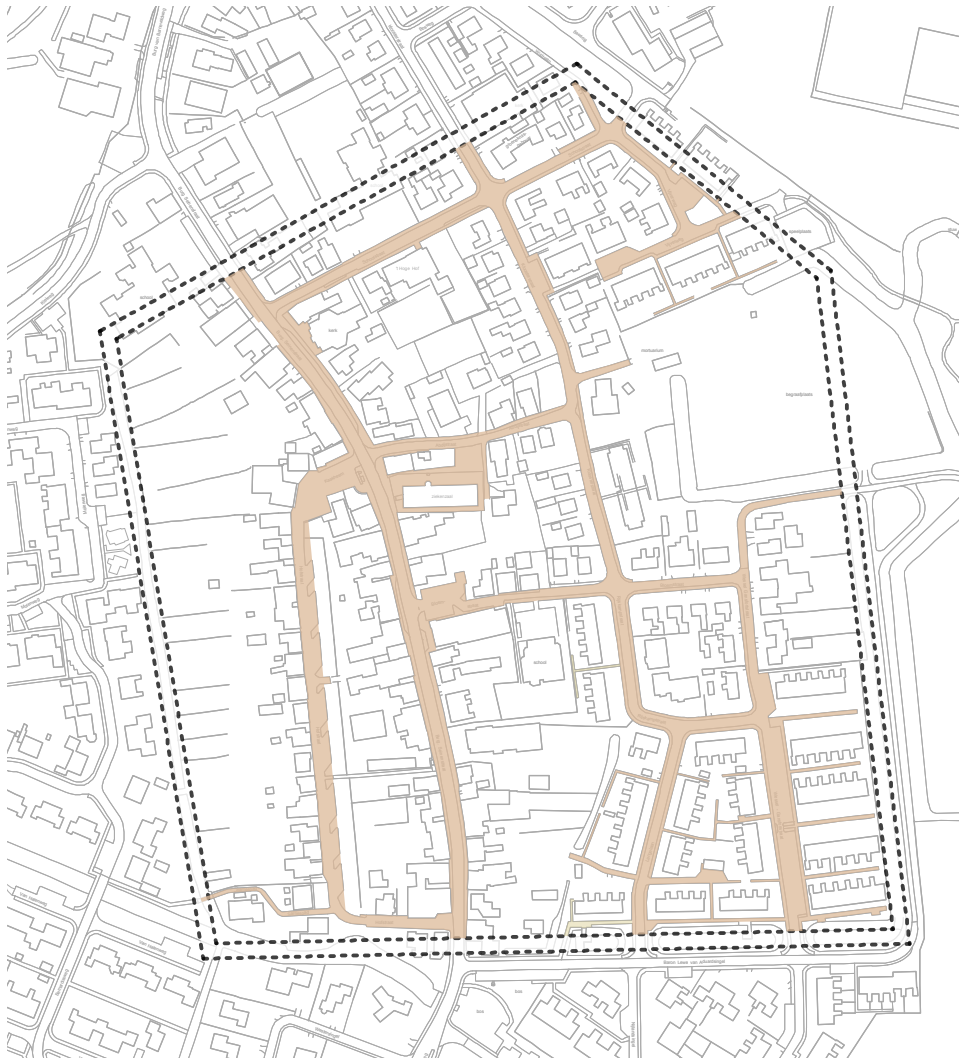
UITWERKING

DORP

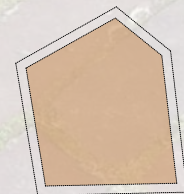
Bij de uitwerkingen voor het concept Dorp zal eerst de kern worden behandeld, namelijk hoe er binnen het kloosterdorp een eenheid moet worden gecreëerd (en zo dus ook een contrast met de buitenwereld). Daarna zijn de belangrijkste structuren binnen het dorp de Burg, Seinenstraat en het centrumplein. Binnen dit centrumplein worden ook meer specifieke onderdelen als de inrichting van het gebied rondom de ziekenzaal en de locatie van het kunstwerk behandeld. Vervolgens zal worden ingegaan op een tweede belangrijke structuur: de Hofstraat. Ook de groene achtertuinen nemen een belangrijke plaats in binnen het concept Dorp. Als laatste wordt er ingezoomd op een aantal afzonderlijke plekken of ideeën zoals café Schipper, een verbindingspad en de 'kloostermoppen'.

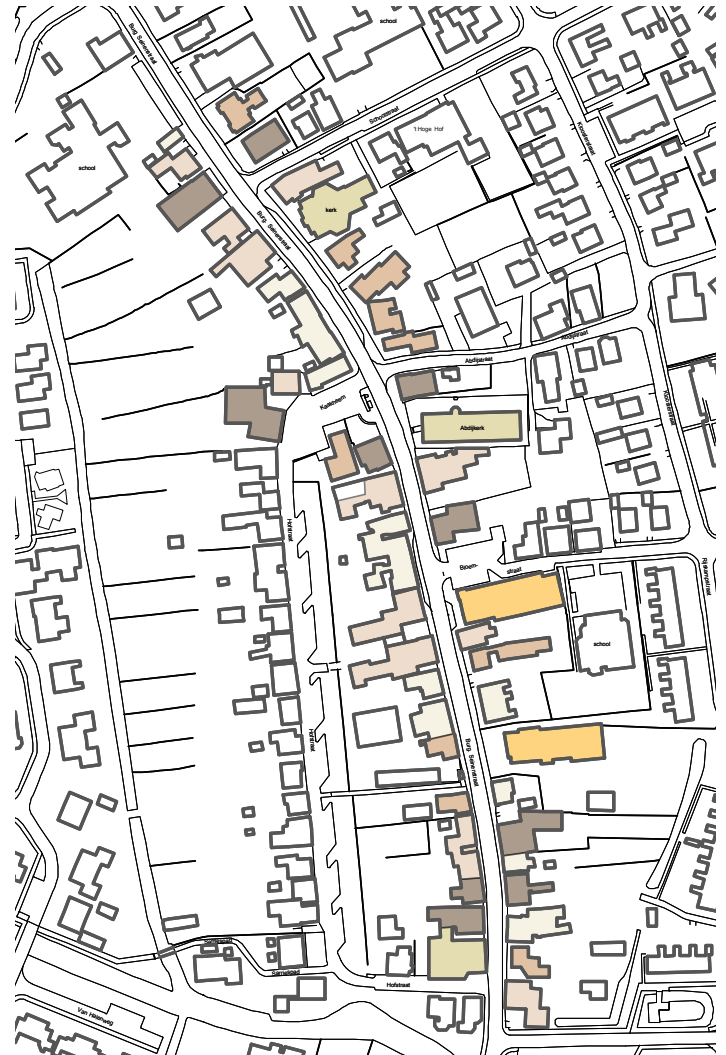
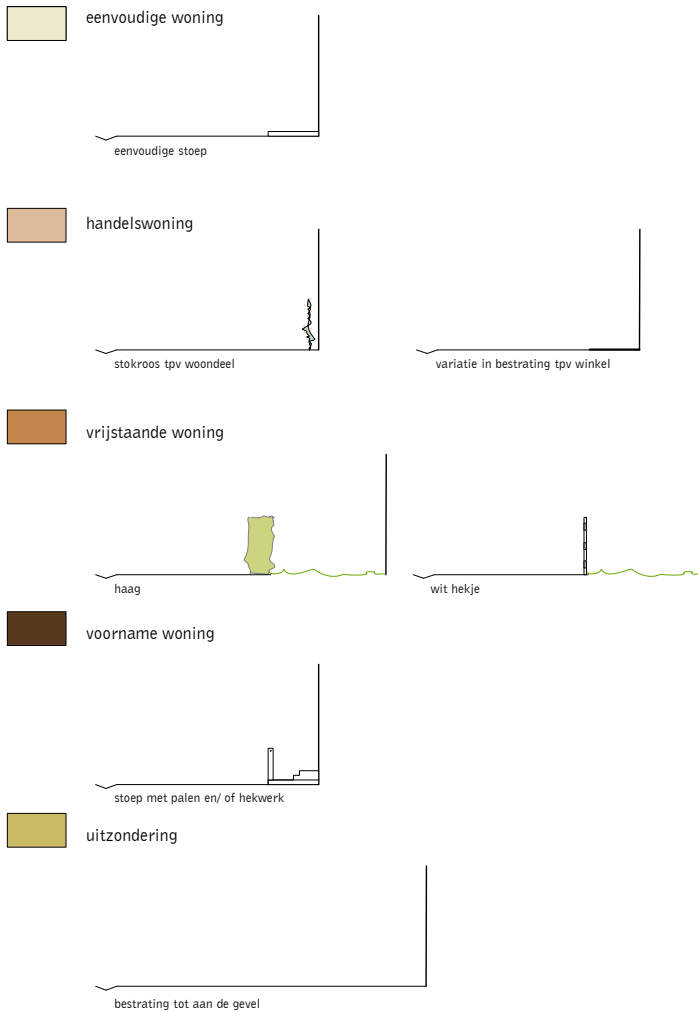
referentie Onnen

UITWERKING DORP BESTRATING

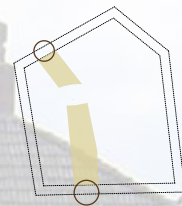

Zoals in het concept beschreven staat moet het contrast tussen het stedelijke karakter van het kloosterdorp en het groene karakter van het omringende gebied zichtbaar worden gemaakt. Binnen de contouren van de vijfhoek betekent dit dat er niet alleen sprake moet zijn van een ander karakter dan buiten de rand, ook moet dit gebied een duidelijke eenheid uitstralen. Dit kan door middel van het toepassen van dezelfde bestrating binnen de vijfhoek. Je zou hierbij kunnen denken aan gebakken klinkers, bijvoorbeeld in een kloostermopformaat. Ook zou er iets kunnen worden gedaan met het thema letterstenen of zouden er verschillende patronen kunnen worden uitgewerkt. Het hele dorp krijgt bovendien hetzelfde straatprofiel, zoals dat al is uitgewerkt voor de Burg. Seinenstraat. De bestrating moet een helderrode kleur krijgen, die weer terugverwijst naar het klooster. Het overal terughalen van witte elementen in bijvoorbeeld het stucwerk van huizen, in hekjes of bruggen moet voor een duidelijk contrast zorgen. Door op deze manier om te gaan met de kleur, het straatprofiel en de bestrating van het dorp zal er een duidelijke eenheid worden gecreëerd, waardoor het duidelijk zal zijn wanneer men zich binnen of buiten de contouren van klooster bevindt.

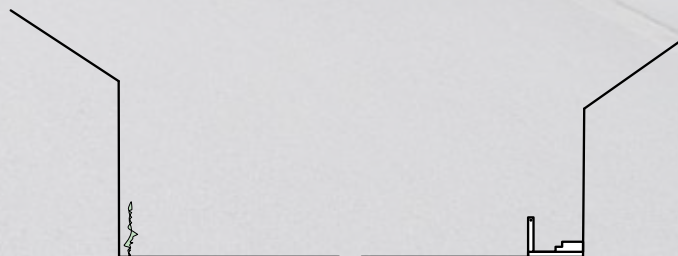

UITWERKING DORP BURG. SEINENSTRAAT

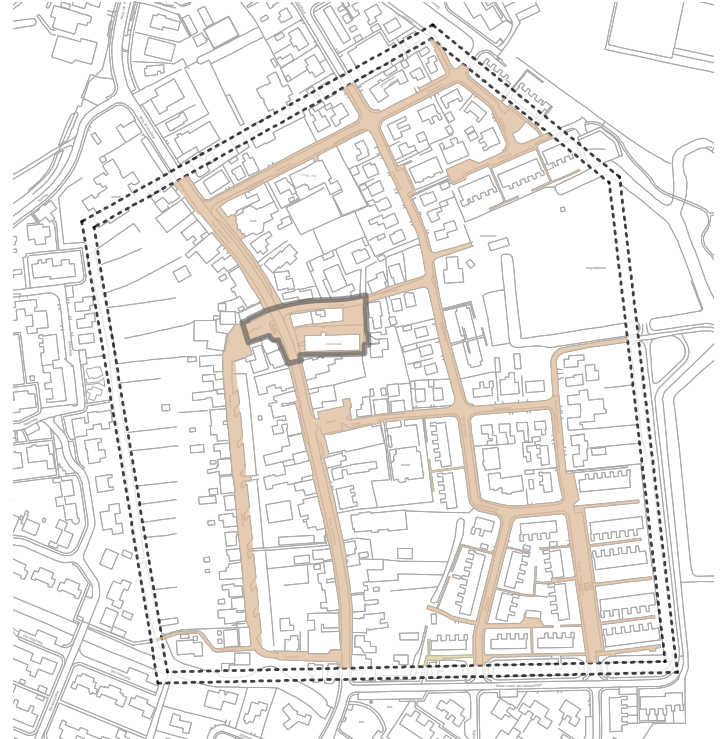
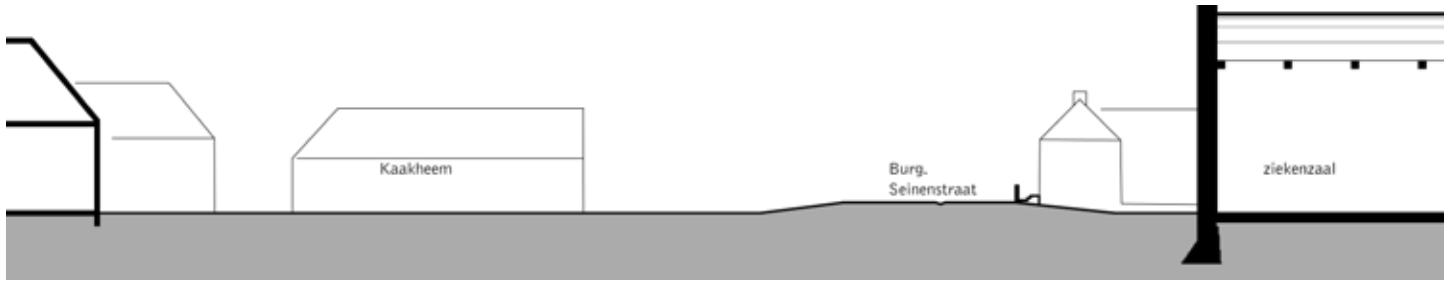
De hoofdstructuur van Aduard wordt gevormd door de Burg. Seinenstraat. De kenmerkende hoekverdraaiingen zullen tot uiting komen in een molgoot die niet in een vloeiende lijn, maar in een opeenvolging van rechte lijnen door het midden van de straat loopt en daarbij dus de verdraaiing van de huizenblokken volgt. Ter hoogte van Kaakheem (het centrumplein) zal de molgoot verschuiven naar de zijkanten. Door het verlagen van de straat tot de oorspronkelijke hoogte van ca. 1960 worden de overgangen van de straat naar de woningen weer van betekenis. Voor elke woning zal een zone van ca. 1,2 meter opnieuw worden ingeruimd. De nieuw verkregen voorruimten zullen niet allen op dezelfde manier worden ingericht. Aan de hand van het type huis zijn verschillende typologieën opgesteld. Het voorstel is om de zones aan de bewoners ter beschikking te stellen; vervolgens kunnen zij hun eigen zone inrichten aan de hand van de verschillende mogelijkheden binnen de typologie (passend bij hun huis). Er ontstaat hierdoor een levendig karakter; de Burg. Seinenstraat zal weer worden gestoffeerd tot een waardige hoofdstraat van het dorp. In de Bijlagen (pag. 114-127) is een uitgebreide uitwerking van deze voorstellen te vinden.

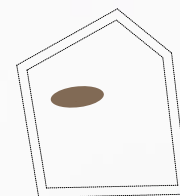
bestaand straatprofiel

nieuw straatprofiel

UITWERKING DORP CENTRUMPLEIN

In tegenstelling tot de huidige situatie waarbij het Kaakheem het centrum van het dorp is, wordt in deze visie het centrum van het dorp ruimer benoemd. Een nieuw plein moet zich gaan bevinden aan weerszijden van de Burg. Seinenstraat, waarbij de hoofdstraat ook zelf deel uitmaakt van het plein. In de huidige situatie werken de inrichting van de hoofdstraat en de positie en oriëntatie van het oorlogsmonument niet bindend maar scheidend. Een bindende werking zou tot stand kunnen komen door een verlaging van de weg, door het oorlogsmonument te draaien (of zo mogelijk op een andere locatie te plaatsen) en door een bestrating toe te passen die naar beide zijden doorloopt. Een verlaging van de weg betekent dat de Beatrixboom te hoog komt te staan. Daarom wordt voorgesteld deze boom te verplaatsen naar de overzijde van de straat.

De voormalige ziekenzaal zal een prominenter onderdeel worden van het centrumplein. Dit betekent dat de siertuin aan de noordzijde van de ziekenzaal wederom als plein wordt ingericht. Vanaf de Abdijstraat komt dan ook de gevel van de ziekenzaal beter in het zicht. De woning die met de achtertuin grenst aan de noordzijde van dit nieuwe plein blijft in de huidige situatie gehandhaafd, omdat dit ruimtelijk prima past. De bestrating van het aansluitende deel van de Abdijstraat zal op een zelfde manier worden ingevuld als de bestrating van het Kaakheem; het hoogteverschil dat bestaat tussen de Abdijstraat en de ruimte rondom de ziekenzaal kan op allerlei manieren invulling krijgen. Op de tekening op pagina 85 is een amfitheater getekend.

Voor het museum St. Bernardushof is in de huidige situatie een klein terras. Wanneer dit terras naar de locatie van de 'trekschuit' aan de overzijde kan worden verplaatst, zal een nog ruimer plein ontstaan met bovendien meer zicht op de markante Hofstraat en het gedempte Binnendiep. Eventueel kunnen extra parkeerplaatsen voor de bezoekers van het museum aan de Hofstraat worden gerealiseerd. Bij de herinrichting van het nieuwe centrumplein zal ook naar de bestaande beplanting moeten worden gekeken in verband met hun bijdrage aan de ruimte. Hetzelfde geldt voor de verlichting.

Kaakheem

museum

84

Hofstraat

terras
museum

parkeren

prive tuin

herplaatsen
monument '40-45'

herplant
'Beatrixboom'

Burg. Seimensstraat

Abdijstraat

amfitheater

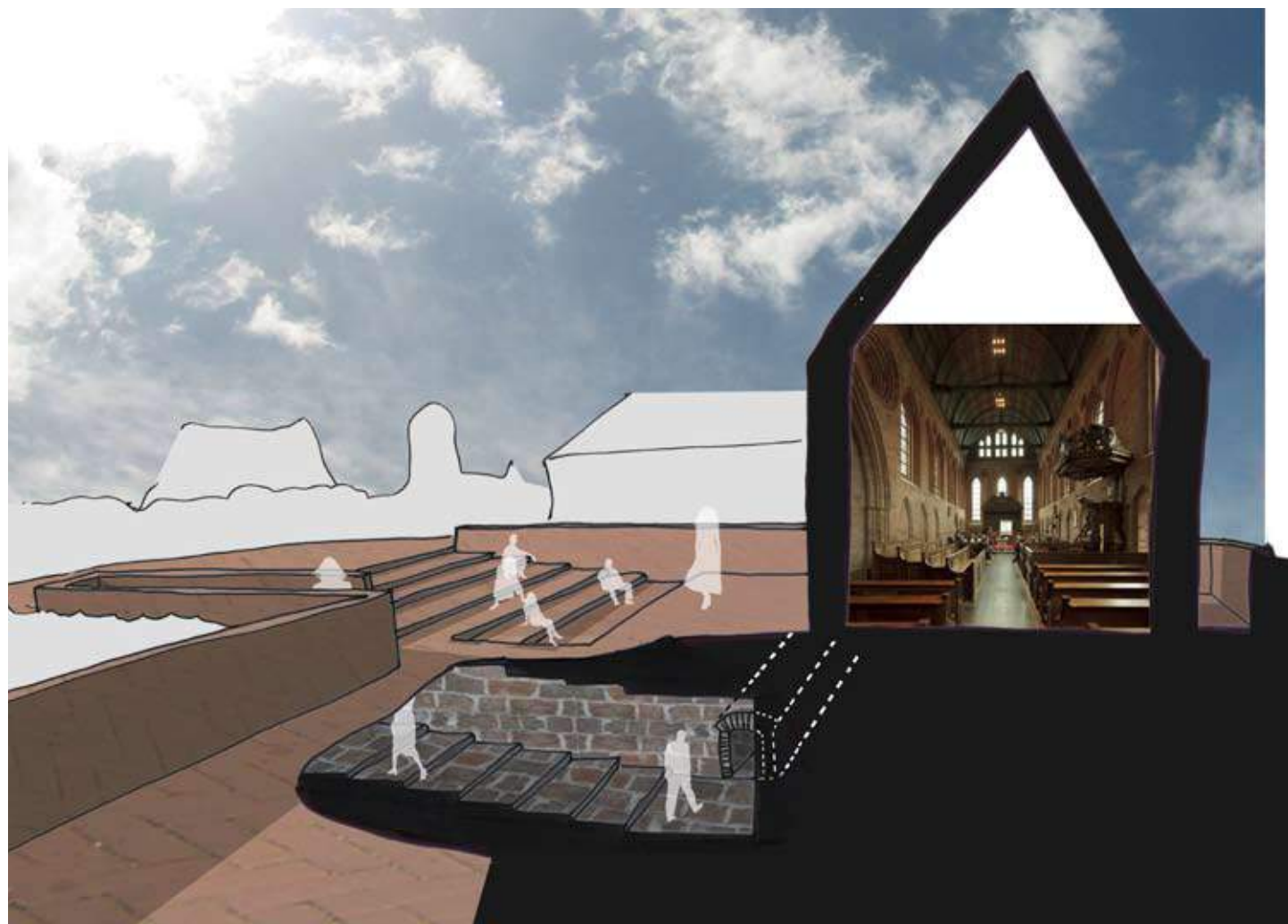
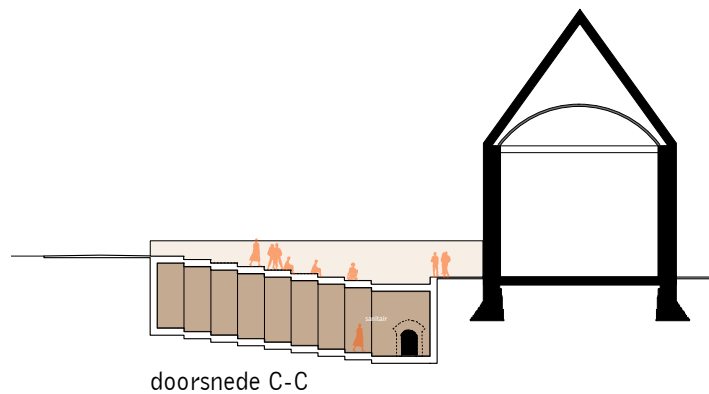
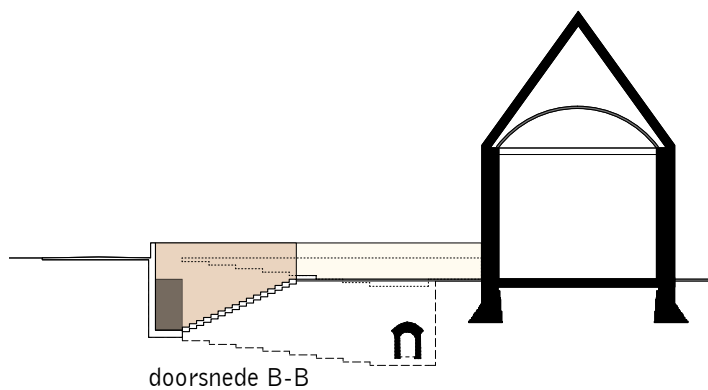
ziekenzaal

straat

impressie centrumplein

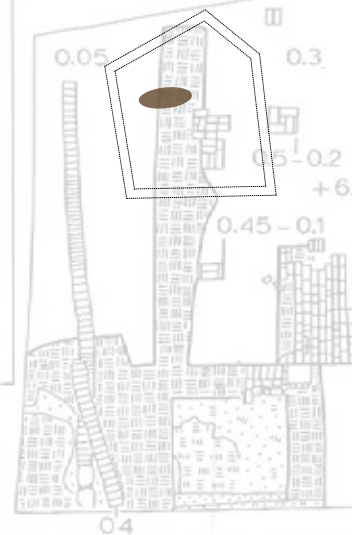

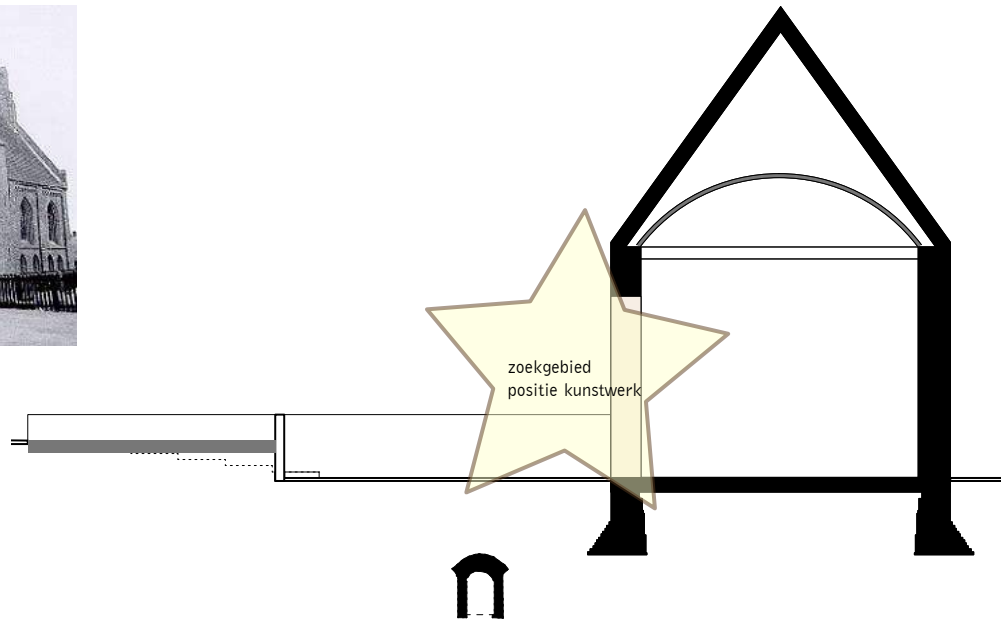
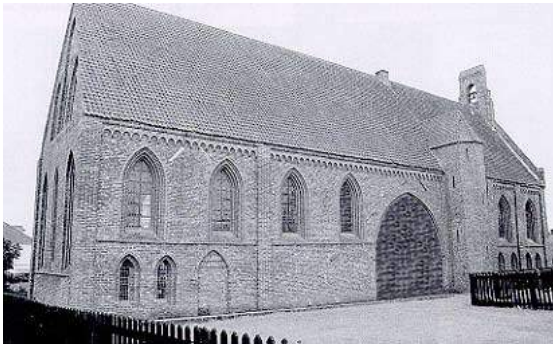
UITWERKING

DORP

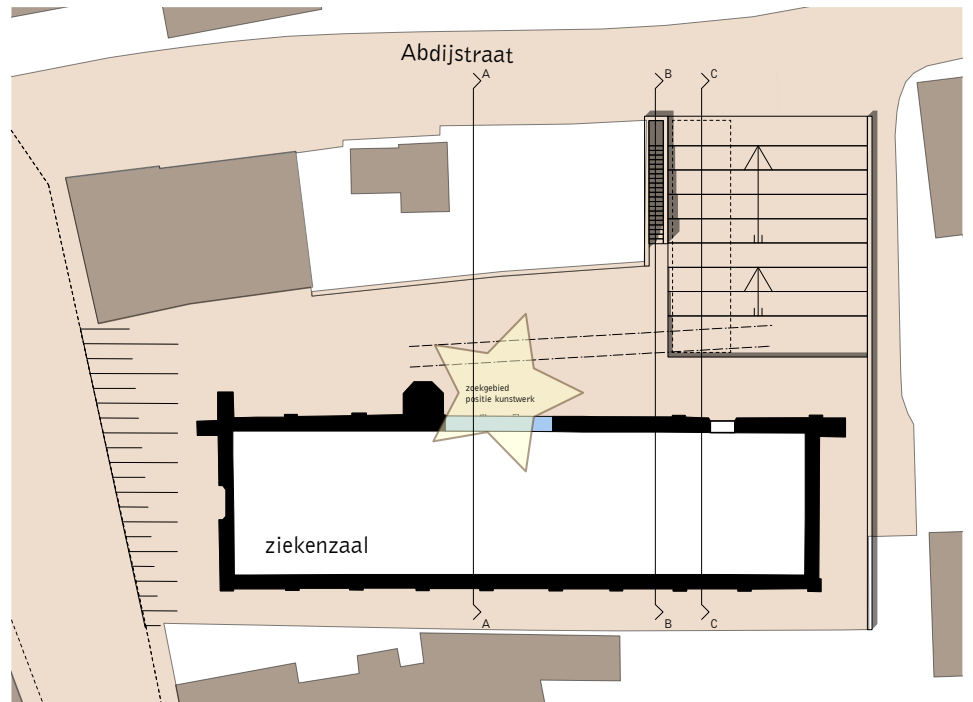
CENTRUMPLEIN: AMFITHEATER EN RIOOL

Al ruim vierhonderd jaar maakt de Hervormde kerk te Aduard gebruik van het gebouw dat vroeger de ziekenzaal van het klooster was. Dit gebouw kent ook nu nog een groot aantal kwaliteiten, zoals een uitstekende akoestiek. Maar ook is het er erg koud en zijn er geen sanitaire voorzieningen. Als de voormalige ziekenzaal straks een belangrijke functie inneemt binnen het *Aduard Steengoed Erfgoed* of binnen Aduard als 'intellectuele poort' naar Middag-Humsterland zal er aan verschillende opgaven een invulling moeten worden gegeven. Deze nieuwe ontwikkelingen bieden de mogelijkheid de aanwezige tekortkomingen van het gebouw op te lossen voor de huidige gebruiker. Bij de vernieuwing van het gebied rondom de voormalige ziekenzaal is het belangrijkste uitgangspunt het behouden van het autonome karakter van het gebouw. Aanbouwen moeten worden vermeden en het plein dient om de ziekenzaal heen te worden gevouwen. De ontsluiting van de verschillende ruimten moet buitenlangs plaatsvinden, zodat de ziekenzaal niet hoeft te worden aangetast. De hoogteverschillen in het terrein worden aan een zijde opgelost met een hellingbaan en met een amfitheater aan de andere zijde. Aansluitend op de trappen van het amfitheater wordt naast de ziekenzaal een podium gecreëerd. Zo overbruggt het amfitheater niet alleen het hoogteverschil met de Abdijstraat maar vormt zij ook een plek voor manifestaties. De facilitaire functies worden geplaatst onder het plein. Naast het amfitheater komt een trap naar de sanitaire ruimte die als een smalle sleuf wordt vormgegeven. Het laagste punt van de facilitaire ruimte bevindt zich op het niveau van de oude riolering van het klooster, zodat hier een blik in het riool kan worden geworpen. Alle onderdelen, dat wil zeggen de bestrating, het amfitheater en de facilitaire ruimte, zullen in dezelfde klinkersteen worden gematerialiseerd: dit om de eenheid van het centrumplein te benadrukken. Uiteindelijk zullen deze ingrepen bijdragen aan een verhoogde gebruikskwaliteit en bovendien zal de ziekenzaal weer een prominente plek in het dorp innemen.

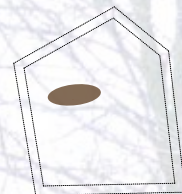

doorsnede A-A

UITWERKINIG DORP

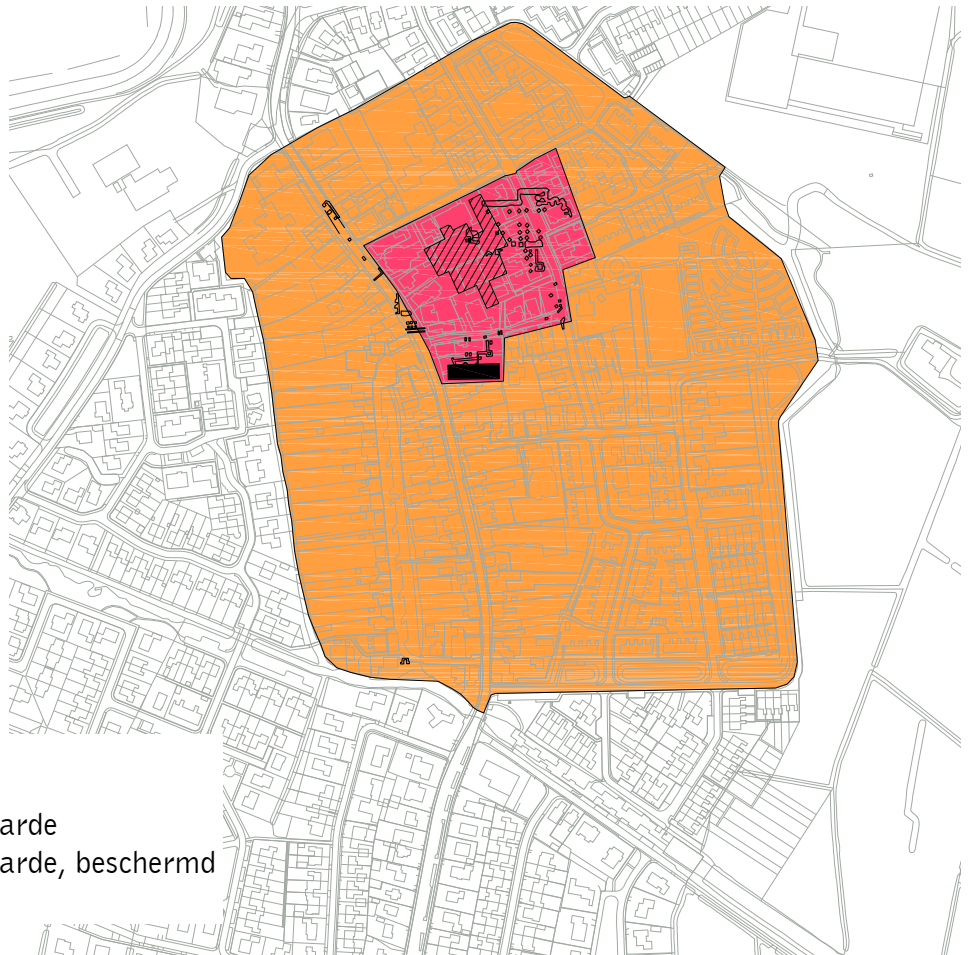
CENTRUM PLEIN: KUNSTWERK ZIEKENZAAL

Bij het zoeken naar een locatie voor het kunstwerk van Aduard is een plek beoogd die een belangrijke fysieke of symbolische plaats inneemt binnen het huidige dorp. Een logische keuze zou zijn het kunstwerk te plaatsen in, bij of naast de noordgevel van de voormalige ziekenzaal. Hier bevindt zich een grote boog die na de afbraak van het klooster is dichtgemetseld. Vroeger vormde deze boog de toegang tot de ziekenzaal, maar in de zestiende eeuw is de ingang aan de westgevel (naar de hoofdstraat toe) geplaatst. Tijdens de kloostertijd was de noordelijke ingang echter verbonden met de rest van het kloostercomplex en gaf via verschillende gebouwen toegang tot de kloosterhof en hierlangs ook tot de Abdijkerk. Staande onder de boog zou je in noordelijke richting de Abdijkerk kunnen visualiseren. Niet alleen heeft deze plek een sterke symbolische binding met het klooster, door het kunstwerk op deze plek te plaatsen raakt ook de ruimte rondom de ziekenzaal sterker verbonden met het centrumplein. Op dit moment kent de ziekenzaal een groot aantal kwaliteiten, zoals een zeer goede akoustiek. De plaatsing van het kunstwerk of de wijze van plaatsen zou dan ook in geen geval de akoustiek van de kerk mogen aantasten.

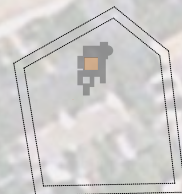
Archeologisch centrum l'Almoina Valencia

RENV001

- Hoge archeologische waarde
- Zeer hoge archeologische waarde
- Zeer hoge archeologische waarde, beschermd

UITWERKING DORP CONTOUREN KLOOSTER

Aduard is een belangrijke historische vindplaats in Noord-Nederland. Op een aantal plekken in het dorp zijn in het verleden al opgravingen gedaan. Bekend zijn de foto's waarop te zien is hoe, onder leiding van prof. van Giffen, delen van het rioleringsstelsel ten noorden van de voormalige ziekenzaal worden blootgelegd. Ook bij recente onderhoudswerkzaamheden aan straten is archeologisch onderzoek uitgevoerd en dat zal in de toekomst vaker gebeuren. Bij de herinrichting van het gebied ten noorden van de voormalige ziekenzaal wordt ook het opnieuw voor publiek zichtbaar maken van het rioolstelsel als optie meegenomen. Recent ontwerpen in Valencia, Chur en Keulen is onderzocht hoe dit op aantrekkelijke en zorgvuldige wijze kan gebeuren.

Het gebied waar ooit de Abdijkerk en de omringende gebouwen hebben gestaan is nu grotendeels privé eigendom. Mede hierdoor zal de ontwikkeling van dit gebied vooral op de lange termijn plaatsvinden. Mochten zich hier in de toekomst echter ontwikkelingen voordoen dan zijn er verschillende mogelijkheden voor herontwikkeling waarbij de archeologie een rol zou kunnen spelen zodat deze plekken weer refereren aan het kloosterverleden. Wel dient dan rekening te worden gehouden met de beschermde monumentenstatus dat een groot deel van dit gebied bezit.

Een in de tijd groeiende serie plekken waar bezoekers delen van de ondergrondse geschiedenis kunnen waarnemen zouden zou prachtig passen binnen het netwerk-concept van het *Aduard Steengoed Erfgoed*-project.

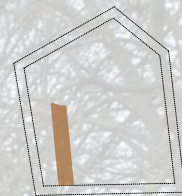
Hofstraat 1902

Hofstraat 2009

UITWERKING DORP DE HOFSTRAAT

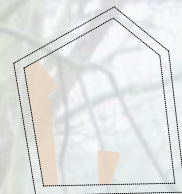
Vroeger bevond zich aan de hofstraat het Binnendiep. Deze bepalende structuur is in de jaren zestig gedempt ten behoeve van parkeerruimte. Ook om deze reden is het vandaag niet mogelijk het Binnendiep weer uit te graven. Tussen de parkeerruimten zijn kleine stukjes groen aangeplant waardoor de stedenbouwkundige ruimte niet meer als een geheel te ervaren is. Het is de bedoeling de uitgestrektheid en openheid van het water weer voelbaar te maken door dit versnipperde groen te verwijderen. Daarnaast kunnen er extra parkeerplekken worden gerealiseerd zodat het Kaakheem parkeervrij wordt gemaakt. De bomenrij die grenst aan de achtertuinen van de Burg. Seinenstraat moet blijven bestaan zodat er een verlenging ontstaat vanaf de Lindt tot de Hofstraat. In plaats van het water zal een bomenrij op deze plaats het klooster invoeren. Aan het einde van de Hofstraat, waar het Kaakheem begint wordt een terras voor het museum gesitueerd. De huidige kwaliteiten van de straat – het profiel en de aanwezige bedrijvigheid – moeten zeker in stand worden gehouden.

Achterzijde Burgemeester Seinenstraat Westzijde, door Johan Dijkstra (1929-1930). Uit: J.H. Bakker (1992) *Johan Dijkstra in Aduard*

UITWERKING DORP GROENE ACHTERTUINEN

De achtertuinen van de Burg. Seinenstraat en de Hofstraat stammen uit de dorpperiode en zijn vandaag als groene ruimten nog bijna geheel intact. Ze fungeren als groene oases in het stenige dorp en hun openheid en ruimtelijkheid moet dan ook bewaard blijven. Om dit bijzondere karakter in stand te houden moet het gebied vrij van bebouwing blijven en is het raadzaam de tuinen niet dicht begroeid te beplanten. Het open karakter kan middels hoogstammige fruitbomen, middelhoge of lage heggetjes of moestuinen worden versterkt. Belangrijk is dat de groene achtertuinen ruimtelijke plekken blijven. Aan de kant van de Hofstraat moet de beplanting duidelijk afwijken van de beplanting buiten de rand waar het groen hermetischer en grover mag zijn. Zo wordt ook op deze plek de tegenstelling tussen binnen en buiten het kloosterdorp goed zichtbaar.

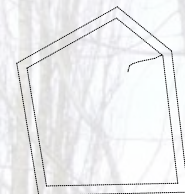
UITWERKING DORP CAFÉ SCHIPPER

Op de locatie waar de Lindt en de Heereweg elkaar kruisen heeft vroeger een brug gelegen. Naast deze brug lag Café Schipper. Met het herstel van de Lindt wordt ook deze locatie weer belangrijk. Op de plek waar zich nu een parkeerplaats bevindt, zou een bouwlocatie vrijkomen waar een publieke en recreatieve functie gehuisvest kan worden. Het gebouw mag een uitgesproken en markant uiterlijk krijgen waardoor ook het moment van binnenkomst in het dorp een versterkte ervaring wordt. Het café was vroeger voorzien van een trap naar het water en een kade. Dit is een zeer goede plek waar vandaan recreatie over het water mogelijk kan worden gemaakt. Wanneer er geen sprake kan zijn van nieuwbouw dan zou deze plek toch een publieke functie moeten krijgen. Hierbij valt te denken aan een parkje of een platform voor (kunst)manifestaties. Het parkeervraagstuk kan achter de nieuwbouw in een parkeerhaven worden opgelost.

UITWERKING DORP VERBINDINGSPAD

Wanneer bezoekers van Aduard in de toekomst via het oosten (vanaf de rondweg) naar het centrum van het dorp moeten worden geleid, is daar in de huidige situatie wel een mogelijkheid toe, maar deze is niet rechtstreeks. We hebben ons afgevraagd of het mogelijk zou zijn om een “kerkenpad” als verbindingspad aan te leggen. Daarvoor is ruimte gezocht op de begraafplaats. Op het meest oostelijke noordelijk gelegen hoekpunt zou men het water over kunnen gaan via een brug. Dit punt, dat waarschijnlijk nooit een hoektoren heeft gehad, maar waar wel meerdere waterwegen bij elkaar kwamen, wordt geaccentueerd waardoor de binnenkomst in het klooster duidelijk voelbaar is. Dit zou dan zijn aan de rand die de achterkant van de begraafplaats vormt. Het zal nodig zijn een nieuwe begrenzing van de begraafplaats te maken, in de vorm van halfhoge hagen en/of struiken. Om de begraafplaats te kunnen afsluiten, moet er aan de oostzijde van het mortuarium een hek worden geplaatst. We denken in termen van een kerkenpad, omdat we een smal wandelpad voor ogen hebben (en dus geen fietspad). Dit pad zou moeten worden bestraat met kloostermoppen of op kloostermoppen gelijkende bakstenen (zie het voorbeeld op de foto) en moet zorgvuldig in de bestaande omgeving worden ingepast.

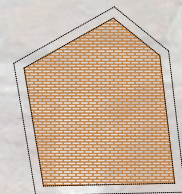
Kloostermoppen voor eerst sinds 800 jaar gebakken

ADUARD - Het kloostermuseum Sint Bernardushof in Aduard gaat in een steenoven kloostermoppen bakken volgens een oude methode, die naar schatting al 800 jaar niet meer in Aduard gebruikt wordt. Het bakken start op 24 september om 10.00 uur. De houtoven moet dag en nacht blijven branden. De verwachting is dat op 26 september het vuur in de oven weer zal doven.

Het is bijna niet voor te stellen wat een arbeidsintensief en tijdrovend proces het maken van bakstenen is geweest toen het nog zonder machines moest ge-

beuren. Leerlingen van de basisscholen uit Aduard en Den Horn hebben in mei en juni kleivormen gemaakt. De gevormde kloostermoppen moesten langdurig aan de lucht gedroogd worden. Het is nu zover dat ze klaar zijn om gebakken te worden. De vormen zijn inmiddels 15 procent kleiner dan wat de leerlingen in de droogschuur hebben gelegd. Voordat de brand in de oven gaat moeten de stenen zorgvuldig in de oven gelegd worden. Dit gaat volgens vrij ingewikkelde patronen omdat het erg belangrijk is dat de hitte zich heel goed verspreid.

UITWERKING DORP KLOOSTERMOPPEN

Kloostermoppen worden geassocieerd met zowel het klooster-verleden van Aduard, als met hergebruik. Door de eeuwen heen zijn deze helderrode bakstenen steeds maar weer opnieuw gebruikt en dit zou oneindig door kunnen gaan. Niet alleen zijn ze verweven met Aduard zelf, ook worden ze nog steeds op de meest bijzondere plekken teruggevonden. Bekend is dat de kloostermoppen zijn gebruikt voor de kerk van Oldehove en voor de vestigingswerken van de stad Groningen, maar ook op andere plekken kunnen zomaar kloostermoppen opduiken. Zo zijn er recentelijk kloostermoppen aangetroffen bij de opgravingen aan de Grote Markt in Groningen. Nadat de stadswallen werden geslecht zijn de stenen gebruikt als fundatiemateriaal op de Grote markt, en nu zullen ze gedeeltelijk weer terugkeren naar waar ze oorspronkelijk vandaan kwamen: Aduard. Om de stenen ook vandaag te kunnen hergebruiken in de openbare ruimte zou ergens in het dorp een plek moeten worden gemaakt voor een depot.

The background of the slide is a photograph of a clear blue sky with several wispy, white clouds scattered across it. The clouds are more concentrated on the left side and become sparser towards the right.

OVERZICHT PLAN

HUMSTERLAND

MIDDAG

van Starckenborgkanaal

fiets- voetgangersbrug

rondweg

publiek

bomen
rand

behoud
openheid

ADUARD

zichtlijn

zichtlijn
de Lindt

Martini
toren

Friesestraatweg

TOTAAL OVERZICHTSKAART

Bijgaande afbeelding laat een overzicht zien van alle in dit boekwerk genoemde initiatieven. Tegelijkertijd beoogt de afbeelding geen eindbeeld te zijn. Het waarborgt bovenal de eenheid van Aduard.

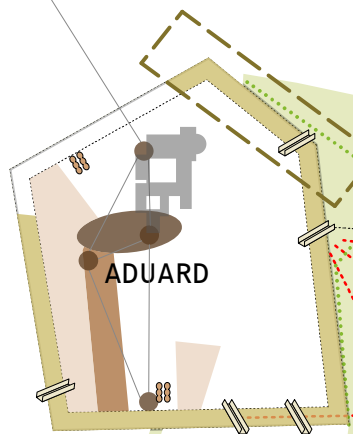
Dat wil niet zeggen dat met het uitvoerend werk niet morgen begonnen kan worden. Er is in *Het Nieuwe Wonder van Aduard* namelijk gekozen voor een kleinschalige aanpak met een helder startmoment (geïntegreerd project rond de voormalige ziekenzaal) en een open plan proces waarbij in de tijd telkens nieuwe initiatieven voor het dorp, ASE-project, toerisme, etc. een plek kunnen krijgen. Dit zorgt voor een plan dat op elk moment in de tijd 'af' kan zijn. Voor de inwoners van Aduard betekent dit dat zij niet in een permanente bouwput komen te leven, en voor de bezoekers van Aduard zal er elke keer iets nieuws te zien zijn. Het open planproces zorgt ervoor dat op elk mogelijk toekomstscenario kan worden ingespeeld: op economische groei en bijbehoorde schaalvergroting, maar ook een neerwaardse economische spiraal en de eventuele bijbehorende krimp biedt kansen. Zo zal er dan de mogelijkheid zijn de wijken rond de kloostercontouren een groener karakter te geven.

Wanneer alle voorgestelde initiatieven zijn ontwikkeld zal Aduard een enorme slag hebben gemaakt in ruimtelijke kwaliteit. Het dorpscentrum zal duidelijk gedefinieerd zijn, het *Aduard Steengoed Erfgoed* zal concreet zijn uitgewerkt en het Kunstproject zal zijn opgestart. Dit zijn fundamentele voorwaarden voor een verhoogde leefbaarheid van het dorp, maar vormen ook de voedingsbodem voor toekomstige ontwikkelingen.

HUMSTERLAND

MIDDAG

van Starckenborgkanaal

bomen
rand

behoud
openheid

zichtlijn

zichtlijn
de Lindt

Martini
toren

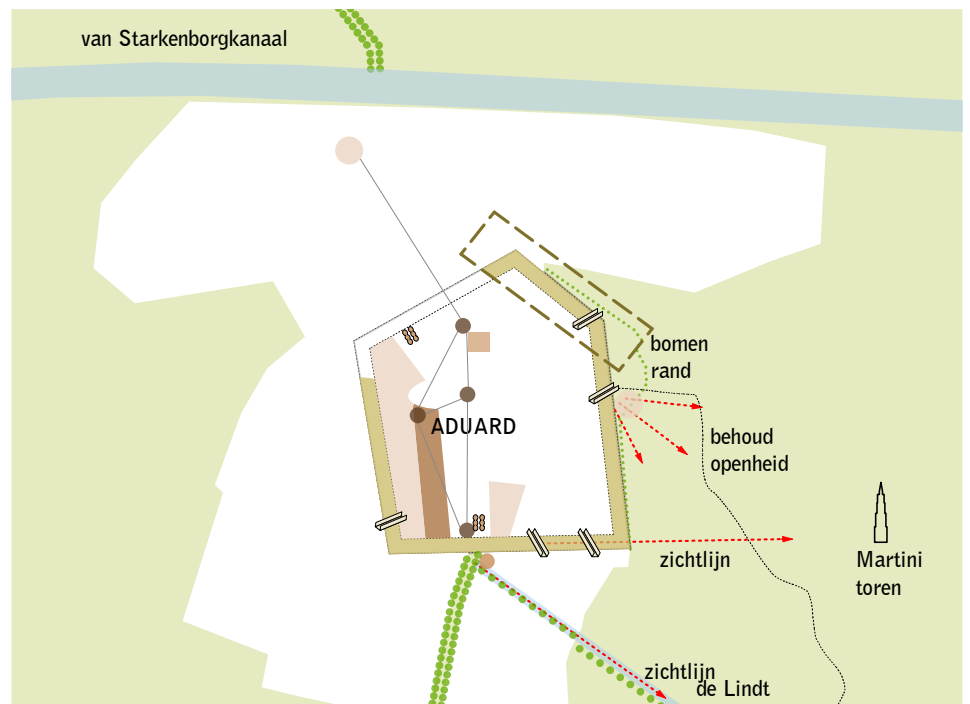
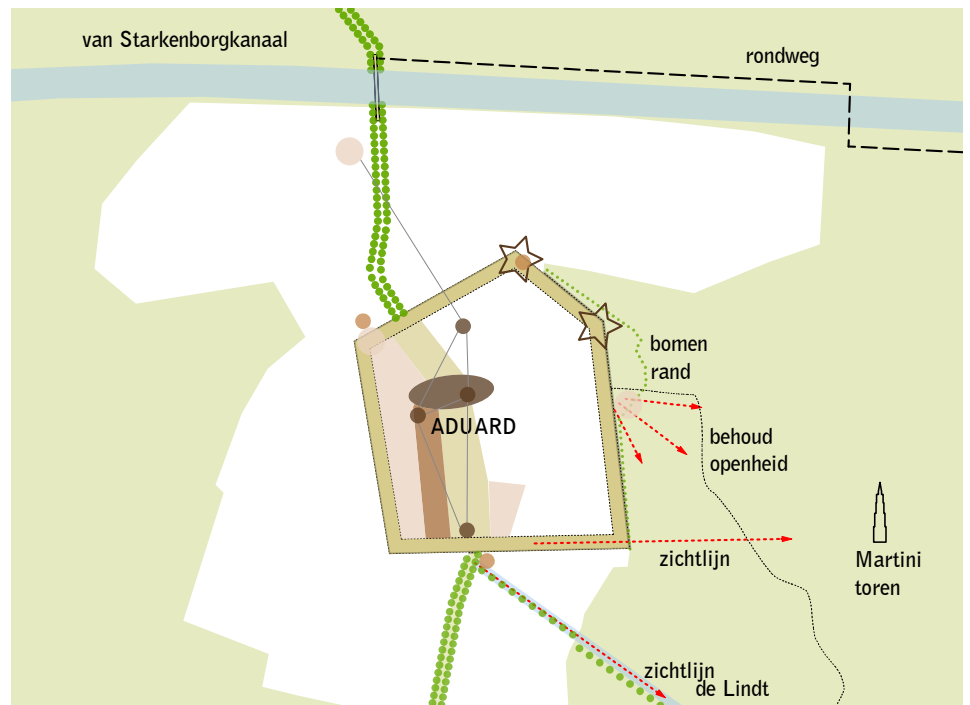
Friesestraatweg

START ONTWIKKELINGEN

UITVOERINGSPLANNING 2010

De start van het plan bestaat uit de meest eenvoudig te realiseren ingrepen die onafhankelijk van andere ontwikkelingen, zoals de aanleg van de rondweg om Aduard, kunnen plaatsvinden. Het betreft de volgende deelprojecten:

- Als eerste wordt het kunstwerk ten noorden van de voormalige ziekenzaal (NH-kerk) gerealiseerd.
- Het groen wordt opgeschoond om zo de zichtlijnen op de verschillende locaties te herstellen, zoals aan de oostrand van het dorp en rond de voormalige ziekenzaal. Ook het groen in de Hofstraat wordt aangepast en hier kunnen extra parkeerplekken worden gerealiseerd. Ter plaatste van de poortentrees van het dorp worden nieuwe knotlinden geplaatst. Aanvulling van het groen zou zo snel mogelijk moeten plaatsvinden zodat het kan groeien en van betekenis kan worden.
- De plannen voor het centrale plein worden voorbereid, waarbij financiering gezocht wordt voor diverse onderdelen.
Er wordt een start gemaakt met het herstel van de waterstructuur van de kloosterrand. Ook kunnen de nieuwe bruggen worden ontworpen.
- Er wordt een Beeldkwaliteitplan opgesteld voor het kloosterdorp. Hierin wordt het beleid voor de verschillende gebieden in het kloosterdorp geconcretiseerd. Er worden plannen uitgewerkt voor de Burg. Seinenstraat (stoepjestypologie), de 'Strip' in de noordoosthoek en het bestratings- en groenplan.
- Het casco van het voorgebouw van de Zuiderpoort wordt gerenoveerd.
- Er wordt in overleg met de eigenaren een plan gemaakt om de openheid van de tuingebieden zo mogelijk te versterken.
- Er kan in samenspraak met *Aduard Steengoed Erfgoed* een lokaal depot voor de kloostermoppen worden opgezet.

ONTWIKKELINGSSCENARIO

MOGELIJKE SITUATIES NA 2010

Het Nieuwe Wonder van Aduard is niet gericht op een specifiek eindbeeld. Om actueel te blijven moet de richting van dit masterplan helder en leidend zijn maar tevens moeten wijzigingen en nieuwe ontwikkelingen integraal onderdeel uit blijven maken van de ingeslagen richting.

Als we vooruit lopen op een mogelijk beeld in de toekomst dan kunnen we niet volstaan met maar één beeld. Bijgaande afbeeldingen laten zien hoe Aduard er in 2020 uit zou kunnen zien. Een ding is in ieder geval zeker: de ruimtelijke structuur, de kwaliteit van de openbare ruimte en de verbinding met het landschap zijn versterkt en dit alles zal de ruimtelijke kwaliteit van het kloosterdorp Aduard enorm hebben verhoogd.

Een aantal projecten staat op de agenda voor de periode 2010-2015 en hangen samen met de eventuele realisatie van de rondweg. Het betreft onder andere:

- De uitvoering van het plan voor de Burg. Seinenstraat.
- Het onderzoek naar parkeermogelijkheden in de noordoosthoek.
- Het met bomen aanplanten tot aan het kloosterdorp van De Heereweg en de Burg. Van Barneveldstraat
- Het versterken van het groen in de wijken buiten de kloostercontouren, zodat dit gebied een lommerrijk karakter krijgt.
- Het uitvoeren van het vervolg op het eerste kunstproject (op de hoekpunten van het kloosterdorp).
- Het uitvoeren van concrete plannen op het centrale plein en in/aan de voormalige ziekenzaal.
- Het uitvoeren van onderdelen van het Beeldkwaliteitplan.

Voor de periode na 2015 staan het uitgraven van De Lindt en de aanleg van een brug gepland.

BIJLAGE

- eenvoudige woning
- handelswoning
- vrijstaande woning
- voorname woning
- uitzondering
- dissonant

BIJLAGE

BURG. SEINENSTRAAT

STRAATPROFIEL EN TYPOLOGIEËN

De Burg. Seinenstraat kent twee bochten en een rechtstand. Vanuit het zuiden komende ligt de eerste bocht vanaf de voormalige brug tot ongeveer waar het pad naar de Paardenwas gaat. Markant effect van deze bocht is dat ter hoogte van het voormalige Rechthuis ("Zuiderpoort") het straatbeeld wordt gedomineerd door het dak van voormalige ziekenzaal. Vervolgens komt er een lange rechtstand in de straat. Dit geldt voor de bebouwing aan de oostzijde van de straat tot voorbij de voormalige ziekenzaal. In de straat wordt de bocht al ingezet ter hoogte van de ziekenzaal. Terugkijkend vanaf de plek waar ooit de noorderpoort moet zijn geweest zien we de voorkanten van de Gereformeerde kerk en de voormalige ziekenzaal naast elkaar. Vanuit het zuiden krijg je wel het gevoel dat je een historische kern nadert, maar vanuit het noorden is dit niet het geval. Daar is er geen duidelijke overgang of grens, dit komt mede door de vrijstaande woningen met tuin aan de oostzijde van de straat. De bovengenoemde hoekverdraaiingen zijn kenmerkend voor de straat, en deze willen we dan ook zichtbaarder maken door middel van een molgoot die in het midden van de straat wordt aangebracht. Door de molgoot in rechte lijnen uit te voeren ontstaat er een gesegementeerde gootlijn. De verdraaiing in de straat wordt hiermee sterker te ervaren.

Daarnaast wordt de Burg. Seinenstraat opnieuw bekleed waardoor de kwaliteit toeneemt. Met recht kan worden gezegd en ervaren dat de Burg. Seinenstraat weer de hoofdstraat van Aduard wordt. Deze stoffering wordt vormgegeven op basis van kwaliteiten die in het verleden aanwezig waren. De variatie in stoepen en voortuinen en het gebruik van de straat als winkeluitstalling maakten de straat tot een levendig geheel.

Om dit terug te brengen hebben we de Burg. Seinenstraat geanalyseerd. De gebouwen bleken op te delen in verschillende typen en bij elk type kan een bepaalde voorruimte worden onderscheiden. Voor elke gevel zal als voorruimte een ruimte van ca. 1.20m gereserveerd worden. Binnen het type voorruimte kan een eigen invulling worden gekozen. Hiervoor zou een bibliotheek kunnen worden opgesteld waaruit de bewoners kunnen kiezen.

Burg. Seinenstraat 69, situatie in 1930

Burg. Seinenstraat 69, situatie in 2009

Kaakheem 2, situatie in 1935

Kaakheem 2, situatie in 2009

BIJLAGE TYPOLOGIEËN DE EENVOUDIGE WONING

De eenvoudige woning is over het algemeen, ook historisch beschouwd, niet voorzien van een specifieke voorruimte. Wel is er vaak een voordeurstoep. Een voorbeeld van de eenvoudige woning is Burg. Seinenstraat 69. Hoewel haar aanblik in de loop der jaren totaal is veranderd (de karakteristieke klokgevel is verdwenen) is zij ook vandaag niet voorzien van een duidelijke voorruimte.

Toch is er ook binnen dit type enige variatie te vinden. Zo waren veel huizen, zo ook Kaakheem 2, voorzien van een wit hekwerk. De voorruimte wordt vandaag gevuld met kleine heggen en struikjes.

De voorruimte van de eenvoudige woning wordt op een sobere wijze vormgegeven door middel van een stoep zonder hekwerken of beplanting. De stoep zal worden gemaakt van dezelfde straatklinkers als de straat zelf, maar deze zullen in afwijkende patronen worden gelegd. De patronen kunnen worden ontleend aan de patronen die bij de invulling van de nissen in de ziekenzaal zijn gebruikt.

eenvoudige stoep

Burg. Seinenstraat 4, situatie in 1948

Burg. Seinenstraat 4, situatie in 2009

Burg. Seinenstraat 59, situatie in 1895

Burg. Seinenstraat 59, situatie in 2009

Burg. Seinenstraat 29, situatie in 1920

Burg. Seinenstraat 29, situatie in 2009

BIJLAGE TYPOLOGIEËN DE HANDELSWONING

De handelswoning heeft in de meeste gevallen haar winkelfunctie verloren, maar deze functie is vaak nog wel in de gevel af te lezen. Ook bij dit type is een specifieke voorruimte meestal niet aanwezig.

Een voorbeeld is Burg. Seinenstraat 4. In 1948 is de winkelfunctie nog duidelijk te herkennen aan het winkelraam. Daarnaast is te zien dat het huis wit gepleisterd was, terwijl vandaag de baksteen overheerst. Om de variatie in de straat terug te brengen zou het een idee kunnen zijn om waar dat historisch verantwoord is de witte gevels te laten terugkeren.

Toch is er ook bij de handelswoning enige variatie in de voorruimte. Zo zien we dat Burg. Seinenstraat 59 vroeger ook een stoep met stoeppalen had terwijl daar nu niets van terug te zien is. De vroegere functie van het pand is nog wel af te lezen aan de dubbele deuren van 'De olle Smidse'. Een ander voorbeeld is Burg. Seinenstraat 29, dat vroeger een drogisterij was (en nu een groente- en fruitwinkel). De winkel was vroeger voorzien van een nadrukkelijke stoep met stoeppalen. De stoep is nu verdwenen, maar hoewel de winkelpui in de loop van de jaren veel is veranderd, is zij nog even geprononceerd.

De voorruimte van het (voormalige) winkeldeel van de handelswoning wordt voorzien van een zone met afwijkende bestrating. In deze zone kunnen de winkeliers hun waar uitstellen. Het woondeel wordt voorzien van een groenzone waar langs de gevel allerlei bloeiende planten geplant kunnen worden.

stokroos tpv woondeel

variatie in bestrating tpv winkel

Burg. Seinenstraat 56, situatie in 1935

Burg. Seinenstraat 56, situatie in 2009

Burg. Seinenstraat 76, situatie in 1943

Burg. Seinenstraat 76, situatie in 2009

BIJLAGE TYPOLOGIEËN DE VRIJSTAANDE WONING

De vrijstaande woning is dungezaaid in de Burgemeester Seinenstraat maar is wel duidelijk te herkennen doordat zij omringd wordt door een tuin. De meeste van deze woningen zijn na 1945 gebouwd (na sloop van bijvoorbeeld zestiende eeuwse arbeiderswoningen) maar er zijn ook een aantal bijzondere voorbeelden aan te wijzen, zoals Burg. Seinenstraat 56, oftewel 'de Nieuwe pastorie'. Een oude ansichtkaart en een nieuwe foto tonen dat er zowel aan het huis, als aan de tuin weinig veranderd is, hoewel deze laatste wel haar begrenzing is kwijtgeraakt. Dit is ook het geval bij Burg. Seinenstraat: 72. Daarnaast is dit monument van de Amsterdamse School in de loop van de tijd veel zichtbaarder geworden naar de straat toe.

Bij de inrichting van de voorruimte van de vrijstaande woning moet de nadruk liggen op de tuin (en een bij dit type passende uitdrukking van individualiteit). De tuin vormt namelijk de intermediair tussen het huis en de straat. De aansluiting van de tuin kan op twee manieren worden gerealiseerd: met een wit tuinhekje of met een groene haag.

Burg. Seinenstraat 36, situatie in 1910

Burg. Seinenstraat 36, situatie in 2009

Burg. Seinenstraat 18, situatie in 1905
122

Burg. Seinenstraat 18, situatie in 2009

BIJLAGE TYPOLOGIEËN DE VOORNAME WONING

De voorname woning (vroeger vaak een notabele- of rentenierswoning) kent de grootste verscheidenheid aan voorruimten. Een aantal van deze woningen is verdwenen, of niet meer als zodanig te herkennen.

Een voorbeeld hiervan is de Burg. Seinenstraat 36: in dit pand was de Franse School gevestigd. Er was toen nog sprake van een statige, wit gepleisterde gevel. De voorruimte bestond uit een stoep met stoeppalen (onderling verbonden door een ketting). Vandaag is de stoep helemaal verdwenen en voor de oorspronkelijke gevel is een nieuwe gevel geplaatst. De rechterzijgevel van het pand toont nog hoe het er oorspronkelijk heeft uitgezien. Ook de Burg. Seinenstraat 18 is vandaag de dag niet meer voorzien van een voorruimte. Op een oude kaart is echter te zien dat de gevel voorzien was van een stoep met een gietijzeren hekwerk.

De voorname woning biedt veel mogelijkheden om het oorspronkelijke karakter of allure terug te brengen, of juist te versterken zodat er meer variatie ontstaat in het straatbeeld. Door het verlagen van de Burg. Seinenstraat komen de stoepen bij de voorname woningen weer prominent in zicht. Door middel van een stoep, stoeppalen of een hekwerk kan aan elk huis een eigen identiteit worden gegeven.

stoep met palen en/ of hekwerk

Hervormde kerk (voormalige Ziekenzaal), situatie in 1909

Hervormde kerk, situatie in 2009

Burg. Seinenstraat 3, situatie in 1910

Burg. Seinenstraat 3, situatie in 2009

BIJLAGE

TYPOLOGIEËN

UITZONDERINGEN

Uitzonderingen zijn de plekken waar iets anders zou moeten gebeuren om tot een goede verbinding met de straat te komen. Een voorbeeld is de Hervormde Kerk (voormalige ziekenzaal). In 1941 werd hier al een café verwijderd omdat het het zicht op het historische monument belemmerde zoals op de foto links te zien is. Echter, vandaag zijn de bomen voor de kerk zo groot gegroeid dat dit zicht nog steeds niet optimaal is. Ook is de aansluiting met de straat rommelig van karakter omdat er allerlei pogingen zijn gedaan het hoogteverschil tussen de laagte van de kerk en de hoogte van de Burg. Seinenstraat op te heffen.

Ook Burg. Seinenstraat 3 vormt een uitzondering. Dit bijzondere pand wordt gerestaureerd en moet op een waardige manier op de straat aangesloten worden. Het is de gedachte om deze te wijzigingen door te voeren conform de zijgevel. Dan past ook hier een eigen stoep en het terugbrengen van de knotlinden.

Bij publieke gebouwen als kerken zal er geen tussenzone worden gecreëerd maar zal het gebouw met haar gevel direct aan de straat staan. Door de verbijzonderingen weg te laten wordt de publieke ruimte verbreed en loopt deze bovendien denkbeeldig door in de publieke gebouwen. Zo worden deze bijzondere gebouwen die een belangrijke rol spelen in de gemeenschap nog duidelijker aan het dorp gehecht.

bestrating tot aan de gevel

Burg. Seinenstraat 20, situatie in 1905

Burg. Seinenstraat 22, situatie in 2009

Burg. Seinenstraat 32 (Schoolplein), situatie in 1930

Burg. Seinenstraat 32, situatie in 2009

BIJLAGE

TYPOLOGIEËN

DISSONANTEN

Dissonanten zijn typen die we uit de bebouwing van de Burg. Seinenstraat verwijderd zouden willen zien. De functies van deze typen zijn belangrijk voor het dorp, maar het probleem is het type gebouw dat niet in het straatbeeld past.

Een voorbeeld is het garagebedrijf waarvoor in de jaren zeventig en tachtig op deze plek veel gesloopt is en waardoor nu het gesloten straatbeeld doorbroken is geraakt. Ook de Supermarkt is zo gevormd dat er een vreemde open ruimte is ontstaan op de plek waar ooit het schoolplein van de Openbare Lagere School stond.

Bij herontwikkeling van deze locaties zal een van de andere typen als uitgangspunt worden genomen met de daarbij horende aansluiting op of overgang naar de Burg. Seinenstraat.

Op de foto is goed te zien dat het vloerniveau van de kerk en de Burg. Seinenstraat op gelijk niveau is. Met de restauratie van de ziekenzaal is de vloer binnen ook weer tot oorspronkelijk niveau teruggebracht.

BIJLAGE

TRANSFORMATIE VOORMALIGE ZIEKENZAAL

De Hervormde kerk van Aduard kent een bijzondere geschiedenis van verschillende ingrepen die haar uiterlijk drastisch veranderden. Toch bleven de oorspronkelijke gevelindeling en detaillering in ieder geval aan drie zijden reconstrueerbaar. In de veertiende eeuw werd zij gebouwd als de ziekenzaal van het Cisterciënzerklooster Sint Bernardus, maar lange tijd is dit nauwelijks zichtbaar geweest. Net als de rest van het klooster was het gebouw opgetrokken in een romano-gothische stijl welke zich kenmerkt door een heldere opbouw en rijk (sier)metselwerk. Dat het interieur niet bepleisterd was komt waarschijnlijk omdat de zaal niet als kerk diende, maar een zeer functionele ruimte was; namelijk om de zieken te verzorgen. Dit zien we terug in de lage vensters die waarschijnlijk als ontluchtingsvensters hebben gediend. Het schilderij dat vandaag de dag het midden van de ziekenzaal siert, toont nog goed hoe de zaal zal hebben gefunctioneerd.

Na de opheffing van het klooster eind zestiende eeuw kreeg de ziekenzaal een nieuwe functie en dit is dan ook de reden dat het gebouw tot op de dag van vandaag bewaard is gebleven. Het klooster fungeerde nadat het in 1580 grotendeels verwoest was als een steengroeve en zo ontstond hier een dorp dat het gebouw in gebruik zou nemen als Hervormde kerk. In deze periode werd de ingang in het noorden dichtgemetseld en naar de westgevel verplaatst. Ook werd het gebouw van zijn oorspronkelijke dakruiter ontdaan. Het westelijke deel van de kerk heeft tevens als school en schoolmeestershuis gediend.

In de achttiende eeuw onderging de kerk wederom een transformatie. In opdracht van jonker Evert Lewe van Aduard werd de Kerk in 1723 geheel aangepast aan de laatste mode. De binnenwanden werden wit gestuct en het interieur werd van barok meubilair voorzien. Door deze ingreep verdween de oorspronkelijke gevelindeling naar de achtergrond: alleen op zolder boven het stucplafond bleef de kloostergeschiedenis zichtbaar. Waarschijnlijk werden er in dezelfde periode de glas-in-loodramen in de oostgevel geplaatst.

Ook de negentiende eeuw liet haar sporen na op het middeleeuw-

se gebouw. In deze periode werd de westgevel in neogothische stijl bepleisterd en van diverse ornamenten voorzien. Ook werden er op de gevel twee grote en twee kleine gietijzeren torens geplaatst.

Gedurende de twintigste eeuw werd de kerk als voormalige refector (en dus nog niet als ziekenzaal) van het klooster herontdekt. En wel door niemand minder dan de beroemde bouwheer P.J.H. Cuypers. Door zijn inspanningen verwierf het Rijk het gebouw in eigendom en werd er een restauratieplan voorbereid. Cuypers' doel van dit plan was het bouwwerk in oude glorie te herstellen. Hoewel hij zich al op zeer hoge leeftijd bevond, heeft hij toch een grote invloed uitgeoefend op de met de restauratie belaste rijksarchitect H.A. van Heeswijk (1872-1947). De restauratie zou met tussenposen van 1917 tot 1928 duren. De belangrijkste verandering is uiteraard dat de achttiende eeuwse stuc laag - geheel passend in heersende restauratieopvatting om geen afwerklag aan te brengen - is verwijderd. In dit geval is dit waarschijnlijk een historisch correcte daad geweest. Tijdens de restauratie zijn de dakmoeten aan de noordzijde vernieuwd en is een traptoren op een gevonden fundering teruggebouwd. Op veel plekken is het muurwerk sterk vernieuwd maar omdat er geen uitgebreid restauratierapport is verschenen blijft het moeilijk te zeggen welke restauratie op sporen berust en waar oneffenheden zijn weggepoetst. De westgevel is zelfs geheel gesloopt en er is een nieuwe 'middeleeuwse' gevel voor teruggebouwd. Het hierin geplaatste drielichtvenster was nauwelijks gebaseerd op teruggevonden sporen en de gemetselde klokkenstoel berust geheel op fictie. Bij de restauratie werd rekening gehouden met de huidige functie. Zo is er een deel van de oorspronkelijke dertiende eeuwse vloer (van geglazuurde tegels) teruggevonden, maar deze is verplaatst naar het westelijk deel (dat geen deel uitmaakte van de eigenlijke kerkruimte). Er is een nieuw tongewelf geplaatst die op een eigentijdse manier is vormgegeven (in een art déco-trant van Jacob Por) en het achttiende eeuwse meubilair werd weer teruggeplaatst; het 'monument' bleef immers een kerk. De continuïteit van deze kerkelijke functie heeft er voor gezorgd dat het gebouw in haar voortbestaan werd verzekerd.

DANKWOORD

Bij de totstandkoming van dit boekwerk zijn een groot aantal personen en partijen betrokken geweest. In diverse adviesgroepen hebben de volgende personen inhoudelijk bijgedragen aan *Het Nieuwe Wonder van Aduard*, onze tussentijdse producten constructief becommentarieerd en met ons van gedachten gewisseld over de geschiedenis, het heden en de toekomst van het kloosterdorp Aduard:

Deskundigenoverleg

Frits Schuitemaker, Wim Boetze, Frits Foekema, Jan Meiering, Francien van Soest, Marga Bremer, Theo Hoek, Henk de Haan, Corjan van der Peet, Johan de Haan, Henny Groenendyk, Theo Spek, Jos Stöver, Bas van Kampen, Warmolt Brouwer, Arjo Vanderjagt, Kuno Binnendijk, Jacob Loer, Dick Meier

Wij danken hen hartelijk voor hun betrokkenheid en inspanningen.

Aduarder Adviesgroep:

Vertegenwoordigers Algemene vereniging voor dorpsbelangen Aduard; Vertegenwoordiger Platform Aduarder Historische Organisaties, Vertegenwoordiger Adviescommissie Gemeentelijk Monument

Adviescommissie Kunstwerk Aduard:

J. de Jong, R. Siegers, L. de Lange, L. van Putten, D. Vonk, M. Lap

Stuurgroep:

Koos Wiersma, Jan Oomkes, Martin Clobus, Jaap Huizinga, Martien van der Laan, Truus Wilbrink

Projectmanagers:

Adriaan Velsink en Tiem van Dalfsen

Bosch-Slabbers & EZ-Stedebouw

Naast het vormgevertrio bestaande uit Greet Bierema, Ben Raaijman en Rob Hendriks, werkten Titus Mars en Madelief ter Braak vanuit DAAD Architecten aan de inhoud en productie van deze studie.

Verder hebben er een drietal bijeenkomsten plaatsgevonden waarbij de dorpsbewoners waren uitgenodigd. De lange lijst met voorstellen voor hun dorp die binnen het kader van dit onderzoek zou kunnen worden opgenomen heeft ons duidelijk richting gegeven. Een groot aantal van deze ideeën hebben gelukkig in het uiteindelijke plan een plek gevonden. Hiermee zijn we dicht in de buurt gekomen van ons oorspronkelijke uitgangspunt: het leesbaar maken van de kloostergeschiedenis op basis van de actuele wensen van een levendig dorp.

LITERATUUR

Lijst van geraadpleegde literatuur en gebruikte bronnen

Atelier Rijksbouwmeester (2005) *Structuurvisie Klooster Aduard*.

Bakker, J.H. (1992) *Johan Dijkstra in Aduard*, Groningen: Van Denderen.

Barends, S. (red.) (2005), *Het Nederlandse landschap: Een historisch-geografische benadering*, Utrecht: Matrijs.

Binnendijk, K. (2003) *Houden, keren en schipperen: Aduard, het klooster en het water*, Aduard: Stichting Museum Sint Bernardushof.

Boels, H. en J. Arkema (1992) *Een klooster, drie dorpen: geschiedenis van Aduard, Den Ham en Den Horn 1192-1992*. Bedum: Profiel.

Delvigne, J. en H. Elerie (1994) *Het Reitdiepgebied. Boedelbeschrijving van een rijke erfenis*, Groningen: REGIO-PROjekt.

Delvigne, J. (2008) *Middag-Humsterland. Op het spoor van een eeuwenoud wierdenlandschap*, Bedum: Profiel.

Enno Zuidema Stedebouw en Bosch Slabbers tuin- en landschapsarchitecten (2009) *Om Aduard. Concept ontwikkelingsvisie Groningen Zuidhorn*.

Formsma, J., R.A. Luitjens-Dijkveld Stol en A. Pathuis (1987), *De Ommelander Borgen en Steenhuizen*. Assen: Van Gorcum.

Leerstoelgroep Landschapsarchitectuur Universiteit Wageningen (2003) *Landschap van symbolen*, Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk.

Loer, J. (2001) *St. Bernardusabdij Aduard: Een reconstructie*, Aduard: Historische Vereniging Aduard.

Loer, J. en H.J. Kooi (2008) *Kloosterland*, Assen: In Boekvorm

Uitgevers.

Miedema, M (1983), *Vijfentwintig eeuwen bewoning in het terpenland ten noordwesten van Groningen*. Dieren: Drukkerij Doevendans.

Ministerie van VROM: Rijksgebouwendienst (1992) *Bouwhistorische documentatie en waardebeoordeling: NH-kerk Aduard*.

Platform Erfgoed Aduard (2009) *Aduard Steengoed Erfgoed*.

Praamstra, H. en J.W. Boersma (1977), "Die archäologischen Untersuchungen der Zisterziensabteien Clarus Campus (Klaarkamp) bei Rinsumageest (Fr.) und St. Bernardus in Aduard (Gr.)", *Palaeohistoria* (XIX), 173-259.

Royal Haskoning (2004) *Brede Ruimtelijke Identiteitstudie Aduard en Omgeving*.

Stichting Zuiderpoort Klooster Aduard (2003) *Het rechthuis van Aduard: continuïteit en breuk*.

Stichting Zuiderpoort Klooster Aduard (2008) *Het rechthuis van Aduard: een voorstel voor herwaardering*.

Steensma, R., H. Boerema, K. van der Ploeg (red.) (2002), *Kerkrestauraties in Groningen: Studies voor Harry de Olde bij zijn afscheid als voorzitter van de Stichting Oude Groninger Kerken*, Zutphen: Walburg Pers.

Westra, E. (1990) *Sint Bernard in de klei. Het verhaal van het Aduarder klooster*, Haren: Boomker.

Gesprek met Elma Schrijer, Bureau de Steekproef (15 september 2009)

<http://www.aduard-historie.nl>

Het
Wo
Ac

nieuwe onder van luard